

**EVLIYA ÇELEBİ'YE GÖRE MISIR BEYLERBEYİLERİ'NİN
MISIR'A GELİŞ VE GİDİŞLERİ**

Zekiye EFEOĞLU

Nisan-2021

DENİZLİ

**EVLIYA ÇELEBİ'YE GÖRE MISIR BEYLERBEYİLERİ'NİN
MISIR'A GELİŞ VE GİDİŞLERİ**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Tarih Anabilim Dalı
Yeniçağ Tarihi Programı**

Zekiye EFEOĞLU

Danışman: Prof. Dr. Mehmet Ali ÜNAL

**Nisan 2021
DENİZLİ**

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İmza

Zekiye Efeoğlu

ÖN SÖZ

Bu çalışmada Evliya Çelebi'ye göre Mısır Beylerbeyi'nin Mısır'a geliş ve gidişleri hakkında bilgi vermek amaçlanmıştır. Ancak bu amaca ulaşmak için öncelikle Mısır, idari ve siyasal yapısı açısından tarihsel bir süreçte değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Bunun için tezin giriş bölümünde Mısır'ın, Osmanlı hâkimiyeti öncesindeki tarihsel süreci ve Yavuz Sultan Selim'in fethi sonucunda Osmanlı hâkimiyetine girişi anlatılmıştır. Birinci bölümde Osmanlı hâkimiyeti altındaki Mısır'ın idaresi hakkında bilgi verilmiştir. Mısır Beylerbeyi'nin atanması, görev ve yetkileri, azli konusuna yer verildikten sonra fethinden 17. yüzyıl sonuna kadar Mısır'da yaşanan değişimler ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Evliya Çelebi'nin Mısır Beylerbeyi hakkında verdiği teferruatlı bilgiler çerçevesinde, beylerbeyinin Mısır'a tayin edilmesi ve Mısır'a girişinde nasıl ve ne şekilde karşılandığı ele alınmıştır. Mısır Beylerbeyi'nin gelişi için düzenlenen törenlere yer verilmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise beylerbeyinin azli ve azil sebebine göre Mısır'dan ayrılırken nasıl muamele gördüğü konusu ele alınmıştır. Mısır'dan saygın çıkması durumunda, beylerbeyinin uğurlanma törenlerinde gördüğü saygı ve itibar gözler önüne serilmek istenmiştir.

Arşiv vesikalarının yetersiz kaldığı konularda dönem kaynaklarının devreye girdiği malumdur. Mısır Beylerbeyi'nin karşılanması ve uğurlanması konusu da arşiv kaynakları arasında yer almamaktadır. Bu nedenle bu çalışmanın temel kaynağı, Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nin Mısır ile ilgili olan 10. cildir.

Tez konuma karar vermem açısından beni yönlendiren ve tezimi yazma sürecinde pekçok yardımını gördüğüm değerli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal'a şükranlarımı sunarım. Lisans ve yüksek lisans eğitimimde bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim kıymetli hocalarım Prof. Dr. Yasemin Beyazıt'a ve Dr. Öğretim Üyesi Selim Parlaz'a teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca çalışmam boyunca maddi ve manevi hiçbir yardımı benden esirgemeyip her daim yanımda olan canım annem Medine Efeoğlu'na, canım babam Ramazan Sait Efeoğlu'na ve biricik ablam Hatice Efeoğlu'na sonsuz teşekkür ederim.

ÖZET

EVLIYA ÇELEBİ'YE GÖRE MISIR BEYLERBEYİLERİ'NİN MISIR'A GELİŞ VE GİDİŞLERİ

Efeoğlu Zekiye

Yüksek Lisans Tezi

Tarih ABD

Yeniçağ Tarihi Programı

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal

Nisan 2021, VII+123 Sayfa

Tarih boyunca Mısır, pek çok devletin elde etmek istediği bir yer olmuştur. Yavuz Sultan Selim ile beraber Osmanlı Devleti Mısır'a hâkim olmuştur. Bu sayede Memlük Sultanlığı'nın İslam dünyasındaki saygınlığı Osmanlı Devleti'ne geçmiştir. Osmanlı Devleti, merkezden uzak ve devlet açısından pek çok önemi bulunan Mısır Eyaleti'nde salyane sistemini uygulamıştır. Mısır gibi önemli bir eyaletin beylerbeyinin birçok görevi bulunmaktaydı. Memlük Sultanlığı'ndan kalma gelenekler ve Mısır Beylerbeyiliği'nin önemi sebebiyle Mısır Beylerbeyi, Mısır'a girerken ve Mısır'dan ayrılırken bir sultan gibi itibar görmüştür. Evliya Çelebi bu durumu teferruatlı bir şekilde anlatmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mısır, Beylerbeyi, Evliya Çelebi, İdare, Karşılama, Uğurlama

ABSTRACT**EGYPT GOVERNOR'S ARRIVAL AND DEPARTURE TO
EGYPT ACCORDING TO EVLİYA ÇELEBİ**

Efeoğlu, Zekiye

Master Thesis

History Department

New Era History Programme

Adviser of Thesis: Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal

April 2021, VII+123 Pages

Throughout history, Egypt has been a place that many countries wanted to conquer. Ottoman Empire ruled over Egypt under the reign of Yavuz Sultan Selim. Thus, the reputability of Mamluk Sultanate in Islamic world passed to Ottoman Empire. Because of importance in terms of state and being away from center, the salyane system was implemented in Egypt by Ottoman Empire. State governors of an important state like Egypt has a lot of duties. Because of significance of Egypt's governor was respected like Sultan while entering and leaving Egypt. Evliya Çelebi explained this situation in a detailed way.

Keywords: Egypt, governor, Evliya Çelebi, administration, greeting, sendoff.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	vii
GİRİŞ.....	1
MISIR'IN TARİHÇESİ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

16. VE 17. YÜZYILLARDA MISIR EYALETİ MISIR BEYLERBEYİ VE MISIR BEYLERBEYLİĞİ'NDE YAŞANAN NÜFUZ MÜCADELESİ

1.1. Osmanlı Devleti'nin Klasik Döneminde Eyalet İdaresi.....	12
1.1.1. Mısır'ın İdaresinin Tesis Edilmesi.....	14
1.2. 16. ve 17. Yüzyıllarda Mısır Eyalet Teşkilatı.....	22
1.2.1. Osmanlı Devleti'nde Beylerbeyi.....	22
1.2.1.1. Mısır Beylerbeyi' nin Atanması.....	24
1.2.1.2. Mısır Beylerbeyi'nin Görevleri ve Yetkileri.....	25
1.2.1.3. Mısır Beylerbeyi'nin Azli.....	28
1.2.2. Mısır'ın Mülki İdaresi ve İdarecileri.....	29
1.2.2.1. Vilayet ve Vilayet Hâkimi.....	29
1.2.2.2. Kâşiflik ve Kâşifler.....	30
1.2.2.3. Şeyhülaraplar.....	30
1.2.2.4. Sancakbeyleri.....	31
1.2.2.5. Muhafaza Sancakbeyleri.....	32

1.3. Mısır Eyaleti'nin Mali Teşkilatı.....	32
1.4. Mısır Eyaleti'nin Adli Teşkilatı.....	33
1.5. Mısır Eyaleti'nin Askeri Teşkilatı.....	33
1.6. Mısır Eyaleti'nin Devlet Merkezine Karşı Sorumlulukları.....	37
1.6.1. İrsaliye Hazinesinin Gönderilmesi.....	37
1.6.2. Mısır'dan İstanbul'a İaşe İrsali.....	39
1.6.3. Asker ve Mühimmat Sevki.....	41
1.7. Mısır Eyaleti'nin Haremeyn'e ve Komşu Eyaletlere Karşı Sorumlulukları.....	42
1.7.1. Mısır Eyaleti'nin Haremeyn'e Karşı Sorumlulukları.....	42
1.7.2. Mısır Eyaleti'nin Komşu Eyaletlere Karşı Sorumlulukları.....	43
1.8. Fethinden 17. Yüzyıl Sonuna Kadar Mısır'da Yaşanan Değişimler ve Nüfuz Mücadelesi.....	44
1.8.1. Osmanlı Devleti'nde 16. Yüzyıl Sonlarında Yaşanan Değişimler.....	44
1.8.2. Mısır'da Siyasi Yapı ve Güçler Dengesi: Fethinden 17. Yüzyıl Sonuna Kadar Mısır'da Yaşanan Değişimler.....	46

İKİNCİ BÖLÜM

EVLIYA ÇELEBİ'YE GÖRE MISIR BEYLERBEYİ'NİN KARŞILANMASI

2.1. Evliya Çelebi ve Seyahatname.....	58
2.2. Mısır Beylerbeyi'nin Karşılanması.....	60
2.2.1. Canpoladzade Hüseyin Paşa'nın Karşılanması.....	62
2.2.2. Defterdar Ahmed Paşa'nın Karşılanması.....	87
2.2.3. Abdurrahman Abdi Paşa'nın Karşılanması.....	89
2.2.4. Bostancı Osman Paşa'nın Karşılanması.....	93

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EVLIYA ÇELEBİ'YE GÖRE MİSİR BEYLERBEYİ'NİN UĞURLANMASI

3.1. Kethüda İbrahim Paşa'nın Azli ve Uğurlanması.....	97
3.2. Canpoladzade Hüseyin Paşa'nın Azli ve Uğurlanması.....	100
3.3. Defterdar Ahmed Paşa'nın Azli ve Uğurlanması.....	101
3.4. Abdurrahman Abdi Paşa'nın Azli ve Uğurlanması.....	104
SONUÇ.....	109
KAYNAKÇA.....	111
EKLER.....	117
ÖZGEÇMİŞ.....	123

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
a.g.s.	adı geçen sözlük
a.g.t.	adı geçen tez
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
çev.	çeviren
ed.	editör
haz.	hazırlayan
ICANAS	International Conference on Advances in Natural and Applied Science (Uluslararası Asya ve Afrika Çalışmaları Kongresi)
sad.	sadeleştiren
s.	sayfa
ss.	sayfa sayısı (sayfa aralığı)
S.	sayı
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	ve benzeri
vd.	ve diğerleri
vs.	ve saire
yay.-haz.	yayına hazırlayan

GİRİŞ

MISIR'IN TARİHÇESİ

Geçmişten günümüze medeniyetler genellikle su kenarlarına kurulmuştur. Bunlardan birisi de dünya tarihinin köklü medeniyetlerinden biri olan Mısır medeniyetidir. Mısır'ın güçlü bir medeniyet olmasının en önemli sebebi jeopolitik konumu ve coğrafi özellikleridir.

Mısır kültürü, Nil Deltasının bulunduğu “Aşağı Mısır” ve “Yukarı Mısır” olarak isimlendirilen Nil Vadisinde gelişmiştir. Neredeyse yağışsız bir iklime sahip olan Mısır için Nil'in taşkın zamanı önemliydi, çünkü taşkının oluşturduğu balçık, toprağı verimli hale getiriyordu¹. Muson yağmurları Mısır'ın en sıcak olduğu bir mevsimde yani temmuz ayında Mısır'a ulaşarak ülkeye hayat verir².

Bilindiği üzere tarih yazıyla başlar ve tarihçi belgelere dayanarak çalışmalar ortaya koyar. Mısır'da yazıdan önce de bir medeniyet vardır elbette. Ancak İ.Ö. 3100 yıllarında Mısır'ın yazılı tarihi başlamaktadır³.

Eski Mısır döneminde çeşitli devletler ve topluluklar Mısır'ı istila etmişlerdir. Ancak tam bir başarı sağlanamamıştır. İki defa Pers istilasına uğrayan Mısır, Makedonya Kralı Büyük İskender'in M.Ö. 332'deki fethiyle beraber bir Pers eyaleti (satraplık) olmaktan çıkmıştır. İskender'in ölümünden sonra Mısır'ın yönetimi İskender'in generallerinden Ptolemaios'a kalmıştır. M.Ö. 195'te Selevkosların himayesine girmeye başlayan Ptolemaioslar Devleti, Selevkoslar'a karşı Roma'nın desteğiyle ayakta durmaya çalışmıştır. Roma, M.Ö. 30'da Ptolemaioslar Devleti'ni yıkınca Mısır bir Roma eyaleti haline gelmiştir. Roma İmparatorluğu'nun 395'te ikiye ayrılmasıyla beraber Mısır, Doğu Roma İmparatorluğu'nda kalmıştır⁴.

Mısır'da çeşitli dinler bulunmaktaydı. Mısır'da yayılan ilk ilahi din Yahudilik olmuş ve bunu miladi ilk asırda Hıristiyanlık takip etmiştir. Roma dönemi Mısır'ında Yahudiler baskı ve zulme maruz kalmışlardır. Bu durum sadece Yahudilerle sınırlı

¹ Bülent İplikçioğlu, *Eskiçağ Tarihinin Ana Hatları I*, İstanbul, 1990, s. 107.

² Jean Vercoutter, *Eski Mısır*, çev. Emine Çaykara, İstanbul, 2005, s. 18.

³ J. Vercoutter, *a.g.e.*, s. 7.

⁴ Halil Görgün, “Mısır (Başlangıçtan Bizans Dönemine Kadar)”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 29, Ankara, 2004, s. 557.

kalmayıp, Hıristiyanlığın resmi din olarak kabul edilmesine kadar Hıristiyanları da etkilemiştir. Hıristiyanlığın resmi din kabul edilmesinden sonra ise mezhep farklılıkları sebebiyle problemler yaşanmıştır. Mısır'da yaşanan bu dini problemler Mısır'ın Müslümanlar tarafından fethedilmesinde önemli rol oynayacaktır⁵.

Hız. Peygamber döneminde Mısır ile kurulan ilişki bakımından bilinen tek şey İslam'a davet mektubu gönderilmiş olmasıdır⁶. Hız. Ömer döneminde birçok bölge fethedilmiş ve Hız. Ömer, kumandanlarından Amr b. As'ı Filistin ve civarının fethiyle görevlendirmiştir. Kudüs'ü fetheden Amr b. As, daha sonra Mısır'ın fethinin gerekliliğini savunarak buranın fethi için Hız. Ömer'den izin istemiş ve müspet bir cevap almıştır. Bu sayede Mısır, Müslümanların eline geçmiştir⁷.

Hız. Osman, halifeliği döneminde Mısır'ın mali yönetimini Amr b. As'ın elinden almıştır. Amr b. As, yalnızca askeri ve siyasi yönetimden sorumlu tutulmuştur. Mali yönetim Abdullah b. Sa'd'a verilmiştir⁸. Abdullah b. Sa'd'ın başarısız iç politikası ve vergilerdeki artış, 656 yılında bir isyanın baş göstermesine sebep olmuştur. Bu olaylar sonucunda Hız. Osman şehit edilmiştir. Hız. Ali döneminde Mısır bir muhalefet bölgesi haline gelmiştir. Hız. Osman'ı şehit edenlerin bulunmamasını bahane eden Muaviye b. Ebu Süfyan ile Hız. Ali arasında bir uzlaşma sağlanamamıştır. 661 yılında Hız. Ali'nin şehit edilmesi ve oğlu Hız. Hasan'ın hilafetten feragat etmesi neticesinde Muaviye halife olmuş ve Emevi hâkimiyeti sağlanmıştır. Bunun sonucunda Amr b. As tekrar Mısır valisi olmuştur⁹.

Emevi iktidarı içerisinde yaşanan çatışmalar vb. sorunları fırsat bilen bazı gruplar belli bir gizlilik çerçevesinde faaliyetler yürütmüşler ve son Emevi Halifesi II. Mervan ve Ebu'l- Abbas Abdullah arasında savaş yaşanmıştır. Bu savaş sonucunda Mervan öldürülmüş ve Emevi hâkimiyeti son bulmuştur. Abbasiler yönetimi ele geçirmişlerdir¹⁰.

⁵ Adem Apak, "Mısır'ın Müslümanlar Tarafından Fethi ve Fetih Sonrası Ülkede Sosyal ve Dini Alanda Meydana Gelen Değişimler Üzerine Değerlendirmeler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 10, Sayı: 2, 2001, ss. 148-150.

⁶ Nadir Özkuyumcu, *Mısır ve Kuzey Afrika'nın Müslümanlar Tarafından Fethi*, Manisa, 2007, s. 14.

⁷ Sabri Hizmetli, *İslam Tarihi*, Ankara, 1991, ss. 201-203; Mustafa Fayda, "Ömer" , *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 34, İstanbul, 2007, s. 45; N. Özkuyumcu, *a.g.e.*, s.17; Cengiz Tomar, "Mısır (Fethinden Osmanlı Dönemine Kadar)" , *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 29, Ankara, 2004, s. 559; Ahmet Önkâl, "Amr b. Âs" , *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul, 1991, s. 80.

⁸ N. Özkuyumcu, *a.g.m.*, s. 61-62.

⁹ Hakkı Dursun Yıldız, "Abbasiler", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul, 1988, s. 31; C. Tomar, *a.g.e.*, s. 559; A. Önkâl, *a.g.e.*, s. 80.

¹⁰ H.d. Yıldız, *a.g.e.*, ss. 31-34.

Abbasi Halifesi Harunurreşid'in ölümünden sonra halife olan oğlu Me'mun döneminde askeri birliklere Türkler yerleştirilmiş ve bu politika Me'mun'un kardeşi Halife Mu'tasım döneminde de sürdürülmüştür¹¹. Türklerin etkin görevlere getirilmesi, onların nüfuz sahibi olmalarını sağlamış ve 868 yılında Mısır'a vali naibi (canişin) olarak gönderilen Ahmed b. Tolun ile Mısır'da Tolunoğulları hanedanının temelleri atılmıştır. Tolunoğulları Devleti'nin kurulmasıyla Mısır tarihinde önemli bir değişiklik meydana gelmiş oldu. Çünkü Mısır, asırlardır çeşitli imparatorlukların eyaleti olarak yönetilirken Tolunoğulları Devleti ile bağımsız bir devlet statüsüne kavuşmuştur¹².

Ancak Ahmed b. Tolun'un ölümünden sonra Tolunoğulları hükümdarları başarılı bir yönetim sergileyememişlerdir. Buna ilaveten Karmatîler adı verilen İslamiyet, Hıristiyanlık ve Mecûsîlik karışımı bir dini inanca sahip olan bu hareketin isyanı Tolunoğulları'nın yıkılmasında en etkili neden olmuştur. Karmatîler isyanı Tolunoğulları ile Abbasiler toprakları arasında cereyan ettiği için Abbasiler duruma müdahale etmişlerdir. Karmatîlerin yenilmesinden sonra Abbasiler Mısır'ı hilafete bağlamaya çalışmışlardır. 905 yılında tahta çıkan Şeyban b. Ahmed b. Tolun'un elinden Mısır teslim alınmıştır. Şeyban'ın on iki günlük saltanat macerasından sonra Tolunoğulları Devleti yıkılmış oldu¹³.

Tolunoğulları Devleti 905 yılında yıkıldıktan sonra 935 yılına kadar Mısır, Abbasilerin valileriyle yönetilmiştir. Zamanında Tolunoğulları'nın bağımsız olduğunu göz önüne alan Abbasiler, tayin ettikleri valilerin yetkilerini kısıtlamışlardır. Bununla da kalmayıp Mısır'ı idari bölgelere ayırmışlardır. Tolunoğulları Devleti'nin yıkılmasından sonra Mısır'da yine kurucusunun Türk olduğu İhşidiler hanedanı kurulmuştur¹⁴.

Muhammed b. Tuğç'un hâkimiyeti döneminde hem devlet adamlarının hem de Fatımilerin Mısır için büyük emelleri bulunmaktaydı. Muhammed b. Tuğç'un oğlunun atabeyi olan ve Muhammed'in ölümünden sonra bir hükümdar gibi davranan Ebu'l Misk Kâfur, bir yandan Abbasi halifeleri ile sorunsuz münasebetler kurarken diğer yandan Fatımî halifeleri ile yakın ilişki içerisine girmiştir¹⁵. Kâfur'un ölümünden sonra ise halka kötü davranılıp mallarının müsadere edilmesi ve kıtlık yaşanması gibi

¹¹ H.D. Yıldız, *a.g.e.*, ss. 34-35.

¹² Ebülfez Elçibey, *Tolunoğulları Devleti (868- 905)*, çev. Selçuk Alkın, İstanbul, 1997, s. 81, 105-106; Nadir Özkuyumcu, "Tolunoğulları", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 41, İstanbul, 2012, s. 233.

¹³ N. Özkuyumcu, "Tolunoğulları", *TDV İslam Ansiklopedisi*, s. 234; E. Elçibey, *a.g.e.*, ss. 118- 133, 135-140; Nadir Özkuyumcu, "Tolunoğulları" , *Türkler*, C.5, Ankara, 2002, ss. 26-28.

¹⁴ Nadir Özkuyumcu, "İhşidiler", *Türkler*, C.5, Ankara, 2002, s. 60; Ahmet Ağrakça, "İhşidiler", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.21, İstanbul, 2000, s. 551.

¹⁵ A. Ağrakça, *a.g.e.*, ss. 51-52; N. Özkuyumcu, *a.g.e.*, ss.71-80.

durumlar halkta memnuniyetsizliğe neden olmuştur. Fatimîlerin bir kurtarıcı olarak görülmesi neticesinde Fatimîler 969'da Mısır'a girip İhşidiler hanedanına son vermişlerdir. Böylece Mısır, Suriye ve Hicaz'a Sünnî Abbasi halifeliği yerine Şîî Fatimî halifeliği gelmiş oldu¹⁶.

Fatimîlerin Mısır'a gelişiyle artık Mısır ne bir eyalet ne de bir özerk devlettir. Artık Mısır bir imparatorluğa dönüşmüştü. Fatimîlerin son dönemlerinde Şîî halifeliği artık sadece Mısır'a mahsus kalmıştır. Ayrıca bu dönemde devlet, vezirlik için yaşanan birçok mücadele başta olmak üzere iç ve dış savaflara sahne olmuştur. Fatimî halifesi Âdid-Lidînillah, Haçlı tehdidine karşı Nureddin Mahmud Zengî'den destek istemiştir. Nureddin Zengî, Kahire'ye askeri birlikler göndermiş ve buraya hükmetmiştir. Fatimîler, Nureddin Mahmud Zengî'den yardım talep ederek devleti çıkmaza sokmuştur. İdareyi ele geçirerek Fatimî halifesi Âdid-Lidînillah tarafından vezir tayin edilen Şirkûh'un ölmesi sonucu yine Halife tarafından vezir tayin edilen yeğeni Selahaddin-i Eyyubi, 1171 senesinde yönetimi ele geçirerek Fatimîler Devleti'nin sonunu getirecektir¹⁷. Selahaddin Eyyubi, Şîî Fatimîleri ortadan kaldırmış, Sünnî Abbasiler adına hutbe okutmuştur¹⁸. Eyyübîlerin, Selahaddin Eyyübî'nin ölümünden sonraki dönemleri karışıklıklar içerisinde geçmiş ve bu durum Haçlıların işine yaramıştır. 1218 yılında V. Haçlı seferi birlikleri Mısır'ı ele geçirmeye niyetlenmişlerdir. Bu suretle Dimyat'ı ele geçirmişlerdir¹⁹. Son Eyyubi Sultanı Turan Şah'ın ölümü üzerine Eyyübîler Devleti son bulmuş ve Memlükler isminde yeni bir devlet kurulmuştur (1250)²⁰.

Kutuz, tüm yetkilerle devleti yönetmiş, Moğolların 1258 yılında Abbasi halifeliğini ortadan kaldırarak Suriye'yi tehdit etmesini bahane edip kendisinin seçilmesini sağlayarak yeni sultan olmuştur (1259). Moğol hükümdarı Hülagü'nün teslimiyet çağrısına boyun eğmeyen Kutuz, ordusuyla beraber Filistin bölgesinde bulunan Aynicâlût'a gelip Moğolları mağlup etmiştir (1260). Böylece Suriye'nin çoğunu hâkimiyeti altına almıştır. Savaşta etkin rol oynayan Baybars ve yandaşları aynı

¹⁶ N. Özkuyumcu, *a.g.e.*, ss.80-81.

¹⁷ Eymen Fuâd Seyyid, "Fâtimîler", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.12, İstanbul, 1995, ss. 231-232; C. Tomar, *a.g.e.*, ss. 560- 561.

¹⁸ Ramazan Şeşen, "Eyyübîler", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.12, İstanbul, 1995, s. 20.

¹⁹ R. Şeşen, *a.g.e.*, ss. 20-21.

²⁰ İsmail Yiğit, "Memlükler", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 29, Ankara, 2004, s.90; R. Şeşen, *a.g.e.*, s. 23.

yıl Kutuz'u öldürmüşlerdir. Aynicâlût Savaşı sonucunda Memlükler İslam âleminin en büyük devleti olmuştur²¹.

Memlükler Devleti, Bahriyye ve Burciyye memlükleri olarak iki dönemde incelenmektedir. İzzeddin Aybey'in kurmuş olduğu bu Türk-Memlük devleti 1390 yılına kadar sürmüştür²². Çerkezlerden oluşturulmuş olan Burciyye hem sayıca çoğalmış hem de nüfuzlarını artırmıştır. Türklerden oluşan Bahriyye grubu ise gücünü tamamen yitirmiştir. Bu durum Çerkezler ile Türkmenlerin çatışmasına sebebiyet vermiştir²³. Saltanat zaman zaman aile üyelerine zaman zaman da seçilerek gelen memlüklere geçmiştir. Saltanat daha sonra Çerkez memlüklere intikal etmiştir. Çerkezler döneminde sultan daha ziyade seçim yolu ile gelmiş, saltanat nadiren de olsa babadan oğla devrolunmuştur²⁴.

Burcî memlüklerin en nüfuzlusu Berkuk'tur. Berkuk, ilk Çerkez Memlük sultanıdır. Berkuk'un hükümdarlığı 1399 yılına dek sürmüştür. Berkuk'un döneminde Memlükler, Timur'a karşı Osmanlılar ile birlikte hareket etmiştir. Osmanlı-Memlük münasebetleri ilk defa Berkuk döneminde başlamıştır²⁵.

Sultan Barsbay döneminde (1422-1438), Kıbrıs, Memlük adası haline getirilmiştir²⁶. Barsbay döneminde Mısır-Kızıldeniz-Hint Okyanusu ticaret yolu Memlüklerin tekeline alınmış ve baharat ticareti açısından ülke önemli bir konuma gelmiştir²⁷.

Osmanlı-Memlük ilişkileri, Yıldırım Bayezid'in, devletini Malatya'ya kadar genişletmesi sonucunda yaşanan ufak bir gerginlik haricinde Fatih Sultan Mehmed'e kadar iyi bir şekilde gerçekleşmiştir²⁸. 1453'te sultan ilan edilen el-Melikü'l-Eşref Seyfeddin İnal döneminde ise Osmanlılar ile ilişkiler bozulmuştur. Hoşkadem döneminde (1461-1467) ise Osmanlılar ile ilişkiler iyice kötü bir hal almıştır²⁹. Fatih Sultan Mehmed, hac güzergâhında bulunan suyollarının bakımını yapmak istemiş,

²¹ İ. Yiğit, *a.g.e.*, s. 90.

²² İ. Yiğit, *a.g.e.*, ss. 90-91.

²³ M.C. Şehabeddin Tekindağ, "Memlük Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, *Tarih Dergisi*, S. 25, İstanbul, 1971, ss. 12-14.

²⁴ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul, 2011, s. 460.

²⁵ İ. Yiğit, *a.g.e.*, s. 92; M.A. Ünal, *a.g.s.*, s. 460; Osmanlı-Memlük ilişkileri, Sultan Bayezid döneminde başlamıştır. Yıldırım Bayezid'e Memlük Sultanı Berkuk'un ölüm haberi getirilmiştir (Bkz. Mehmed Neşrî, *Neşrî Tarihi I*, haz. Mehmet Altay Köymen, Ankara, 1983, ss. 162-163).

²⁶ Kâzım Yaşar Kopruman, "Barsbay", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.5, İstanbul, 1992, ss. 84-85.

²⁷ C. Tomar, *a.g.e.*, s. 562.

²⁸ Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul, 2019.

²⁹ İ. Yiğit, *a.g.e.*, ss. 92-93.

ancak Memlük Sultanı Seyfeddin İnal bunu kabul etmemiştir. Ayrıca Memlüklerin Karamanoğulları ve Dulkadiroğulları üzerinde nüfuz oluşturma çabaları Osmanlı Devleti ile Memlüklerin arasını iyice açmıştır³⁰.

Fatih Sultan Mehmed'in ölümünden sonra Bayezid (II), kardeşi Cem Sultan ile giriştiği saltanat mücadelesini kazanarak Osmanlı Devleti'nin başına geçmiştir. Memlülere karşı savaş açan Alaüddevle'nin Osmanlı kuvvetlerinden destek alması, Memlüklerin Cem Sultan'ın iltica talebini kabul etmesi ve Bayezid'e karşı Cem'i desteklemeleri, Osmanlı-Memlük savaşına neden olmuştur. 1485'te vuku bulan ve altı yıl süren bu savaş 1491 yılında Tunus hükümdarının arabuluculuğu ile sona ermiş ve bir anlaşma yapılmıştır. Savaş süresince Alaüddevle Bey Osmanlılara yardımda bulunmamış, Memlüklerin ve Osmanlıların savaş halinde bulunmasını kendi çıkarına uygun görmüştür. Çoğunlukla Osmanlı'nın mağlup olduğu bu savaş sonunda imzalanan anlaşmaya göre Adana ve Tarsus kaleleri Memlülere bırakılmıştır³¹.

Portekizliler, 15. yüzyıl başlarında coğrafi keşiflere başladıkları dönemde Doğu'da bulunan ticaret yolları Müslüman devletlerin elindeydi. Hindistan'dan ve Doğu Asya'dan gelen baharatlar, kıymetli mallar Müslüman tüccarlar tarafından Doğu Akdeniz limanlarına getirilmekteydi. Bu mallar Venedikli ve Cenevizli tüccarlar yoluyla Avrupa'ya naklolunuyordu. Her Avrupalı ülke gibi Portekiz de bu mallara yüksek fiyatlarla sahip olabilmekteydi. Venedik gibi Portekiz de baharatlara ve kıymetli mallara doğrudan ulaşmak istemiştir. Ayrıca Portekizliler, keşfedecekleri Müslüman memleketlere Hıristiyanlığı yayma arzusu da duyuyorlardı. Portekizliler bu sebeplerle coğrafi keşiflere başlamışlardır³².

Memlük Sultanlığı 16. yüzyılın başlarında Mısır, Suriye ve Hicaz'a hâkim durumdaydılar³³. Güneydoğu Asya'dan ve Hindistan'dan getirilen ürünler iki yol ile Avrupa'ya ulaşmaktaydı. Bu yollardan biri Suriye üzerinden geçerken diğeri Mısır'dan geçmekteydi. Bu sebeple Mısır, çok önemli bir transit bölge konumundaydı³⁴.

³⁰ İsmail Yiğit, "Kayıtbay", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 25, Ankara, 2002, s. 80; Solakzâde Mehmed Hemdemî Çelebi, *Solakzâde Tarihi*, sad. Vahid Çubuk, İstanbul, 2016, s. 350.

³¹ Şerafettin Turan, "Bayezid II", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul, 1992, s. 236; Refet Yınanç, "Dulkadiroğulları", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul, 1994, s. 555; Joseph von Hammer, *Osmanlı Tarihi*, C. 1, çev. Mehmet Ata, İstanbul, 1991; Tunus Hükümdarı Sultan Osman iki Müslüman devlet arasında arabuluculuk yapmıştır (Bkz. Solakzâde, *a.g.e.*, s. 359).

³² Ertuğrul Önalp, *Osmanlı'nın Güney Seferleri*, Ankara, 2010, ss. 5-6.

³³ Salih Özbaran, *Umman'da Kapışan İmparatorluklar Osmanlı ve Portekiz*, İstanbul, 2013, s. 136.

³⁴ E. Önalp, *a.g.e.*, ss. 45-46.

Kansu Gavri, Portekizliler ile mücadelesinde yararlanmak üzere yeni bir donanma oluşturmaya karar vermiş ve donanmanın teşekkülü için Osmanlılardan yardım talebinde bulunmuştur. Sultan II. Bayezid, Selman Reis ile beraber gemi uzmanları, asker ve levazımat göndermiştir (1510)³⁵.

Bu sıralarda Osmanlı Devleti'nde taht değişikliği yaşanmıştır. 1512'de tahta çıkan I. Selim, mevcut konumunu garanti altına almak için kardeşlerini öldürmüştü ve halletmesi gereken asıl konu Şah İsmail olmuştur. Safevilerin faaliyetleri Anadolu'da ciddi ayaklanmalara sebep olmuştur. Siyasi ve dini açıdan Osmanlı Devleti için tehlike arz eden bu durum Yavuz Sultan Selim'in Safeviler'e savaş açmasına neden olmuştur. 20 Mart 1514 tarihinde sefer için yola çıkmıştır. 23 Ağustos 1514'te yapılan ve Çaldıran Muharebesi adı verilen bu savaşta Osmanlı ordusu, Safevi ordusunu dağıtmış ve galip olmuştur³⁶.

Osmanlı, Safevi ve Memlük devletleri topraklarının arasında bulunan Dulkadıroğulları Beyliği, bu devletler için önemli olmuştur. Çünkü bu üç büyük devlet arasında tampon bölge konumunda olan Dulkadıroğulları Beyliği üzerinde hâkimiyet kurulması muhtemel bir sefer durumunda yararlanmak için elzemdi. Yavuz Sultan Selim bu sayede doğuya ve güneye yapacağı seferlerde Dulkadıroğulları beyinin sorun çıkaracağını iyice farkına varmıştır. Ayrıca Dulkadıroğullarının Osmanlı topraklarına katılmasıyla da devlet bütünlüğü sağlanmış olacaktı³⁷.

Yavuz Sultan Selim'in çıkmak istediği yeni sefer büyük ihtimal Memlükler için değildi. Nitekim Osmanlılar, Diyarbakır'deki Karahan için hareket etmişlerdi. Kansu Gavri Osmanlı ordusuna sınırlarından geçişi kapatınca Osmanlılar, Memlüklere yönelmişlerdir. Ancak Memlük Sultanı Suriye'ye yönelince Sultan Selim de sefer için 5 Haziran 1516'da yola çıkmıştır. Ayrıca Yavuz Sultan Selim, Memlüklerin Şah İsmail ile yakın ilişki içinde olduğunu anlamıştır. Sultan Selim 30 Temmuz 1516'da seferin Memlükler üzerine olduğunu resmen ilan etmiştir. Memlüklü ve Osmanlı orduları 24

³⁵ Seyyid Muhammed es-Seyyid, "Kansu Gavri", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul, 2001, ss. 314-315.

³⁶ Feridun Emecen, "Selim I", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 36, İstanbul, 2009, ss. 408-409; Memlük Sultanı Kansu Gavri, Yavuz Sultan Selim'in cülusunu tebrik etmiştir (Bkz. Solakzâde, *a.g.e.*, s. 420).

³⁷ Selahattin Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, Ankara, 1969, ss. 101-104; Nitekim İdris-i Bidlîsî de Memlüklerin, Osmanlıların savaşlarında onlara engel teşkil edecek şekilde davrandıklarını belirtmiştir. Ayrıca Osmanlılara engel oldukları için Memlüklerin derslerinin verilmesinin daha öncelikli bir duruma geldiğinden söz eder (Bkz. İdris-i Bidlîsî, *Selim Şah- Nâme*, haz. Hicabi Kırılancık, Ankara, 2016, s. 366).

Ağustos'ta Mercidabık ovasında karşılaşmışlardır³⁸. Böylece, Memlük Sultanlığı topraklarının Osmanlılar tarafından ele geçirilişinin ilk aşaması başlamış oldu.

Normalde Memlüklerin de ateşli silahları mevcuttu. Lakin bu savaşta ateşli silah bulduklarında konusunda bir bilgi bulunmamaktadır. Memlükler, ateşli silahların meydan muharebelerindeki etkisini pek kavrayamamakla beraber, bu silahların daha ziyade kale kuşatmaları ve savunmalarında kullanılabileceğini düşünmekteydiler³⁹.

Yapılan savaş ikindiye kadar sürmüş ve Osmanlı ordusunun galibiyetiyle sonuçlanmıştır. Birçok Memlük emiri esir alınmış veya öldürülmüştür⁴⁰. Savaştan sonra Yavuz Sultan Selim, Kansu Gavri'nin nerede olduğunu araştırmış ve öldüğünü öğrenince onu törenle Halep'e defnettirmiştir. Halep'e giren padişah burada adına hutbe okutmuştur⁴¹.

Mercidâbık Savaşı'ndan sonra Suriye, Lübnan, Filistin ve Hicaz bölgesinin Osmanlılarca ele geçirilmesine engel teşkil edecek bir kuvvet kalmamıştır⁴². Memlüklerin tekrardan toparlanamayacağı anlaşılınca Suriye hiçbir sorunla karşılaşmadan ele geçirilmiştir. Hama, Humus, Şam gibi şehirler Osmanlılara teslim olmuş ve bu şehirlere sancakbeyleri tayin edilmiştir⁴³.

Yavuz Sultan Selim'in Mercidâbık Savaşı'ndan sonra yaptığı divan toplantılarında doğudaki durum tartışılıp, Mısır'daki Memlükler hakkında bilgi edinilmeye çalışılmıştır. Sultan Selim'in yeni hedefi Mısır'ı almak ve kutsal şehirleri elde etmektir. Ancak yapılan toplantılarda bir karara varılamamıştır. Mısır'ın fethedilip fethedilmemesi konusunda ikileme düşünülmüştür⁴⁴.

Öte yandan Mercidâbık Savaşı'na giderken Kansu Gavri, kendi yerine vekâleten Tomanbay'ı koymuştu. Kansu Gavri'nin vefatı üzerine yeni sultanın kim olacağı sorunu ortaya çıkmıştı. Savaşta Suriye kaybedilmiş, birçok emir ya esir ya da maktul düşmüştü.

³⁸ F.M. Emecen, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları...* , ss. 75-77; Kansu Gavri, vezirleri ve kumandanları ile Osmanlılara karşı sefer düzenlemeye karar vermiştir. Memlükler bu sebeple Şam'a hareket etmişlerdir. Memlüklerin Suriye'ye hareket ettiğini öğrenen Sinan Paşa, Sultan Selim'i durumdan bilgilendirmiş ve bu şekilde Memlükler üzerine savaş açılmasına kesin olarak karar verilmiştir (*Solakzâde, a.g.e.*, ss. 45- 46).

³⁹ F. M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, ss. 226-227.

⁴⁰ İbn İyas, *Yavuz'un Mısır'ı Fethi ve Mısır'da Osmanlı İdaresi (Bedâyi'ü'z- Zühûr Fî Vekayi'i'd-Duhûr)*, Ter. Ramazan Şeşen, İstanbul, 2018, ss. 68-69; F. Emecen, "Mercidâbık Muharebesi," *TDV İslam Ansiklopedisi*, s.176.

⁴¹ F. M. Emecen, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları...* , ss. 78-79.

⁴² Yılmaz Öztuna, *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul, 2019, s. 85.

⁴³ S. Tansel, *a.g.e.*, ss. 146-147; F. Emecen, "Mercidâbık Muharebesi," *TDV İslam Ansiklopedisi*, s.176.

⁴⁴ F. M. Emecen, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları...* , s. 79; S. Tansel, *a.g.e.*, ss. 148-149; Solakzâde, *a.g.e.*, s. 457.

Devlet bir süre başsız kalmış ve hutbe halifeye okunmuştur. Savaştan ancak iki ay sonra Mısır'a dönebilen emirler, Kansu Gavri'nin yokluğunda devleti iyi bir şekilde yönettiğini düşündükleri Tomanbay'a sultan olması için teklifte bulunmuşlardır. Devletin içinde bulunduğu durumu göz önüne alan Tomanbay teklifi kabul etme niyetinde değildi. Ancak emirlerden isyan ve ihanete kalkışmayacaklarına dair teminat alarak sultanlığı kabul etmiştir⁴⁵.

Sultan Selim, yeni Memlük sultanının Tomanbay olduğunu öğrenince, ona yazdığı mektupta Gazze'den öte Mısır'da kendisi adına sikke bastırıp, hutbe okutup, hükümdarlığını kabul etmesi durumunda onu Mısır valisi tayin edeceğini belirtmiştir. Aksi bir durumda Mısır'ı ele geçireceğini de söylemiştir. Tomanbay, Yavuz Sultan Selim'in bu teklifini kabul etmemiş ve savaşmayı tercih etmiştir⁴⁶.

Memlüklerin eski Halep valisi Hayır Bey, Şehsuvaroğlu Ali Bey ve İdrîs-i Bitlisî Mısır'ı fethetme düşüncesinde olan padişahı teşvik etmişlerdir. Sultan Selim, Hayır Bey'e Kahire'ye gitmenin hava ve yol şartları açısından zor ve tehlikeli olduğunu söylemiş, Hayır Bey sultana, zamanında Memlüklerin çölü geçtikleri gibi kendisinin de bunu başarabileceğini söylemiştir. Sultan Selim, Hayır Beyin bu sözlerine olumlu yaklaşmış ve Kahire'ye gitmeye karar vermiştir⁴⁷.

Sultan Selim, 15 Aralık'ta Şam'dan Kahire'ye hareket etmiştir. Tomanbay da Kahire'de savaş hazırlığı yapmaya başlamıştır. Hadım Sinan Paşa ve Memlük emiri Canbirdi Gazali arasındaki Hanyunus mevkiinde yaşanan çatışmada Memlüklerin direnişi kırılmış, Gazali, kuvvetlerinin üçte birini kaybetmiştir. Sultan Selim, bu başarının ardından Kahire'ye olan yolun açıldığı fikrine varmıştır⁴⁸.

Memlük Sultanı Tomanbay, Osmanlıların Kahire'ye yaklaştıklarını haber alınca Kahire önlerinde Ridaniye'ye gelmiştir. Tomanbay, Osmanlıları engellemek amacıyla Kahire yakınlarında bulunan Adiliye'ye siperler kazdırarak bir savunma hattı oluşturmuştur. Ayrıca Mukattam dağından Nil nehrine kadar olan bölgeye hendekler

⁴⁵ Cüneyt Kanat, "Tomanbay", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 41, İstanbul, 2012, ss. 236-237.

⁴⁶ Halil İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, İstanbul, 2020, s. 142; İbn İyas, *a.g.e.*, ss. 97-98.

⁴⁷ F. M. Emecen, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları...*, ss. 80-81; F.M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 250; İbn İyas, Osmanlıların Mısır'ı ele geçmesinin nedeni olarak Hayır Bey'i görmüştür. O Hayır Bey'in ihanetinden söz eder (Bkz. İbn İyas, *a.g.e.*, s. 434) ; Remle ve Katya çöllerinden geçilmiştir (Bkz. İdrîs-i Bidlisî, *a.g.e.*, s. 397).

⁴⁸ F. M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, ss. 250-256; Feridun Emecen, "Ridâniye Savaşı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.35, İstanbul, 2008, s. 87.

kazdırmıştır. Bununla beraber Memlûkler, oluşturmuş oldukları savunma hattına top ve tüfekler yerleştirmişlerdir⁴⁹.

Tomanbay, siperler oluşturup hendekler kazdırarak Osmanlı ordusunu sıkıştırıp bertaraf etmeyi planlamıştır. Ancak Tomanbay'ın planını öğrenen Yavuz Sultan Selim, Mukattam dağının çevresini dolaşarak Tomanbay'ın planını boşa çıkarmıştır. Bu sayede Tomanbay savunma hattına yerleştirdiği top ve tüfeklerden istifade edemeyecekti. 22 Ocak 1517'de Mukattam dağına dolaşan ve bizzat padişahın da içinde bulunduğu Osmanlı ordusu, Tomanbay'ın ordusuna saldırmıştır. Osmanlıların bu taarruzuna karşı Memlûkler büyük bir direnme göstermişlerdir. Osmanlıların kullandığı hafif toplar ve tüfekler savaşın kazanılmasında belirleyici olmuştur. Ertesi gün de devam eden savaşta Tomanbay, savunma ile bir şey elde edemeyeceğini anlayınca Osmanlı ordusuna saldırıp, Sultan Selim'i öldürmeyi planlamıştır. Ancak Sultan Selim, Tomanbay'ın saldırdığı merkez kuvvetinde olmayıp, Mukattam dağına dolaşan kuvvetlerin içerisinde bulunmaktaydı. Ancak Tomanbay'ın saldırısı sonucunda Hadım Sinan Paşa ölmüştür⁵⁰.

Ridaniye Savaşı, Memlûk ordusunun dağılması ile son bulmuştur⁵¹. Yavuz Sultan Selim 15 Şubat'ta bir törenle Kahire'ye girmiştir. Burada Yusuf Kasrı'nda tahta oturmuş, adına hutbeler okutmuştur. Sultan Selim, itaat etmesi halinde Mısır'ın idaresini kendisine vereceğine dair Tomanbay'a elçiler ile haber göndermiştir. Lakin Tomanbay buna itimat etmeyip, Yavuz'un gönderdiği elçileri öldürmüştür. 30 Mart günü Tomanbay yakalanmış, Sultan Selim, kahramanca savaşan Tomanbay'a hala bir sultanmış gibi hürmet göstermiştir. Ancak Yavuz Sultan Selim, Hayır Beyin de etkisiyle, Tomanbay'ın varlığının Kahire'deki Osmanlı hâkimiyetine gölge düşüreceği gerekçesiyle onu 13 Nisan günü Babüzzüveyle'de idam ettirmiştir⁵².

Değnilmesi gereken bir husus da da hilafet meselesidir. Mercidabık Savaşı'ndan sonra, savaşta Memlûklerin yanında bulunan Halife Mütevekkil- Alellah ve üç mezhep kadısı Osmanlılara esir düşmüşlerdir. Yavuz Sultan Selim, halifeye saygı göstermiştir. Sultan Selim, Mısır'daki bazı önemli kimseler ile halifeyi yakınlarıyla beraber İstanbul'a göndermiştir. Yavuz Sultan Selim'in, İstanbul'a döndüğü zaman halife tarafından karşılanarak Ayasofya'da tertip edilen törenle halifeliğin kendisine

⁴⁹ F. M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, ss. 266-267.

⁵⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, Ankara, ss. 289- 290; C. Kanat, *a.g.e.*, s. 237; J. Hammer, *a.g.e.*, s. 399.

⁵¹ F. M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 278.

⁵² Y. Öztuna, *a.g.e.*, s. 98; F. Emecen, "Selim I", *TDV İslam Ansiklopedisi*, s. 412.

devredildiği hususunda rivayetler vardır. Ancak dönemin hiçbir kaynağında böyle bir hadiseden bahsedilmese de hilafetin Yavuz Sultan Selim ile Osmanlılara geçtiği gibi bir algı bulunmaktadır. Hâlbuki Yavuz Sultan Selim, Memlûk Sultanları gibi kendisini kutsal toprakların koruyucusu ve hizmetkârı olarak görmüştür. Kutsal bölgelerin hâkimi değil, hadimi sıfatını kendisine uygun görmüştür. Hilafetin siyasi bir anlamda kullanılması çok sonraları olmuştur⁵³.

Ancak hilafet konusu ilk olarak 1774 yılında Kırım'ın bağımsızlığı meselesi ortaya çıkınca gündeme gelmiştir. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması görüşmeleri sırasında Rus Çariçesi II. Katerina'nın Osmanlı'daki Ortodoksların hamisi olduğunu belirten Rus heyetine karşı Türkler de Osmanlı Sultanının tüm Müslümanların halifesi olduğu belirtilmiştir. Osmanlı Sultanının, Ruslara karşı, Müslüman devlet olan Kırım üzerinde halife sıfatı gereği bazı haklarını devam ettirmek amacıyla halifelik konusu ön plana çıkarılmıştır. Unvan olarak “halife”, III. Selim döneminde dikkat çekmeye başlamış ve 19. yüzyılda bu unvanı halk da benimsemiştir. II. Abdülhamid döneminde ise halife unvanı, dış politikada siyasi bir şekilde kullanılmıştır⁵⁴.

---

⁵³ F. Emecen, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları...*, ss. 77-79, 86-87.

⁵⁴ H. İncelik, *a.g.e.*, s. 144; M. A. Ünal, *a.g.s.*, s. 287.

BİRİNCİ BÖLÜM

16. VE 17. YÜZYILLARDA MISIR EYALETİ MISIR BEYLERBEYİ VE MISIR BEYLERBEYLİĞİ'NDE YAŞANAN NÜFUZ MÜCADELESİ

1.1. Osmanlı Devleti'nin Klasik Döneminde Eyalet İdaresi

Mısır'ın ele geçirilişi ve Tomanbay'ın idamından sonra Sultan Selim, Mısır'ın idari düzenini oluşturmak istemiştir. Osmanlı hâkimiyetine itaat edenlerden yararlanmaya, itaat etmeyenlerin gücünü yok etmeye çalışmıştır. Ayrıca Mısır'ın fetihten önceki idari düzeni hakkında bilgi edinmiştir⁵⁵. Çünkü Osmanlı Devleti, kendisinden önceki devletlerin birçok müessesesini bir şekilde kullanmıştır. Doğrudan aldığı müesseseler olduğu gibi kendisine uyarladığı veya tamamen değiştirdiği müesseseler de olmuştur⁵⁶. İşte bu sebeple Sultan Selim de Mısır'ın fetihten önceki idari nizamının incelenmesini istemiştir. Mısır'ın idaresinden önce Osmanlı Devleti'nde eyalet idaresinin kökeninin nereye dayandığına ve nasıl olduğuna değinmek gerekmektedir.

Hazreti Peygamber'in liderliğinde Medine'de kurulan İslam devleti gerek onun döneminde gerek Hulefâ-yi Râşidin devrinde gerekse de Emevîler zamanında kazanılan bölgelerle giderek genişlemiştir. Arabistan'dan başka Suriye, Mısır, Irak ve İran'da hâkimiyet sağlanmış, zamanla bu sınırlar daha da genişleyerek Endülüs'ten Orta Asya'ya, Kafkaslardan Hint Okyanusu'na ve Büyük Sahra'ya kadar yayılmıştır. Ayrıca Necran (günümüzde Suudi Arabistan içerisindedir), Bahreyn, Hadramut (günümüzde Yemen'dedir), Umman ve Yemen bölgelerinde de hâkimiyet sağlanmıştır. Bu kadar büyük bir coğrafyayı idare edebilmek amacıyla merkezin dışında bir yönetim sistemi gelişmiş ve ona bağlı idari birimler oluşturulmuştur. Kısaca eyalet olarak tanımlayabileceğimiz bu birime zaman zaman merkezden vali tayin edilmiş, zaman zaman da yerel yöneticiler atanmıştır⁵⁷. Bilindiği üzere İslam devletinin idari teşkilatlanmasını büyük ölçüde geliştiren Hz. Ömer'dir. Onun döneminde geliştirilen

⁵⁵ Seyyid Muhammed es- Seyyid Mahmud, *XVI. Asırda Mısır Eyâleti*, İstanbul, 1990, s. 55.

⁵⁶ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Isparta, 2013, s. 17.

⁵⁷ Ayhan Ceylan, *Osmanlı Taşra İdarî Tarzı Olarak Eyâlet-i Mümtâze ve Mısır Uygulaması*, İstanbul, 2014, ss. 5-6.

müesseseler zamanla hem Müslüman devletlerin hem de Türk-İslam devletlerinin müesseselerinin temelini oluşturmuştur.

Eyalet, Arapça “idare etme, icra” anlamına gelen “iyale” kelimesinden türemiş olup Osmanlı idari teşkilatının en büyük birimidir. Lakin eyalet kelimesinin idari birim anlamında kullanılması 16. yüzyıl sonlarında olmuştur. Çünkü bu dönemden önce eyalet yerine vilayet veya yöneticisine binaen beylerbeyilik denilmekteydi. Osmanlı Devleti’nde 15. yüzyıl ortalarına değin Anadolu ve Rumeli olmak üzere iki beylerbeyilik mevcuttu. İsminden de anlaşılacağı üzere bu idari birimin yöneticisine beylerbeyi denilmektedir. 16. Yüzyıl ortalarından itibaren vilayetler, vezirler tarafından yönetilmiştir. Bu kişiler hem idari hem de askeri amir olmakla beraber buldukları eyalette sultanı temsil etmekteydiler⁵⁸.

Orhan Gazi babası Osman Bey döneminde, Alâeddin Paşa kardeşi Orhan Gazi’nin saltanatı döneminde ve Süleyman Paşa babası Orhan Gazi zamanında sancak beyi olarak anılmışlardır. Orhan Gazi 1357 yılında oğlu Şehzade Murad ile onun lalası Şahin’i Rumeli’ye göndermiştir. Rumeli’de sancak beyleri çoğalınca burada fethedilmiş olan tüm toprakların sorumluluğu Lala Şahin Paşa’ya verilince kendisine “beylerbeyi” denilmiştir. Daha sonraları devletin giderek genişlemesi nedeniyle Boğazlar başlıca nokta kabul edilerek devlet Rumeli ve Anadolu olmak üzere iki beylerbeyiliğe ayrılmıştır. Osmanlı Devleti’nin üçüncü beylerbeyiliği Amasya ve Tokat bölgesini kapsayan Rum Beylerbeyiliği’dir. Yavuz Sultan Selim’in fethetmiş olduğu Suriye, Filistin, Mısır ve Hicaz bölgesini kapsayan bir Arap vilayeti oluşturulmuştur. Ayrıca Alaüddevle Vilayeti ve Diyarbekir Vilayeti de kurulmuştur. Kanuni döneminde Arap vilayetinde değişiklikler yapılarak Halep, Şam ve Mısır ayrı ayrı beylerbeyilikler haline getirilmiştir. Daha sonraları Cezayir (1533), Azerbaycan ve Bağdat (1534), Erzurum (1534), Budin (1541), Van (1548), Akçakale (1549), Temeşvar (1552) beylerbeyilikleri oluşturulmuştur. Rumeli Beylerbeyiliğine bağlı bulunan Kefe Sancağı 1568 yılında müstakil bir beylerbeyilik haline getirilmiştir. Bunlardan başka Kıbrıs’ta Lefkoşa merkezli bir beylerbeyilik kurulmuştur. Safeviler ile mücadele kapsamında geçici beylerbeyilikler kurulmuş, bunlardan Çıldır ve Kars kalıcı olmuştur. Ayrıca yüzyılın sonlarında Bosna, Rakka, Trabzon, Musul, Şehrizer, Özi, Kanije, Eğri ve Sayda

⁵⁸ Halil İncik, “Eyalet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 11, İstanbul, 1995, s. 548; M. A. Ünal, *a.g.s.*, s. 240; İ.H.Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 579.

beylerbeyilikleri kurulmuştur⁵⁹. 16. yüzyılın sonlarına gelindiğinde otuzu aşkın eyalet bulunuyordu. Bu sayı 17. yüzyılda dönem dönem kırkı aşmıştır⁶⁰.

Osmanlı Devleti'nde eyaletler salyaneli ve salyanesiz olarak ikiye ayrılmaktaydı. Salyanesiz eyaletlerde tımar sistemi uygulanmaktaydı. Tımar sisteminin uygulandığı bu eyaletlerde tahrir yapılarak gelirleri has, zeamet ve tımar olmak üzere dirliklere ayrılıyordu. Salyanesiz eyaletlerde merkezi otorite daha etkindir. Çünkü bu eyaletlerde tımar sisteminin bir gereği olarak tahrir yapılması ve tımarların denetlenmesi gibi durumlar merkezi otoritenin eyalete daha fazla müdahil olmasını sağlıyordu. Rumeli, Anadolu, Budin, Karaman, Erzurum, Diyarbakir, Halep, Şam, Trablusşam, Dulkadir ve Sivas salyanesiz eyaletlerdendir⁶¹.

Salyaneli eyaletlerde ise tımar sistemi uygulanmamıştır. Salyane yıllık demek olup, eyaletin gelirleri her yıl beylerbeyi, sancakbeyi ve diğer görevlilerinin maaşları ödendikten sonra merkeze gönderilmekteydi. Salyaneli eyaletler şunlardır; Mısır, Bağdat, Şehrizar, Yemen, Habeş, Lahsa, Cezayir, Trablusgarp ve Tunus⁶². Osmanlı Devleti'nde ilk salyaneli eyalet Mısır'dır. 16. Yüzyılın ortalarına doğru Mısır'ın beylerbeyi, sancakbeyi ve diğer görevlileri ile salyaneleri 5 milyon akçe iken 17. Yüzyıl ortalarında sadece Mısır valisinin salyanesi 6,5 milyon akçeden fazlaydı⁶³.

1.1.1. Mısır'ın İdaresinin Tesis Edilmesi

Mısır'ın fethi, burada bir idari düzenleme yapılmasını gerektirmiştir. Yavuz Sultan Selim, Mısır'da bulunduğu zaman zarfında bu konu ile alakadar olmuş, Mısır Beylerbeyiliği'nin teşekkülünü sağlamıştır.

Sultan Selim Mısır'da istikrarı sağlamak açısından Mercidabık Savaşı'nda esir aldığı Halife Mütevekkil'i, onun akrabalarını, bazı kadi'l- kudatları, naipleri ve nüfuzlu kişileri saltanat merkezine götürmeye karar vermiştir. Çünkü Halife'nin nüfuzunu kullanarak Memlükleri ayaklandıracağından endişe etmiştir. Ayrıca Memlük hükümdarlarının ailelerini ve akrabalarını da İstanbul'a göndermiştir. Sultan Selim,

⁵⁹ H. İncılık, "Eyalet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, ss. 548-549.

⁶⁰ İbrahim Solak, Mustafa Güler, vd. , *Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı*, Ed. Tufan Gündüz, Ankara, 2017, s. 10.

⁶¹ İ. Solak, *a.g.e.*, s.84; M. A. Ünal, *a.g.s.*, s. 589; İ.H.Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 580; Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l- Beyân Fi Kavânin-i Âl-i Osmân*, haz. Sevim İlgürel, Ankara, 1998, s. 25,85, 114.

⁶² M. A. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 589.

⁶³ İdris Bostan, "Sâlyâne", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2009, s. 59.

Kahire’de hala mücadeleyi sürdüren bazı memlûklerin ve şeyhûlarapların itaatini sağlayıp, onlardan yararlanmaya çalışmıştır. Henüz itaatini bildirmemiş olan ve saklanan memlûklerin, Arap şeyhlerinin cezalandırılacağını duyurarak onların teslim olmasını sağlamış ve genel bir af ilan etmiştir⁶⁴.

Osmanlılara itaat eden memlûklerden görevlendirilen kişiler ile Osmanlı görevlileri, Mısır’ın topraklarının ölçümü, idaresi hakkında bilgi toplamaya çalışmışlardır. Memlûklü kâtiplerin tuttıkları hazine defterleri sayesinde gerçek bilgilere ulaşılmıştır⁶⁵.

Sultan Selim, ilk olarak Mısır’ın mevcut düzenine dokunmadan, Osmanlı sistemini uygulayabilecek bir kadı tayin etmiş ve Mısır’daki dört mezhep kadılarını ibka etmiştir. Mısır, bu şekilde bir eyalet statüsüne kavuşturulmuştur⁶⁶. Sultan Selim, 10 Nisan 1517’de yaptığı divan toplantısında Mısır Beylerbeyliği’ne Veziriazam Yunus Paşa’yı tayin etmiştir. Yunus Paşa, Memlûk beylerini Osmanlı yönetimine alıştırmaya çalışmış, halkın sorunları ile uğraşmış ve Mısır’da Osmanlı düzenini oturtmaya çalışmıştır. Ancak devlet görevlilerinin işini hakkıyla yapmamalarına engel olamamıştır. Üstelik Memlûk beylerinin mallarına el koyması, Arap şeyhlerine çok fazla vergi yüklemesi gibi dedikodular ortaya atılmıştır. Aslında Osmanlı sistemini tatbik ugraşmış, bu sebeple de Mısır’daki nüfuzlu kişilerin tepkisine neden olmuştur. Osmanlı vergileri ile Memlûk sisteminin henüz uyuşmamış olması da Yunus Paşa’nın azline sebep olmuştur. Padişah, Yunus Paşa’nın yerine Mısır Beylerbeyi olarak Hayır Bey’i getirmiştir (31 Ağustos 1517)⁶⁷.

Aslında Osmanlı idarecileri, Mısır’da Osmanlı sisteminin yerleştirmeye çalışmışlardır. Ancak bunu yapmak için erkendi. Çünkü Mısır, Osmanlı düzenine henüz alışamamıştı. Zaten Osmanlı Devleti fethettiği bölgelerde hemen idari değişikliğe gitmemiş, eski kanun ve uygulamaları göz önünde bulundurarak uygun bir idare şekli uygulamaya çalışmıştır. Bu şekilde yavaş yavaş Osmanlı idari sistemini oturtmaya uğraşmıştır. Mısır’da Memlûk beylerinin gücünün ve nüfuzunun korunması sağlanarak, beylerin isyanlarına engel olup, onları devlete alıştırmak amaçlanmıştır. Bu sebeple

⁶⁴ Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, ss. 55-56.

⁶⁵ Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, s. 57.

⁶⁶ Feridun M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Hilafet ve Saltanat*, İstanbul, 2020, s. 326.

⁶⁷ Feridun Emecen, “Yûnus Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 43, İstanbul, 2013, s. 609; İdris-i Bidlîsî, *a.g.e.*, ss. 441- 442; Solakzâde, *a.g.e.*, s. 471.

Memlûk beyleri, idarede görevlendirilmiştir. Hayır Bey de bu sebeple beylerbeyi tayin edilmiştir. Ancak Hayır Bey'in yanına güvenilir Osmanlı adamları da bırakılmıştır⁶⁸.

Memlûklerin eski Halep valisi olan Hayır Bey, Mercidabık Savaşı'ndan sonra Yavuz Sultan Selim'e olan yakınlığıyla bilinmektedir. Bu tarihten sonra Mısır'da hâkimiyet sağlanana kadar Hayır Bey Osmanlılara yardımcı olmuştur⁶⁹. İşte bu sebeplerle Hayır Bey, Mısır Beylerbeyi olmuştur. Çünkü Osmanlı sisteminin henüz yerleşmemiş olduğu erken bir dönemde Mısır toplumunu, eski idaresini ve kanunlarını bilen birinden istifade etmek Mısırlıları Osmanlı yönetimine ısındırmak için uygun görülmüştür⁷⁰. Bu uygulama Osmanlı Devleti'nin istimâlet politikasının bir gereği idi.

İstimâletin kelime anlamı meylettirme, cezp etme demektir. Osmanlı kronikleri bu politikadan halka ve özellikle de gayrimüslim tebaaya hoşgörülü davranma ve raiyyetperverlik olarak söz etmektedirler. Osmanlı Devleti'nin Selçuklular'dan aldığı bu politika kuruluş yıllarına dayanmaktadır. Balkan fetihleri sadece savaşla gerçekleşmiş değildi. Fetihlerin gerçekleşmesinde Hıristiyan halkın ve onların haklarının korunması, din özgürlüğü verilmesi ve vergi muafiyeti sağlanması gibi politikalar da etkili olmuştur. İşte bu politika istimâlet politikasıdır⁷¹. Yıldırım Bayezid, Anadolu'daki fethettiği bölgelerdeki yerli aristokrasiyi kendi kullarıyla ikame etmeye çalışmış ve bu durum ciddi bir muhalefete sebep olmuştur. Ayrıca Osmanlı Devleti, fethettiği bölgelerdeki askeri sınıfı tımar sistemine dâhil etmiştir⁷². Fethedilen bölgelerdeki eski idari uygulamalar bir anda kaldırılmayıp Osmanlı sistemleriyle uyumlu hale getirilmiştir. Ayrıca istimâlet siyaseti yalnızca fetihler sırasında değil, yeni idari yapıların oluşturulmasından sonra da devam ettirilmiştir⁷³. Yukarıda anlatıldığı üzere bir bölgenin Osmanlı yönetimiyle kaynaştırılabilmesi için o bölgenin sistemleriyle uyumlu bir politika izlenmesi gerekmektedir. Keza Mısır'ın fethinden sonra da istimâlet politikasının uygulandığı görülmektedir.

Mısır'da da belirli bir istimâlet politikası uygulanmıştır. Nitekim Mısır'ın fethinden sonra Yavuz Sultan Selim Kahire'ye törenle girerken, Mısır halkı üzerinde bir etki yaratacağı düşüncesiyle Halife III. Mütevekkil'i ve Mısır kadi'l-kudâtlarını da

⁶⁸ F. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Hilafet ve Saltanat*, ss. 327- 328.

⁶⁹ Es Seyyid Muhammed Seyyid, "Hayır Bey", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 17, İstanbul, 1988, s. 49.

⁷⁰ Özen Tok, *XVII. Yüzyılda Mısır Eyaleti* (Basılmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2002, s. 5; İbn İyas, Hayır Bey'in Mısır'ın durumunu iyi bildiğini aktarır (Bkz. İbn İyas, *a.g.e.*, s. 432).

⁷¹ Mücteba İlgürel, "İstimâlet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 23, İstanbul, 2001, s. 362.

⁷² Halil İnalçık, "Osmanlı Fetih Yöntemleri", s. 445, 456-458.

⁷³ M. İlgürel, *a.g.e.*, s. 362.

yanında bulundurmıştır. Lakin Sultan Selim, halifenin nüfuzunu kullanarak itaat eden Memlükleri isyana yöneltmesi nedeniyle halifeyi ailesi, bazı akrabaları ve Mısır'daki nüfuzlu kişiler ile beraber İstanbul'a göndermiştir. Yavuz Sultan Selim, hala mücadelede bulunan Memlüklere de emân vererek onların itaatini sağlamış ve onlardan istifade etmeye çalışmıştır. Daha sonra Hayır Bey aracılığı ile mustevfi'l-emval Ebubekir ibnu'l Ci'an'dan malumat alınmış ve itaat edip hizmete alınan Memlükler ile Osmanlı memurları arazinin ölçümünü yapmak üzere görevlendirilmişlerdir. Yetersiz bilgi nedeniyle istenilen sonuç elde edilememiştir. Fakat Memlüklü kâtiplerin saklamış oldukları hazine defterleri bulunduktan sonra doğru kayıtlar alınabilmiştir⁷⁴.

Ayrıca Osmanlı Devleti fethettiği bölgelerin eski düzeninden ve uygulamalarından zararsız olanları muhafaza etmiş, bazı hususlarda eski uygulamaların bir kısım değiştirilmesini sağlamış ya da tamamen ortadan kaldırmıştır. Böylece devlet, kendi sistemini yeni bölgelere yerleştirmeye çalışmıştır. Osmanlı sisteminin devamı için Mısır'da da bu politikalar uygulanmıştır⁷⁵.

Hayır Bey, Mısır'ın Memlükler'den Osmanlı'ya geçişini sağlamak noktasında bir aracı gibi görülmüştür. Ancak Yavuz Sultan Selim, Hayır Bey'e itimat edip onu bu makama getirse de her ihtimale karşı Hayır Bey'in eşi ve çocuklarını rehine olarak önce İstanbul'a daha sonra Filibe'ye göndermiştir. Ayrıca Sultan Selim, Kahire'de bulundurmak üzere 5000 kişilik bir muhafız birliği de bırakmıştır⁷⁶.

Yavuz Sultan Selim, Mısır'da Osmanlı düzeninin hemen tesis edilemeyeceğini düşünerek Memlüklerin teşkilatının ıslah edilebilecek olanlarının ıslah edilmesini, Osmanlı nizamına uygun olan düzenin aynen devam etmesini ve bazı teşkilatın ise tamamen ortadan kaldırılmasını istemiştir⁷⁷. Osmanlı Devleti'nin, bu tarz uygulamaları öteden beri süregelmiştir. Kendisinden önceki devletlerin müesseselerinden kendisine uygun gördüklerini aynı şekilde veya değiştirerek kullandığı gibi kendisine uygun görmediklerini bırakma yoluna gitmiştir.

Sultan Selim'in 9 Eylül'de Kahire'den ayrılmasından sonra 13 Eylül 1517'de görevine başlayan Hayır Bey, sadık olarak gördüğü memlük idarecilerini belirli görevlere getirmiştir. Yavuz Sultan Selim, Hayır Bey'den halka adaletli olup iyi

⁷⁴ Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, ss. 55-57.

⁷⁵ Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, s. 57.

⁷⁶ Ö.Tok, *a.g.t.*, s. 6.

⁷⁷ Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, s. 68.

muamele etmesini, Mısır'ın sınır ve limanlarını harici tehlikelerden korumasını, Memlûk kanunlarını düzenleyerek uygulamaya geçirmesini istemiştir⁷⁸.

Hayır Bey, padişahın bir ferman gelmesi halinde veya Osmanlı beylerinin bir hususta teklifte bulunması durumunda veya Mısır'ı ilgilendiren önemli bir mesele olduğunda kethüdasını, devâdâr⁷⁹ını, kadılıkudatlar⁸⁰ı ve Osmanlı beylerini Kal'atü'l-cebel⁸¹de istişareye çağırmıştır. Bazen de ihtiyaca binaen Memlûklü idarecileri ile Osmanlı beyleri ve askerleriyle ayrı ayrı görüşürdü⁸².

Mısır'da idarenin, padişahın verdiği emirleri yerine getirip getirmediğini denetleyen Osmanlı beyleri bulunmaktaydı. Böylece Mısır'da oluşabilecek herhangi bir sorun karşısında merkezi yönetim buraya müdahale edebilecekti. Hayır Bey de merkezle irtibat halinde olmuştur. Her sene başında Hayır Bey'e kendisinin Mısır'ın yönetiminde bırakıldığına dair ferman ile hilat ve bazı hediyeler gönderilmekteydi. Hayır Bey de buna karşılık olarak değerli hediyeler, Mısır haracından bir miktar pişkeş⁸³ ayırdığı gibi merkezden istenilen barut, zahire ve asker de göndermekteydi. Görevinde başarılı olarak birçok memlûk ve şeyhularabı Osmanlı yönetimine ısındırıp, Mısır'ı Memlûk gelenekleri ve Osmanlı idari düzeniyle yöneten Hayır Bey 5 Ekim 1522'de vefat etmiştir⁸⁴.

İbn İyas, Hayır Bey'in rahatsızlandığında Osmanlı muhafaza kuvvetleri kumandanı Sinan Bey'i yanına çağırarak Sultan Selim'in verdiği saltanat mührünü Sinan Bey'e verdiğini, Mısır hazinesindeki malın miktarını söylediğini, ona Mısır naibi olması gerektiğini söylediğini aktarmıştır⁸⁵.

⁷⁸ Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, s. 59; Ö. Tok, *a.g.t.*, s. 6.

⁷⁹ Devâdar, devattar şeklinde de yazılır. Divitdar demektir. Hükümdar bir şeyi imzalarken veya alametini koyarken hokkasını tutan kimsedir (Bkz, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Ankara, 1988, s. 356); Divitdâr: Vezirlerin ve ileri gelen devlet erkânının hokka ve kalem ve her türlü yazı vasıtalarını muhafaza eden ve dikte ettirilen müsveddeleri yazan kimse (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.s.*, s. 204).

⁸⁰ Kadılıkudatlar/Kadılıkuzatlar, en yüksek dini makam olup vazifeleri şeri ve hukuki işlere bakıp infaz etmek, dava dinlemek, davacıların aralarını bulup sulh ve davayı hal ve fasletmekti (Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 386).

⁸¹ Kal'atü'l-cebel, Memlûk sultanlarının Kahire yanındaki ikametgâhıdır. Sultan Kalavun zamanında daha iyi hale getirilen Kal'atü'l-cebel' de Divan-ı Hümayun da bulunmaktaydı. Ayrıca hükümet merkezindeki bütün daireler, nezaretler burada bulunmaktaydı (Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 317).

⁸² Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, ss. 59-60.

⁸³ Pişkeş: Hediye manasına olup, özellikle hükümdarlar arasında alınıp verilen veya hükümdarlara takdim edilen hediyeler bu isimle anılırdı... (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.s.*, s. 549).

⁸⁴ Ö. Tok, *a.g.t.*, ss. 6-7.

⁸⁵ İbn İyas, *a.g.e.*, ss. 430-431.

Hayır Bey, eski memlûk düzenini devam ettirerek Memlûk beylerinin itaat edenlerinden yararlanmıştı. Onun döneminde Osmanlı muhafaza kuvvetleri ve bazı görevliler haricinde eski Memlûk sistemi devam ettirilmişti⁸⁶.

Hayır Bey ölünce Mısır muhafaza kuvveti kumandanı Sinan Bey beylerbeyi kaymakamı olarak idareyi ele almıştı. Hayır Bey'in ölümünü saltanat merkezine bildirmiştir. Otuz sekiz günlük idare döneminde Sinan Bey, Hayır Bey'in mallarını devlet hazinesine aktarmış, Hayır Bey'in memlûklerinin yerine kendi askerlerini getirmiş, memlûklü mübaşirleri vergi tahsili ile görevlendirmiştir. Ancak vergi tahsilinin denetlenmesi amacıyla yeniçerilerden bir grup oluşturmuştur⁸⁷.

Kanuni Sultan Süleyman, Hayır Bey'in ölümü üzerine Mısır Beylerbeyliği'ne yeni bir Memlûklü emir getirmemiş, ikinci vezir Çoban Mustafa Paşa'yı tayin etmiştir. Mustafa Paşa, Hayır Bey'in teşkilatını ve muavinlerini ortadan kaldırmış ancak vergi tahsilini memlûklü mübaşirlere vermiştir. Bu kişilerin denetimini ise Mısır defterdarına havale etmiştir. Ayrıca Yavuz Sultan Selim, Osmanlı hâkimiyeti açısından tehlike arz edebilecek olarak gördüğü nüfuzlu kişileri İstanbul'a göndermişti. Kanuni döneminde bu kişilerin Mısır'a gitmelerine izin verilmiştir. Hayır Bey'in ölümü ile Memlûklü geleneklerini ve düzenini ortadan kaldırmaya yönelik icraatlarda bulunan Mustafa Paşa, Osmanlı hâkimiyetine alışamamış olan memlûklerin tepki göstermesine ve ayaklanmasına neden olmuştur. Mustafa Paşa, isyanı bir şekilde bastırmıştır. Ancak Mustafa Paşa'nın yönetiminde sık sık baş kaldırmalar vb. yaşandığı için Güzelce Kasım Paşa beylerbeyi olmuş ve Mustafa Paşa ile beraber Mısır'ın idaresi sağlanmıştır⁸⁸.

Ancak yerine Ahmed Paşa (Hain) beylerbeyi olarak görevlendirilmiş ve 19 Ağustos 1523'te Mısır'a ulaşmıştır. Veziriazamlık görevine getirilmeyi bekleyen Ahmed Paşa, bu makama başkasının getirilmesi üzerine Mısır Beylerbeyliğini istemiştir. Merkezde huzursuzluk çıkarmaması adına Mısır Beylerbeyi olması uygun görülmüştü. Ahmed Paşa, Mısır'da Osmanlı yönetimine karşı olan kesimi çevresine toplayarak elini güçlendirmişti⁸⁹. Hatta idari kademelere memlûkleri veya kendine yakın olan kişileri getirmiştir. Onun bu davranışlarına karşı çıkmayan Osmanlı muhafaza kuvvetleri, Ahmed Paşa'nın kendi adına para bastırıldığını görünce tepki

⁸⁶ F. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Hilafet ve Saltanat*, s. 328.

⁸⁷ Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, s. 72.

⁸⁸ Ö. Tok, *a.g.t.*, ss. 7-8; Bu, Güzelce Kasım Paşa'nın ilk Mısır Beylerbeyliğidir ve görevi bir ay sürmüştür (Bkz. Faruk Sümer, "Kasım Paşa, Güzelce", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.24, İstanbul, 2001, s. 547).

⁸⁹ Abdülkadir Özcan, "Ahmed Paşa, Hain", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul, 1989, s. 113.

göstermişler ancak Ahmed Paşa, bunu para kesen kişinin yapmış olduğu bir eylem gibi göstermiştir. Kanuni Sultan Süleyman, Ahmed Paşa'nın bağımsızlık düşüncesinde olduğunu öğrenince Mısır Beylerbeyliği'ne, Mısır beylerinden Kara Musa Bey'i getirmiştir. Ahmed Paşa, Kara Musa Bey'i ve daha pek çok kişiyi öldürtmüştür. İsyanın keskinleşmesi üzerine muhafaza birlikleri faaliyete geçince yeniçeriler katledilmiş ve Ahmed Paşa, adına hutbe okutup para bastırarak kendisini sultan ilan etmiştir. Kendisi ile mücadelede ölen askerlerin mallarını da müsadere etmiştir. Ahmed Paşa, veziriazam olarak tayin ettiği ancak kendisine aslında itaat etmeyen Kadızade Mehmed Bey⁹⁰ in uğraşları sonucunda öldürülmüştür⁹¹.

Hain Ahmed Paşa'nın döneminde yaşanan gelişmeler dikkat çekicidir. Ahmed Paşa, bağımsızlığını ilan ettiğinde yanına Osmanlı askerlerini değil, yerel beyleri almıştır. Mısır'da tam olarak silinmeyen Memlük idari yapısı, Ahmed Paşa'nın faaliyetleri sonucunda yeniden canlanmıştır. Ahmed Paşa, adına hutbe okutup para bastırmıştır. Zaten Memlüklerin sultanlık geleneklerinde belli bir hanedan yapısına dayanan bir düzen söz konusu değildi. Bu sayede Ahmed Paşa'nın bağımsızlığı, Memlükler açısından normal bir şekilde karşılanmıştı⁹². Ahmed Paşa, yandaş olarak Memlükleri seçerek kendisi için akıllıca bir yol izlemiştir. Ahmed Paşa, Memlüklü beylerin, onun sultanlığını kabul etmesiyle meşruiyet kazanacaktı.

Ahmed Paşa'nın ölümünden sonra (1524) yeniden Mısır Beylerbeyi olan Güzelce Kasım Paşa, Mısır Defterdarı Mehmed Bey ile anlaşamaması ve mali düzenlemeler yapmaması nedeniyle görevinden alınmıştır⁹³.

Görüldüğü üzere Mısır'ın fethedildiği 1517 tarihinden 1525 yılına kadar geçen sürede Mısır'da belli bir düzen oluşmamış ve gereği gibi bir hâkimiyet sağlanamamıştır.

⁹⁰ Kadızade olarak bilinmekle beraber İranlı Defterdar Mehmed Bey'dir Sultan Bayezid döneminde Bayezid'in elçisiyle Horasan'dan gelmiştir. Yavuz Sultan Selim döneminde önce sipahi sonra sancakbeyi olmuştur (Bkz. Seyyid Muhammed, a.g.e., s. 80-81).

⁹¹ Seyyid Muhammed, a.g.e., ss. 78-81; Kendinden önceki dönemler hakkında bilgi veren Evliya Çelebi bu olayı şöyle nakleder: “*Ve andan Hâyin Ahmed Paşa: Süleymân Hân'da isyân edüp Gavri'den bakıyyetü's-süyüf Çerkes-i nâkes-i bîkes haşerâtının iğvâsiyle Âsitâne'de vezîr-i a'zam olmadım, deyü isyân edüp üzerine Makbûl iken Maktûl İbrâhîm Paşa deryâ ile gelürken Rodos'dan üç kerre Mısır'a gemilerin salup bi-emrillâh avdet edüp âhir Mentеше diyârından deryâ-misâl asker ile karadan Mısır'a gelürken ahâlî-i Mısır böyle bir vezîr geldiğın istimâ' edüp henüz Selîm Hân şemşîrinden rehâ bulmuş ahâlî-i Mısır havflarından Hâyin Ahmed Paşa Mısır'da Kômür hammâmında bir oğlan ile hammâm faslı ederken ol kıyâfetele uryânen Bâb-ı Züveyle'de boğazından salb edüp Âsitâne'ye ve İbrâhîm Paşa'ya arz etdiler*” (Bkz. Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, Haz. Seyit Ali Kahraman -Yücel Dağlı- Robert Dankoff, (Edt. M. Sabri Koz) C. X, İstanbul, 2007, s. 513).

⁹² F. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Hilafet ve Saltanat*, s. 331.

⁹³ F. Sümer, a.g.e., s. 547.

Kanuni Sultan Süleyman, Mısır'da idari ve mali düzenlemelerin yapılıp istikrarın sağlanması için Makbul İbrahim Paşa'yı Mısır Beylerbeyliği'ne getirmiştir⁹⁴. İbrahim Paşa, 500 yeniçeri ve maiyetinde bulunan görevliler ile beraber Mısır'a gitmiştir. Kahire'de kendi maiyetindeki idareciler ve memlûklü idarecilerden oluşturduğu bir grup ile Kal'atü'l-cebel'de sürekli divan toplantıları yapmıştır. Mısır'ın tüm ileri gelenlerine, ulemasına, urban⁹⁵ şeyhlerine adaletnameler gönderilmiştir. Halkın şikâyetlerinin dinleneceği ilan edilmiştir. İbrahim Paşa, Mısır'da düzeni bozan veya ortalığı karıştıran kimseleri bertaraf etmiştir. Memlûkler dönemi nizamına ait defterleri toplatıp, Kayıtbay, Kansu Gavri ve Hayır Bey dönemlerindeki nizamı incelemiştir. İbrahim Paşa, Mısır'ın eski kanunlarında düzeltmeler yaparak yani Osmanlı düzenine uygun hale getirerek ayrıntılı bir kanunname hazırlatmıştır. Padişahın da onayını aldıktan sonra kanunnameyi Mısır hazinesine koydurmuştur. Padişah, Mısır'ın düzeninin ve kanununun oluşturulmasından sonra İbrahim Paşa'ya istediği birini Mısır Beylerbeyliği'ne getirme hakkı tanımış, o da Şam Beylerbeyi Süleyman Paşa'yı Mısır'ın başına getirmiştir⁹⁶.

Mısır Kanunnamesi, Osmanlı'nın nizamı, eski Memlûk kanunları ve Mısır'ın adetlerinden mürekkep bir kanunname'dir. Bu kanunname, Mısır'ın fethinden sonra gelen şikâyet ve arzların da dikkate alınarak buna yönelik yapılan düzenlemeleri de içerir. Kanunnamede eyalet idaresinden, askeri cemaatlara, mali ve sosyal konulara kadar pek çok husus yer alır. 1525 yılında oluşturulan bu kanunla Mısır'ın müesseselerine kesin bir hüviyet kazandırılmış oldu. Mısır'da yeni gelişmeler ve değişmeler olması gerektiğinde ise padişahın fermanları doğrultusunda düzenlemelere gidilmiştir⁹⁷.

Mısır, fethinden 17. Yüzyıl başlarına kadar devlet merkezinin geçirmiş olduğu değişikliklere eş değer olarak istikrar, huzursuzluk ve ıslah dönemleri yaşamıştır. Makbul İbrahim Paşa'nın düzenlemelerinden önce istikrarsız bir dönem yaşayan Mısır, Kanunname'nin teşekkülünden sonraki istikralı dönemde israf ve rahatlık nedeniyle sonraki dönemlerde problemler yaşamıştır⁹⁸.

⁹⁴ Feridun Emecen, "İbrahim Paşa, Makbul", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 21, İstanbul, 2000, ss. 333-334.

⁹⁵ Urbân: çadırlarda yaşayan bedevi Araplara verilen isim (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.s.*, s. 703; İ. Parlatır, *a.g.e.*, s. 1753).

⁹⁶ Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, ss. 84-87.

⁹⁷ Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, ss. 87-90.

⁹⁸ Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, s. 91.

Yavuz Sultan Selim döneminde Mısır'ın idaresi hususunda bir adapte süreci yaşanmıştır, denilebilir. 1517-1525 arası sekiz yıllık dönem, Osmanlı yönetiminin Mısır üzerinde tecrübe edindiği bir dönemdir. Yavuz Sultan Selim döneminde eyaletin statüsü kesin bir şekilde belirlenememişken, nihayet 1525 Mısır Kanunnamesi ile Mısır'ın idari statüsü bir netlik kazanmıştır.

Kanunnamenin oluşturulmasıyla beraber Mısır Beylerbeyliği'ne Hadım Süleyman Paşa getirilmiştir. Kanunnamenin ilk defa uygulandığı dönem, Süleyman Paşa'nın dönemidir. Onun döneminde, beylerbeylik divanında mevcut olan idari ve mali defterlerin yanması neticesinde Mısır'da tahrir yapılmıştır (1526-1527). Memlûkleri ayrıştırıp urbanı yola getiren Süleyman Paşa, Mısır beylerbeyinin nüfuzunu artırmıştır. Süleyman Paşa döneminde mali durum düzeltilerek ilk defa payitahta irsaliye hazinesi gönderilebilmiştir⁹⁹.

Ayn Ali Efendi, Kavânîn-i Âli Osman'da dokuz salyaneli eyaletten bahsetmiştir. Bunlardan birisi de Mısır'dır. Bir salyaneli eyalet olan Mısır'da vergi gelirleri tımar olarak dağıtılmaz ve doğrudan hazineye alınır. Beylerbeyi, sancakbeyleri ve kul taifesine maaş ve ulufeleri verildikten sonra kalanı merkeze yolları¹⁰⁰.

1.2. 16. ve 17. Yüzyıllarda Mısır Eyalet Teşkilatı

1.2.1. Osmanlı Devleti'nde Beylerbeyi

Mısır Beylerbeyi konusuna geçmeden evvel, Osmanlı Devleti'nde beylerbeyinin nasıl bir öneme, konuma ve sorumluluklara sahip olduğuna bakmak gerekir.

Bir adı da melikü'l-ümerâ olan beylerbeyi/mîrmîrân¹⁰¹, Anadolu Selçukluları'nda ordunun başı konumundaydı ve büyük bir nüfuza sahipti. Osmanlı'nın ilk dönemlerinde Anadolu Selçuklu melikü'l-ümerâsına benzer bir beylerbeyi vardı ve bu kişi padişahattan sonra en yetkin kişi olup bir taneydi¹⁰². Lakin Osmanlı öncesi devletlerde beylerbeyinin nüfuzu sultanı dahi tehdit edebilecek konumda iken Osmanlı

⁹⁹ Erhan Afyoncu, "Süleyman Paşa, Hadım", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 38, İstanbul, 2010, ss. 96-97; F. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Hilafet ve Saltanat*, s. 336.

¹⁰⁰ Salyaneli beylerbeyilikleri şu şekilde sıralamıştır: Mısır, Bağdat, Yemen, Habeş, Basra, Lahsa, Cezayir, Trablusgarp, Tunus (Bkz. Ayn Ali Efendi, *Risale-i Kavanin-i Al-i Osman*, KZ- 334, T.B.M.M Kütüphanesi, s. 4); H. İnalcık, "Eyalet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, s. 549.

¹⁰¹ Mîrmîrân, beylerbeyinin eş anlamlısıdır (Bkz. M. A. a.g.s., s. 114).

¹⁰² İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, s. 99; M. A. Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, s. 222.

Devleti'nde beylerbeyi bu kadar büyük bir nüfuza sahip değildi¹⁰³. Osmanlı Devleti'nde beylerbeyiler, kendi tasarruflarındaki eyaletlerde padişahın vekili idiler. Sadrazam nasıl ki tüm Osmanlı ülkelerinde emir ve nüfuza sahip ise, beylerbeyi de kendi eyaletinde sadrazam gibidir¹⁰⁴.

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde geniş salâhiyetlere haiz askeri kumandana beylerbeyi denilirken, fetihlerle birlikte kurulan eyaletlerin askeri ve idari yöneticilerine beylerbeyi denilmeye başlamıştır. Beylerbeyilere vali de denilmekteydi ancak bu tabir daha ziyade 17. yüzyıldan sonra kullanılır olmuştur¹⁰⁵.

Buldukları eyalette padişahın vekili olan beylerbeyiler, önceleri yalnızca askeri amir olup eyaletin askeri işlerinden sorumlu iken daha sonra hem askeri hem de mülki amir konumuna gelmişlerdir. Beylerbeyilerin 19. yüzyıla kadar askeri yönleri daha ağır basmaktaydı. Ayrıca eyaletin mali ve adli konularında beylerbeyinin yetkisi sınırlıydı. Beylerbeyi, eyalet defterdarı ve kadının kanuna aykırı iş yapmaları konusunda onlara baskı uygulayamazdı. Beylerbeyinin, sancakbeylerinin üzerindeki salâhiyeti yalnızca teftiş etmektir. Çünkü sancakbeyleri doğrudan merkezden atanıp merkeze karşı sorumlu idiler. Ancak herhangi bir sefer durumunda beylerbeyinin emri altında hareket ederlerdi¹⁰⁶.

Bir eyalet birden fazla sancaktan meydana gelir ve bu sancaklara sancakbeyleri atanırdı. Beylerbeyinin bulunduğu sancak, merkezi sancak olup paşa sancağı adıyla anılırdı. Bu sancağın yöneticisi bizzat beylerbeyinin kendisi idi¹⁰⁷.

Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında beylerbeyiler genellikle Türklerden tayin edilirken, Fatih Sultan Mehmed'den itibaren kul sistemiyle yetişmiş kişilerden oluyordu¹⁰⁸.

Beylerbeyiler, paşa unvanını taşıyorlardı ve vezir rütbesinde beylerbeyiler de bulunmaktaydı. Vezir rütbesindeki beylerbeyiler mühim eyaletlere gönderiliyorlardı. Vezir rütbesindeki beylerbeyilerin yargı yetkileri bulunmaktaydı. Bu sebeple eyalete giderken veya görevi son bulup dönerken yolda dava dinleyebilirlerdi. Ancak kendisi gibi vezir rütbesinde bir beylerbeyinin bölgesinde bunu yapamazlardı. Rütbe durumu

¹⁰³ İ. Solak, *a.g.e.*, s. 85.

¹⁰⁴ Abdurrahmân Abdî Paşa, *Abdurrahmân Abdî Paşa Kanunnâmesi*, haz. Ahmet Arslantürk, İstanbul, 2012, ss. 49-50.

¹⁰⁵ Mehmet İpşirli, "Beylerbeyi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul, 1992, s. 69.

¹⁰⁶ M. A. Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, s. 222; Hezarfen Hüseyin Efendi, *a.g.e.*, s. 113.

¹⁰⁷ İ. Solak, *a.g.e.*, s. 85.

¹⁰⁸ İ. Solak, *a.g.e.*, s. 86.

söz konusu olmadığında beylerbeyiler arasındaki teşrifat, buldukları eyaletin fethedilme tarihine göre olurdu. En önce fethedilmiş olan eyaletin beylerbeyi teşrifatta birinci sırada bulunmaktaydı¹⁰⁹.

Beylerbeyilerin görev süreleri 17. yüzyılda kısalmış ve 18. yüzyılda da bu düzen devam etmiştir. Beylerbeyilerinin genellikle bir yıl civarında olan bu kısa süreli görevleri bir eyaletten başka bir eyalete kalabalık maiyetleriyle birlikte gitmesini de beraberinde getirmekteydi. Bunun sonucu olarak beylerbeyiler yol masraflarını halktan karşılamaya çalışmakta ve bu da halkın tepkisine neden olmaktaydı¹¹⁰.

Beylerbeyilerin çeşitli görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Bu görev ve sorumlulukları arasında eyaletin idare edilmesi, eyaletteki askeri zabt u rabt altına almak, reyanın korunması, seferlere katılması bulunmaktadır. Eyaletteki sancakbeyleri, kadılar ve idareciler beylerbeyine bağlı idiler. Yukarıda da belirtildiği üzere vezir payesi olan beylerbeyiler, kendi eyaletleri çevresinde bulunan beylerbeyilerden üstün idiler. Bu sebeple bu beylerbeyiler, vezir beylerbeyinin emirlerine uyarlardı¹¹¹.

Beylerbeyiler çeşitli eyaletlerde beylerbeyilik görevini ifa ettikten sonra zamanla kubbe veziri ve hatta veziriazam olabiliyordu. 17. yüzyılda beylerbeyilerin nüfuzlarının ve gelirlerinin artması, onlara merkezi yönetime karşı daha rahat davranabilme şansı sağlamıştır¹¹².

1.2.1.1. Mısır Beylerbeyi' nin Atanması

Osmanlı Devleti, Ortadoğu ile ilgili siyasi ve iktisadi siyaseti açısından Mısır Beylerbeyi'nin tayini konusuna büyük önem vermiştir. Mısır'ın fethedilmesi ile beraber önceleri Mısır Beylerbeyiliği'ne kubbe vezirlerinden bir vali atanırken, sonraları beylerbeyinin vezirlik payesini haiz olmasına önem verilmemiş, lakin 1595-1596 yıllarında Başdefterdar Mehmed Paşa'nın beylerbeyiliğe tayininden itibaren yine vezir olan kişiler Mısır Beylerbeyiliği'ne getirilmiştir. 16. yüzyılın sonlarından itibaren Mısır'da yaşanan karışıklıklar göz önüne alınarak, beylerbeyiliğe padişaha bağlı olan kişiler getirilmiştir. Mısır Beylerbeyiliği makamı, vefat, liyakatsizlik veya başka bir

¹⁰⁹ Abdurrahmân Abdi Paşa, *a.g.e.*, s. 49; Mehmet Ali Ünal, "Osmanlı Devleti'nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilâtı", *Osmanlı*, C. 6, Ed. Güler Eren, Ankara, 1999, s. 113; Hezarfen Hüseyin Efendi, *a.g.e.*, s. 114.

¹¹⁰ M. İpşirli, *a.g.e.*, s. 70.

¹¹¹ Abdurrahmân Abdi Paşa, *a.g.e.*, s. 50.

¹¹² M. A. Ünal, *a.g.e.*, s. 113.

göreve tayin nedeniyle boşalırsa bu makama Divan-ı Hümayun'da uygun bir kişi belirlenir ve bu yeni beylerbeyi adayı padişah tarafından hil'at ile taltif edilirdi. Bazen merkezde sorun çıkarabilecek olan kişiler de merkezden uzaklaştırılmak amacıyla Mısır Beylerbeyiliği'ne getirilirdi. Bu duruma örnek olarak Hain Ahmed Paşa verilebilir. Hayır Beyin vefatından sonra Mısır Beylerbeyiliği'ne bir daha Memlûklü emir getirilmemiştir. Memlûklerden Mısır Beylerbeyi olan ilk ve son kişi Hayır Bey olmuştur. Yeni beylerbeyine gerekli uyarılar ve buyruklarda bulunulurdu. Yeni beylerbeyi eğer, başka bir eyalette görevde bulunmakta ise bu uyarı ve buyruklar yazılı olarak gönderilirdi. Eski beylerbeyi, yeni beylerbeyi gelene kadar eyaletteki düzeni sağlamaktan görevliydi. Ayrıca eski beylerbeyi, Mısır askerine ve Mısır'a bağlı olan ümeraya, yeni beylerbeyi için itaat ve hizmette bulunmalarını emrederdi. Yeni beylerbeyinin sorunsuzca Mısır'a ulaştırılması için yol üzerindeki idarecilere emirler verirdi¹¹³.

Bir yıllığına görevlendirilen Mısır Beylerbeyi, yeterli ve faydalı bulunması halinde gelecek yıl da görevinde bırakılırdı. 16. yüzyılın birinci yarısında, Mısır'da istikrarın sağlanması üzerine beylerbeyilik görev süresi on yıl kadar sürerken bu süre, sonraki dönemlerde dört beş seneyi aşmamıştır¹¹⁴.

1.2.1.2. Mısır Beylerbeyi'nin Görevleri ve Yetkileri

Mısır Beylerbeyiliği'nin devlet merkezine karşı sorumlulukları vardı. Mısır Eyaleti'nin merkeze karşı sorumlulukları aynı zamanda Mısır Beylerbeyi'nin sorumlulukları anlamına da gelmekteydi. Çünkü beylerbeyi, padişahın eyaletteki temsilcisi olarak büyük bir salahiyyete sahipti. Bu durum da beylerbeyinin sorumluluklarını artırmaktaydı.

Eyaletin idari, mali, kazai ve askeri işleri, beylerbeyinin gözetiminde, Mısır Divanı'nda divan azalarınca yürütülüp uygulanırdı. Mısır Beylerbeyi'nin temel görevleri arasında halkın huzurunun korunması, devlet gelirinin muhafazası ve gelirin artırılması hususunda dengeli bir siyaset izlemek vardı¹¹⁵.

Mısır Beylerbeyi'nin vazifelerini ve yetkilerininin sıralayacak olursak;

¹¹³ Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, ss. 103-106; Ö. Tok, *a.g.t.*, ss. 21-23.

¹¹⁴ Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, s. 106; Ö. Tok, *a.g.t.*, s. 22.

¹¹⁵ Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, ss. 108-109.

1- Mısır Beylerbeyi, Mısır'da padişahın mutlak vekili olup eyaletinde sadrazam gibidir,

2- Osmanlı Devleti'nde halifenin görevleri ne ise Mısır'da da beylerbeyinin görevleri odur. Mısır Eyaleti'nde halifenin vekilidir. Bu görevler, sınırların korunması ve reayanın mali işlerini yürütmek olarak açıklanabilir,

3- Kâşifler, sancakbeyleri, kadılar olmak üzere tüm devlet ricali ve reaya Mısır Beylerbeyi'ne padişah gibi itaat etmek durumundadırlar,

4- Mısır Beylerbeyinin, bütün reayayı Allah'ın emaneti olarak görüp onların haklarını korumak birinci görevi sayılabilir,

5-Mısır Beylerbeyi, şeriatın hükümlerini yerine getirmek, kanunları uygulamak, şeri cezaların infazı için gerekli olan siyasete hüküm vermek yani cezalandırılmalarını sağlamak ve mazlumları korumak ile sorumludur. Bunları uygularken şeriatın ve kanun-ı münîfin¹¹⁶ emir ve yasaklarına göre davranacaktır,

6- Mısır Beylerbeyi'nin bu kuralları icra ederken vereceği hükümler, kadılar tarafından şeri ve örfi kanuna göre karara bağlanmış olmalıdır,

7- Mısır Beylerbeyi, hac yollarının emniyet altında tutulması için Cidde, Süveyş gibi önemli iskelelerin güvenliğini sağlamakla görevlidir,

8- Mısır Beylerbeyi, kadı ve hatiplerin tayini dışında devlet görevlilerini tayin veya azledebilir,

9- Mali konuların düzenlenmesi ve uygulanmasında da Mısır Beylerbeyi görevlidir,

10- Kâşifler, sancakbeyleri yani kısacası Mısır'daki tüm devlet ricali, Mısır Beylerbeyi'nin bütün bu görevlerinde ona yardım edecektir¹¹⁷.

O halde, yukarıda belirtilen vazifeler göz önüne alınacak olursa Mısır Beylerbeyi'nin, yalnızca askeri ve idari yetkilerle donatıldığı anlaşılmaktadır. Kazâî (yargı) ve teşrî'î (yasama) yetkisinin bulunmadığı açıktır. Beylerbeyi, Mısır'ın idaresini, Kal'at'ül- Cebel'de bulunan Gavri Divanhanesi'nde müzakere ettiği Divan-ı Âli

¹¹⁶ Kanun-ı Münîf: Bu tabir ile örfi hukuk kast olunmaktadır... (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.s.*, s. 374).

¹¹⁷ A. Akgündüz, *a.g.e.*, s. 66; 1648 tarihinde Mısır Beylerbeyi Vezir Mustafa Paşa'nın adamlarının Mısır'a dönecekleri için paşaya hitaben yazılan yazıda paşanın reaya ve berayanın ahvali ile ilgilenilip, irsaliye hazinesinin tahsil edilmesi için gayret göstermesi istenmiştir. Bu belge, Mısır Beylerbeyinin görevleri bakımından bilgilendirici bir niteliktedir (Bkz. Ek-1: TSMA. E. 0796/81).

toplantıları ile yürütürdü¹¹⁸. Çünkü her eyalette bir beylerbeyilik (eyalet) divanı bulunmaktaydı. Bu divan doğrudan beylerbeyine bağlı bulunmakla birlikte onun riyasetinde toplanırdı. Devlet için Divan-ı Hümayun ne ise eyalet için de beylerbeyilik divanı o idi. Eyalet divanlarında halkın yazılı veya sözlü istek ve şikâyetleri görüşülürdü. Meseleler beylerbeyilik divanında görüşüldükten sonra ikinci dereceden konulardan şer'i olanlar kadı divanına, mali olanlar ise defterdar divanına havale edilmekteydi. Divanda görüşülen konular çeşitli defterlere kaydedildiği gibi merkezden gelen emirler de kaydedilirdi¹¹⁹.

Mısır divanı, Kal'atü'l-cebel'de bulunan Gavri divanhanesinde haftanın dört günü beylerbeyinin başkanlığında toplanırdı. Ancak Evliya Çelebi haftada beş gün toplandığını dile getirmektedir. Divanda kethüda, muhafız sancak beyleri, bölük ağası ve çavuşları, çavuşlar kethüdası, kadı, defterdar, ruznameci, muhasebeci, divan efendisi, tercümanbaşı ve çeşitli kalem kâtipleri katılırlardı. Mısır divanında da daha az önemli olan konular kadı veya defterdar divanlarına havale edilirdi. Bu sayede beylerbeyi divan ile beraber eyaletin işlerini yönetir ve merkezden gelen emirleri uygulamaya çalışırdı¹²⁰.

Mısır'da beylerbeyinin ve diğer herkesin uymak zorunda oldukları bir hukuk sistemi vardı ve bu sistem şeriata ve örfi hukuka dayanmaktaydı. Mısır Beylerbeyi de şeri ve örfi hukuka bağlı kalarak bunları icra etmekle yükümlüydü. Şeriatın uygulanmasını sağlayanlar ise kadılardı. Beylerbeyi, kadının yalnızca icrâi amiri olup kazâi açıdan amiri sayılmazdı. Beylerbeyi de herkes gibi kanuna uymaya mecburdu. Kısacası, beylerbeyinin teşri'i yetkisi de bulunmuyordu. Mısır Eyaleti'nde teşri'i teşkilatı fakihler, bazı idari, askeri, mali konuları düzenleyen devlet adamları ve kanunşinaslar yani kanun konusunda uzman kişiler oluşturmaktaydı. Beylerbeyinin en önemli niteliği icrâ organının başı olmasıydı. Beylerbeyi, yargının başı olmadığı gibi yargıyı gözetleyen kişi idi¹²¹.

Mısır Beylerbeyi'nin irsaliye hazinesi gönderme sorumluluğu ve askeri konulardaki yükümlülüğüne dair bilgilere "Mısır Eyaleti'nin Devlet Merkezine Karşı Sorumlulukları" başlığında değinilecektir.

Ayrıca merkezden uzak bir eyalet olan Mısır gibi eyaletlerin beylerbeyileri, acil durumlar söz konusu olduğunda, merkezin kararını beklemeden karar alabiliyordu. Bu

¹¹⁸ A. Akgündüz, *a.g.e.*, ss. 66-67.

¹¹⁹ M. İpşirli, *a.g.e.*, ss. 72-73.

¹²⁰ Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, ss. 111-112.

¹²¹ A. Akgündüz, *a.g.e.*, ss. 68-71.

durum, Mısır Beylerbeyinin diğer eyaletlerin beylerbeyilerine kıyasla daha bağımsız şekilde hareket etmesini sağlıyordu. Genellikle vezir rütbesini haiz bu beylerbeyiler, önemli durumlarda komşu eyaletlerin beylerbeyilerine emir verebilme yetkisine de sahip bulunuyordu¹²².

1.2.1.3. Mısır Beylerbeyi'nin Azli

Siyasi ve idari alandaki başarısızlığı ve kabiliyetsizliği Mısır Beylerbeyi'nin azledilmesine neden olmaktadır. İlerleyen dönemlerde ise İrsaliye Hazinesi'nin başarılı veya başarısız bir şekilde gönderilmesi de beylerbeyinin azli veya ibkasında belirleyici olmuştur. Ayrıca yolsuzluk gibi uygunsuz davranışlar da beylerbeyinin azline neden olmuştur. Beylerbeyi, merkez tarafından çok sıkı bir şekilde denetleniyordu. Hesaplarda açık çıkması sadece azline değil ölümüne bile sebep olabiliyordu¹²³.

16. yüzyıldaki cüluslar Mısır Beylerbeyi'nin değişmesine neden olmasa da 17. yüzyılın ilk çeyreğinde sıkça yaşanan taht değişiklikleri, Mısır Beylerbeyi'nin değişmesine etki etmiştir. Sık yaşanan beylerbeyi değişimi, Mısır'da mali ve idari işlerin bozulmasına sebebiyet vermiştir. 16. yüzyıl sonlarında Mısır'daki beyler ve askerler, arzu etmedikleri beylerbeyinin azledilmesine neden olabiliyorlardı. Nitekim 16. yüzyılın sonlarında Mısır Beylerbeyiliği yapan Şerif Mehmed Paşa'nın azli bu duruma örnek verilebilir. Mısır Beylerbeyi azledildiği vakit, yeni beylerbeyinin Mısır'a varışına kadar görevine devam ederdi, ancak acil olarak merkeze çağırılırsa yeni beylerbeyi gelene kadar yerine bir beylerbeyi kaymakamı bırakırdı. Beylerbeyi kaymakamı önceleri, kadı ve defterdardan seçilse de sonraları Memlûk beylerinden seçilir olmuştur. Bazen sabık beylerbeyinin kethüdası da beylerbeyi kaymakamı olurdu. 17.yüzyılda bu durum değişmiş, beylerbeyi kaymakamları genellikle yeni beylerbeyilerin tayin ettiği kişilerden olmuştur¹²⁴. Evliya Çelebi'nin aktardığına göre de beylerbeyi kaymakamı, yeni beylerbeyi tarafından belirlenirdi. Bu kişi sancakbeyi, mal defterdarı, ruznameci, mukataacı gibi hazinenin durumu hakkında bilgi sahibi olan biri olabilirdi¹²⁵.

¹²² H. İncılık, *a.g.e.*, s. 98.

¹²³ Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, s. 124; Ö. Tok, *a.g.t.*, s. 40.

¹²⁴ Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, ss. 125-126; Ö. Tok, *a.g.t.*, s. 41, 50-51.

¹²⁵ Evliyâ Çelebi, X, s. 86.

Mısır Beylerbeyi'nin azli veya görevde bırakılmasının kararı, sene sonunda muhafaza sancakbeylerinin ve kadının gönderdiği raporlar ve devletin genel durumuna göre Divan-ı Hümayun'da yapılan istişareler neticesinde alınır¹²⁶.

17. yüzyılda Mısır Beylerbeyi'nin azledilmesinde iktisadi nedenlerin yanı sıra Mısır'da yaşanan isyan, kıtlık, veba ve beylerbeyinin başarısızlığı da etkiliydi¹²⁷.

Mısır Beylerbeyi'nin azli, sadece olumsuz gelişmelerden kaynaklanmazdı. Mısır Beylerbeyi başka bir eyalete tayin edilirse ya da kubbe vezirliğine veya sadarete getirilirse de Mısır Beylerbeyiliği'nden azledilirdi¹²⁸.

1.2.2. Mısır'ın Mülki İdaresi ve İdarecileri

1.2.2.1. Vilayet ve Vilayet Hâkimi

Osmanlılar, Mısır'ın Memlûkler zamanındaki idari taksimatını büyük ölçüde sürdürmüşlerdir. Buna göre “Aşağı Mısır” denilen kuzey bölgesi ve “Yukarı Mısır” denilen güney bölgesi olarak ikiye ayrılmaktaydı. Aşağı ve Yukarı Mısır'ın arasında Kahire bulunuyordu. Zaman zaman Mısır'ın eyalet hudutlarında değişiklikler olmuştur. Mısır genel olarak Memlûkler zamanındaki gibi birkaç vilayete/kâşifliklere¹²⁹ yani diğer adıyla keşûfiyyet olarak adlandırılan idari bölgelere ayrılmaktaydı. Osmanlılar döneminde Mısır, beş büyük idari bölgeden oluşmaktaydı. Bunlar; Garbiyye, Menufiyye, Şarkıyye, Buhayra ve Circe'dir. Bu bölgelerin yöneticileri Kahire'de ikamet etmişlerdir. Ancak tahıl üretimi açısından çok önemli olan Circe keşufiyetinin hâkimi Circe'de kalmaktaydı. 17. yüzyıl başlarında vilayetlerin sayıları artmıştır. 17. Yüzyılda Garbiyye, Menufiyye, Şarkıyye, Buhayra ve Circe gibi vilayetler sancak itibarı ve hâkim sıfatıyla bir sancakbeyine verilmiştir. Vilayet hâkimleri, Memlûk ümerasından sancakbeylerinden ya da bey unvanlı kâşiflerden seçilmiştir. Beş önemli vilayet için hâkimler tayin edilirken diğer vilayetlere Memlûklü kâşifler getirilmiştir. Memlûkler döneminde vilayet hâkimlerinin en mühim vazifeleri devletin köprülerini korumak,

¹²⁶ Ö. Tok, *a.g.t.*, s. 41.

¹²⁷ Ö. Tok, *a.g.t.*, s. 42.

¹²⁸ Ö. Tok, *a.g.t.*, s. 42.

¹²⁹ Kâşif: Mısır'da eski Memlûk sistemine göre vilayetlerin idarecileri. Osmanlı devrinde de bu sistem devam ettirilmiştir (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.s.*, s. 386).

beldelerin sulanmasını sağlamak, çiftçileri urbandan veya herhangi bir zarardan korumak, vilayetinde adaletli davranmak ve gerekli vergiyi hazineye göndermekti¹³⁰.

17. yüzyılda yaşamış biri olarak Evliya Çelebi, beş büyük idarî bölge olan Garbiye, Menufiyye Şarkiye, Buhayra ve Circe vilayetlerini Dimyat, Reşid ve İskenderiye ile bir sayar. Bu beş büyük idarî bölge dışında Mansûre, Kalûbiyye, Cîze-i Yusuf, Benî Süveyf, Feyyûm-ı Yusuf, Minye, Menfalût, Elvâhât-ı azîm ve İbrîm'i de vilayet olarak saymaktadır¹³¹.

1.2.2.2. Kâşiflik ve Kâşifler

Özen Tok, Ahmed'in "*el- İdâre fî Mısır*" adlı eserini referans göstererek Mısır'ın, yirmi dört kâşiflik bölgesine ayrılmış olduğunu söylemektedir. Ancak Evliya Çelebi, sadece Circe hâkimine bağlı yirmi dört kâşiflik olduğunu belirtmektedir¹³².

Kâşifler vilayet hâkimlerine bağlıydılar. Kâşifler, Osmanlı eyaletlerindeki sancakbeyleri gibiydiler. Ancak hem Osmanlı Devleti'nin hem de Memlûklerin idari sistemlerinin izlerini taşımaktaydılar. Mısır Kanunnamesi'nin oluşturulmasına kadar kâşiflikler Memlûk emirlerine verilirken daha sonra Memlûklü emirlerin yanı sıra Mısır'daki veya İstanbul'daki kapıkullarına da tevcih olunmuştur. Bu görevi almak isteyen kişiler arasından beylerbeyi ve defterdar en kabiliyetli ve güvenilir kişiyi seçip devlet merkezine bildirerek beratını isterlerdi. Osmanlılarda taht değişimi olunca bütün görevlilerin beratlarının yenilenmesi gerekirdi. Buna tecdîd-i berât denilirdi. Kâşifler de beratlarını tecdit için cûlus-ı hümayun resmi ödüyorlardı. Bunun yanında beylerbeyine ise keşûfiyye-i sağir resmi de veriyorlardı. Ancak bunun için eminlerin iltizamlarını iki üç kat artırıyorlar, eminler de bu paranın bedelini reayadan tahsil etme yoluna başvuruyordu¹³³.

1.2.2.3. Şeyhülaraplar

Mısır'ın fethiyle birlikte vilayetlerin idaresi kâşiflere verilmiş ancak şeyhülarapların hâkimiyeti altındaki bölgeler Osmanlı hâkimiyetine itaat, sorumlu

¹³⁰ Ö. Tok, *a.g.t.*, ss. 61-62,66; A. Ceyhan, *a.g.e.*, s. 43.

¹³¹ Evliyâ Çelebi, X, s. 75.

¹³² Bkz. Ö. Tok, *a.g.t.*, s. 75; Evliyâ Çelebi, X, s. 75.

¹³³ Ö. Tok, *a.g.t.*, ss. 74-76.

oldukları köylerde bulunan halkın hukukunu gözetmek ve senelik vergilerini vermek koşulu ile şeyhülaraplara yeniden verilmiştir. Mısır Kanunnamesi ile Osmanlı yönetimi vilayetlerde kâşiflerin muvazenesi ve urbanı dizginlemek için “şeyhüaraplık (urban şeyhliği)” isminde ayrı bir idari birim meydana getirilmiştir. Şeyhüaraplar ile kâşifler idari bakımdan aynı vazifeyi ifa ederlerdi. Şeyhüarapların bölgeleri miriye alındıktan sonra iltizam usulü ile bu kişilere verilmiştir. Bu sayede yetkileri kısıtlandırılmış oluyordu. Ancak nadiren de olsa müstakil hâkim konumunda şeyhüaraplar vardı (örn, Ömer oğulları). Şeyhüaraplık, beylerbeyinin uygun görmesi ve merkezin onayı ile gerçekleşirdi. Bir kişiye şeyhüaraplık görevinin verilmesi için kişinin mali durumu, taahhüt ettiği iltizam devlet merkezine bildirilirdi. Ayrıca idare edeceği vilayetin durumu araştırılırdı. 16. Yüzyıl sonlarından itibaren şeyhüaraplar sancakbeyi payesiyle görevlerini icra etmişlerdir. Kâşiflerle aynı vazifeleri ifa eden şeyhüaraplar devletin seferlerde askere ihtiyacı olması durumunda maiyetleriyle sefere iştirak ederlerdi¹³⁴.

1.2.2.4. Sancakbeyleri

Mısır, diğer eyaletlerde olduğu gibi sancaklara ayrılmamıştır. Ancak önemli bölgelerde ise sancaklar tesis edilmiştir. Bunlar; İskenderiye, Dimyat ve Süveyş'tir. Bu sancakların yöneticileri ise kaptanlardır. Bu yöneticiler Mısır Beylerbeyi'ne bağlı olmaksızın saltanat merkezi tarafından gönderilmiş olup doğrudan merkeze bağlıdırlar. 17. yüzyılda bu sancaklara ek olarak Reşid, Cidde, Asyut ve İbrim sancakları oluşturulmuştur. Sancakbeylerinin en mühim vazifesi, bulunduğu sancağın sahil güvenliğini sağlamaktır. Kısacası tüm vilayetler kâşifler ve hâkimler ile idare edilirken limanları olan sancaklar kaptanlar tarafından idare olunmuştur¹³⁵.

Evliya Çelebi, bu sancaklardan Dimyat, Reşid ve İskenderiye'yi saymaktadır. İskenderiye sancağının Dimyat ve Reşid sancaklarından üstün olduğunu belirtir. Ayrıca İskenderiye, Dimyat ve Reşid'i sayarken Süveyş'ten söz etmez. Süveyş'i bunlardan ayrı bir yere koyar. Evliya Çelebi, bu sancaklara sancak der ancak, bu bölgelerin yöneticisinin iki tuğlu olduğundan da bahseder¹³⁶. Bilindiği gibi sancakbeyleri tek tuğlu, beylerbeyiler iki tuğludur¹³⁷.

¹³⁴ Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, ss. 165-170; Ö. Tok, *a.g.t.*, ss. 79-81.

¹³⁵ Ö. Tok, *a.g.t.*, ss. 62-63.

¹³⁶ Evliyâ Çelebi, X, s. 75.

¹³⁷ Bkz. “Tuğ” maddesi M. A. Ünal, *a.g.s.*, ss. 695-696.

1.2.2.5. Muhafaza Sancakbeyleri

Bunlardan başka Mısır'da muhafaza sancakbeyleri de bulunmaktaydı. Adından da anlaşılacağı üzere bu kişiler Mısır'ın korunmasında görevliydi. Beylerbeyinin idari ve askeri işlerine yardımcı olmaları için birkaç muhafız sancakbeyi görevlendirilmiştir. Genellikle Mısır'da bulunan ocak ağaları, müteferrikalar ve çavuşlar kethüdalara daha nüfuzlu bir görev olan muhafaza sancakbeyliğine tayin edilirdi. Muhafaza sancakbeyi makam ve mevki açısından Mısır beylerbeyinden sonra gelirdi. 17. yüzyılda sancakbeylerinin ehemmiyeti devam etmiştir. Sancakbeyi olmanın, Emirü'l-haclık, defterdarlık ve kaymakamlık gibi görevlere gelmenin bir yolu olarak görülmesi bu makamın ehemmiyetini kanıtlar niteliktedir. Bu kişiler divanın esas üyelerindendir. Mısır'daki isyanların bastırılmasında görevli olmuşlar ve Mısır beylerbeyinin maiyetinde olsalar da beylerbeyinin davranışlarından devlet merkezini bilgilendirirdi. Muhafaza sancakbeyi, beylerbeyinin vefatı durumunda güvendiği birini beylerbeyi kaymakamı yapar ve kurallara göre eyaleti idare ederdi¹³⁸.

1.3. Mısır Eyaleti'nin Mali Teşkilatı

Mısır'ın fethinden Kanunname'nin oluşturulmasına kadar olan dönemde mali konuda sıkıntılar yaşanmıştır. Hayır Bey'in vefatına kadar mali idare beylerbeyi tarafından yürütülmüştür. Sonrasında beylerbeyine yardımcı bulunması için merkezden Mısır'a bir defterdar (nazır-ı emval) atanmışsa da iç karışıklıklar ve Mısır'ın kanunlarının tam olarak bilinmemesi nedeniyle bu görev başarılı bir şekilde yürütülememiştir. Kanunname ile beraber defterdarlık müessesesi son halini almıştır. Beylerbeyinden sonraki en sorumlu kişi defterdardır. Mali ve idari işlerin yürütülmesinde beylerbeyine yardımcı olarak gönderilen defterdarın maliye konusunda bilgi sahibi olması gerekiyordu. 16. yüzyılın sonlarından itibaren Mısır defterdarları, muhafaza sancakbeyliği payesiyle tayin edilmeye başlanmıştır. Mısır defterdarı, beylerbeyine bağlı olmayıp, beylerbeyinin azli vb. durumlarda görevinde kalabiliyordu. Defterdar, mali ve idari konularda beylerbeyinin başyardımcısı idi. Defterdar, muhafaza sancakbeyleri ve askerlerin, kadının, hâkim, kâşif ve şeyhülarapların mali ve idari işlerini diğer divan üyeleri ile beraber görmek, irsaliye hazinesinin muhasebesini tutmak ve kendi yürüttüğü işlerin raporunu beylerbeyine sunmak ile görevliydi. Defterdar,

¹³⁸ Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, ss. 141-143, 154; Ö. Tok, *a.g.t.*, ss. 66-69.

merkezden gelen emirler ile Mısır'a bağlı olan bölgelerin ihtiyaçlarının temin edilmesinden de sorumluydu. Mısır beylerbeyinin vefatı durumunda defterdar, kendi işlerine ek olarak beylerbeyilik kaymakamlığı görevini de üstlenebilirdi¹³⁹.

Gelibolulu Mustafa Âli, daha 16. yüzyıl ortalarında Mısır defterdarlığının liyakatsiz kişilere verildiğinden yakınmaktadır. Önceleri bu görevin Divan-ı Hümayun'daki ruznamecilere ya da Osmanlı sarayındaki muhasebecilere verildiğini belirtmiştir¹⁴⁰.

1.4. Mısır Eyaleti'nin Adli Teşkilatı

Yavuz Sultan Selim, Mısır'ı fethedince Mısır kadılığında bulunan dört mezhep kadı'l-kudâtını¹⁴¹ makamlarında bırakmıştır. Bir süre sonra eyalete bir Osmanlı kadılıkuzat getirmek istemiştir. Ancak bu kişi azledilerek yine dört mezhep kadılarına görevleri iade edilmiştir¹⁴². Hayır Bey döneminde kadılıkuzatların yetkileri sınırlandırılmış ve geniş yetkilerle Osmanlı âlimleri Mısır'a yollanmıştır. Mısır Kanunnamesi'ne kadar adli işler geleneklere ve merkezden gelen emirlere göre idare edilirken kanunname ile birlikte kadının görev ve yetkileri kesin şeklini almıştır. Mısır Kadısı şeri meselelerde beylerbeyinin vekiliydi. Osmanlı'da büyük kadılıklar için "mevleviyet" kavramı kullanılmıştır. İstanbul, Edirne, Bursa kadılıklarından sonra Mısır Kadılığı'na da mevleviyet denilmiştir. Kazâî teşkilatın başı olan kadı, Mısır eyaletinde güvenliği ve adaleti tesis edip, reayanın mallarını korumakla yükümlü beylerbeyinin yardımcısı idi. Kadı, beylerbeyinin vefatı durumunda beylerbeyi kaymakamlığı yapabiliyordu. Ayrıca Mısır'daki vakıfların incelenmesi de Mısır Kadısının görevlerindendi¹⁴³.

1.5. Mısır Eyaleti'nin Askeri Teşkilatı

Mısır'ın fethinden sonra, savaştan kaçan Çerkezler ele geçirilince ya katl edilmiş ya sürgün edilmiş ya da hapis edilmiştir. Osmanlı hâkimiyetini kabul eden Çerkezler ise

¹³⁹ Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, ss. 227- 239.

¹⁴⁰ Gelibolulu Mustafa Âli, *Hâlâtü'l- Kahire Mine'l- Âdâti'z- Zâhire*, sad. Orhan Şaik Gökyay, Ankara, 1984, ss. 78-79.

¹⁴¹ Memlüklerde şeri ve hukuki işlere bakan kadılıkuzatlar, en yüksek dini makamdaki kişilerdir. Bu kişiler davaları dinler ve gereğini yaparlardı. Dört mezhep kadısından en yüksek dereceli olan Şafî kadısıdır (Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 386).

¹⁴² Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, s. 241; Evliya Çelebi, bu göreve Rumeli Kadıaskeri Kemalpaşazade Ahmed Efendi'nin getirildiğini yazmıştır (Bkz. Evliya Çelebi, X, s. 83).

¹⁴³ Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, ss. 241-251; Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri 6. Kitap Kanunî Devri Kanunnâmeleri II. Kısım Eyâlet Kanunnâmeleri*, İstanbul, 1993, s. 68.

tekrar görevlendirilmiştir. Hayır Bey'in af ilan etmesiyle affa mahzar olmak için dönen Çerkez askerlerden kabiliyetli ve genç olanlardan bir Memlûklü komutanın emri altında yeni bir Çerkez Cemaati oluşturulmuştur. Çoban Mustafa Paşa döneminde Çerkez askerlerden çoğu isyanlara iştirak edip katledilmişlerse de Hayır Bey'in oluşturduğu Çerkez Cemaati ise isyanların bastırılmasında etkili olmuşlardır¹⁴⁴.

Yavuz Sultan Selim, Mısır'ın muhafazası için güvenilir Osmanlı beyleri komutanlığında Rumeli, Anadolu ve Sipahi askerlerinden 3000 kişilik bir kuvvet bırakmıştır. Daha sonra İstanbul'dan Mısır'a nöbetleşmek usulü ile askerler yollanmıştır. Ancak bu askerlerin Mısır'da huzursuzluk çıkarmaları nedeniyle kısa sürelerde İstanbul'a çağırılmış ve yerlerine yeni askerler gönderilmiştir. Bu durum da Mısır'a alışmalarına ve Mısır'daki duruma hâkim olamamalarına sebebiyet vermiştir. Hain Ahmed Paşa'nın ve sonrasında şeyhülarapların isyanı sürdüğü için nöbetçi askerler İstanbul'a çağırılmış ve Kal'atü'l-cebel'i muhafaza etmek için yeniçeriler ile Dergâh-ı Mu'allâ¹⁴⁵ (Dergâh-ı âli) askerleri gönderilmiştir. Bu suretle Mısır'ın asıl askeri teşkilatı oluşturulmuştur. Mısır Kanunnamesi'ne göre Mısır'ın askerleri, Gönüllü, Atlı Tüfenkçi, Müstahfiz (yeniçeri), Azab, Çerakise Cemaati ve Çavuşlar olmak üzere çeşitli gruplardan oluşuyordu. 16. yüzyıl ortalarında bu altı gruba ek olarak müteferrikalar cemaati oluşturulmuştur¹⁴⁶.

Gönüllü askerlerinin en önemli görevleri, Kahire'nin ve vilayetlerin güvenliğini ve asayişini sağlamaktı. Ayrıca gönüllü askerleri, vilayetteki vergi tahsili ve kâtiplik görevlerinde de bulunurlardı. Gönüllü cemaati seferlere de katılırlardı, Mısır dışında hizmetlerde bulunurlardı¹⁴⁷. Evliya Çelebi, gönüllülerin 1365 asker olduğunu söylemektedir¹⁴⁸.

Tüfenkciyan süvari cemaati yani atlı tüfenkçi askerleri kapıkulu sipahilerinden oluşturulmuş olup hem askeri hem idari görevlerde bulunuyordu. Atlı askerler olmaları sebebiyle Mısır'a yakın eyaletlerin korunması ve miri gelirlerin tahsil edilmesi için görevlendirilirdi¹⁴⁹. Evliya Çelebi, tüfenkçi askerlerin bir bölük olduğunu söylemektedir¹⁵⁰.

¹⁴⁴ Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, s. 173.

¹⁴⁵ Dergâh-ı Mu'allâ: Osmanlı Sarayı. Dergâh-ı âli ile aynı anlama gelir (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.s.*, s.192).

¹⁴⁶ Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, ss. 173-174.

¹⁴⁷ Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, s. 177.

¹⁴⁸ Evliyâ Çelebi, X, s. 79.

¹⁴⁹ A. Akgündüz, *a.g.e.*, s. 69; Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, s. 180.

¹⁵⁰ Evliyâ Çelebi, X, s. 79.

Çerâkise Cemaati, Hayır Bey döneminde oluşturulmuştur. Bu askerler önceleri Memlûklü bir emirin kumandasında iken daha sonra Osmanlı kullarının kumandasına verilmiştir. Aynı şekilde askerler de önceleri Çerkezlerden iken 16. yüzyıl ortalarından itibaren çoğunlukla Osmanlı kullarından oluşuyordu. Memlûkler, 16. yüzyıl sonlarında nüfuzları artınca başka asker cemaatlerine de girmeye başlamışlardır. Ayrıca Çerakise Cemaati Memlûklerin elinden çıkmış ve asker cemaatlerinin en zayıfı olmuştur¹⁵¹.

Ümerâ-yı Çerâkise Cemaati, Mısır'ın fethiyle birlikte Osmanlı hâkimiyetini kabul eden memlûk emirlerinden kâşiflik vb. görevlerde yararlanılmak üzere oluşturulmuştur. Bu kişiler Osmanlı idarecilerinin gözetiminde görevlerini icra etmişlerdir¹⁵².

Kale Müstahfızları ise yeniçeriler, cebeciler, topçular, arabacılar ve mehterlerden oluşmaktaydı. Yavuz Sultan Selim, Kal'atü'l-cebel'i ve başka kaleleri korumak için kapıkulu askerlerini nöbet usulüyle bu kalelerde ikamet ettirmiştir. Bu yeniçerilere müstahfızan denilmekteydi. Osmanlılar 16. yüzyılda Mısır'ı korumak amacıyla çeşitli bölgelere çok sayıda kale yaptırmış ve eski kaleleri tamir ettirmişlerdir. İşte bu kalelere yeterli sayıda asker ve mühimmat sağlama yoluna gitmişlerdir. Asıl görevleri kaleleri korumak olan müstahfızlar, Mısır dışında da görevlerde bulunurlardı. Beylerbeyinin özel askerleri konumundaki müstahfızan, onun emirlerini yerine getirirlerdi. Çok önemli bir durum olmadıkça müstahfızanların vilayetlere gönderilmesine izin verilmezdi. Nöbetleşe görev yapan müstahfızanlardan yeni grup gelmedikçe Mısır'dakiler yollanmazdı. Müstahfızlar şehirlerde ve limanlarda emniyeti sağladıkları gibi irsaliye hazinesinin güvenliğinden, hac ve tüccar kervanlarının korunmasından da sorumlu idiler¹⁵³.

Cebeciyan-ı Kal'a-ı Mısır, Kal'atü'l-cebel'de bulunan cephaneden sorumlu askerlerdir. Cebeciyan, barut vb. maddeleri hazırlama, silahları onarma, Mısır'ın ihtiyacı olan silah ve levazımatı temin etme görevlerinden sorumluydu. Ayrıca devlet merkezinin ve Donanma-yı Hümayun'un da levazımatını temin etme asli görevlerindendi. Topçuyân-ı Kal'a-ı Mısır, Osmanlıların tesis etmiş olduğu bir cemaattir. Memlûkler döneminde böyle bir cemaat bulunmuyordu. Osmanlılar, Kal'atü'l-cebel'e ve diğer kalelere toplar yerleştirmiştir. Kaleyi korumakla görevli olan

¹⁵¹ Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, ss. 181-182; A. Akgündüz, *a.g.e.*, s. 69.

¹⁵² Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, ss. 183-184.

¹⁵³ A. Akgündüz, *a.g.e.*, ss. 69-70; Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, ss. 184-192.

topçulardan bir kısım asker ise seferlere iştirak ederlerdi. Topçu birliğinin oluşturulması topların taşınması için bir arabacıyân cemaatinin oluşturulmasını zaruri hale getirmiş ve bu sebeple Arabacıyân-ı Kal'a-ı Mısır cemaati oluşturulmuştur. Mehterân-ı Kal'a-ı Mısır ise Kal'atü'l-cebel'de nöbetleşe görev yapmak üzere tesis edilen bir cemaattir¹⁵⁴.

Azebân Cemaati, Çerkez ve Araplardan olmayıp sadece Türklerden oluşturulan bir cemaattir. Bu cemaat da kale muhafazasında, şehrin güvenliğinin sağlanmasında, irsaliye hazinesinin ve hac kfilesinin korunmasında görevliydi. Ayrıca bu cemaatten seferlerde de istifade edilmiştir. Mısır'daki azeb askerleri kale askerleridir. Yaya ve deniz azeb askerleri Mısır'da bulunmazdı¹⁵⁵.

Çavuşlar Cemaati, Mısır Divanı'nda beylerbeyinin emirlerini yerine getirmek için oluşturulmuştur. Mısır Kanunnamesi'ne göre çavuşlar, özellikle gönüllü ve tüfenkçi cemaatlerinden seçilmişlerdir. Divan işlerinden başka işler gördükleri için 16. yüzyıl sonlarında Mısır Çavuşları adıyla başka bir cemaat daha oluşturulmuştur¹⁵⁶. Evliya Çelebi, Mısır çavuşları olarak adlandırılan askeri grubun 1449 asker olduğunu söylemektedir¹⁵⁷.

Müteferrika Cemaati, 16. yüzyılın ortalarında idari görevlerde yararlanılmak üzere oluşturulmuştur. Müteferrikalık görevi genellikle bey oğullarına verilmiştir. Mısır eyaleti sadece Mısır'dan sorumlu olmamakla beraber çevre eyaletlerden de sorumlu idi. Bu sebeple birçok çeşit işi halletmeleri için müteferrikalar görevlendirilmiştir. Bu görevler tezkirecilik¹⁵⁸, mihmandarlık¹⁵⁹, kapıcıbaşılık, divan kâtipliği vb. olarak sayılabilir. Vergi tahsili amacıyla emanet ve mukataaları iltizam etmişlerdir. Müteferrikalar, Habeş, Yemen ve Haremeyn'in muhafazasında da görevlendirilirlerdi. Ayrıca irsaliye hazinesinin, hac kervanlarının güvenliğinin sağlanmasından da sorumlu olurlardı. Mısır Müteferrika Cemaatinin diğer asker cemaatlerinde olduğu gibi bölükleri, bölükbaşları ve ağaları yoktu. Müteferrikaların idaresi Mısır Beylerbeyi tarafından sağlanırdı¹⁶⁰. Evliya, müteferrikaların 2745 asker olduğunu belirtmektedir¹⁶¹.

¹⁵⁴ Evliya Çelebi, topçuların on bölükten oluştuğunu belirtir (Bkz. Evliyâ Çelebi, X, s. 79); Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, ss. 193-198.

¹⁵⁵ A. Akgündüz, *a.g.e.*, s. 70; Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, ss. 198-199.

¹⁵⁶ Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, s. 201; A. Akgündüz, *a.g.e.*, s. 70.

¹⁵⁷ Evliyâ Çelebi, X, s. 79.

¹⁵⁸ Tezkireci: Sadrazamların veya diğer vezirlerin bugünkü manada özel kalem müdürleri olan zat (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.s.*, s. 686).

¹⁵⁹ Mihmandar: Bir elçi geleceği zaman karşılamaya, misafir etmeye ve işlerinde delalet etmeye memur edilen kimse olup ekseriya kapıcıbaşılardan birisi bu işe tayin olunurdu (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.s.*, s. 474).

¹⁶⁰ Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, ss. 204-205, 207-211; A. Akgündüz, *a.g.e.*, s. 70.

1.6. Mısır Eyaleti'nin Devlet Merkezine Karşı Sorumlulukları

1.6.1. İrsaliye Hazinesinin Gönderilmesi

Osmanlı İmparatorluğu için hayati önem taşıyan Mısır'ın merkeze karşı birçok sorumluluğu bulunmaktaydı. Komşu eyaletler üzerindeki sorumluluklarının yanı sıra doğrudan merkeze karşı da ciddi sorumlulukları bulunmaktaydı. İstanbul'a irsaliye hazinesi göndermek, imparatorluğun yapacağı savaşlara asker ve mühimmat sağlamak ve İstanbul'un iâşesinin temini Mısır'ın merkeze karşı olan asli yükümlülükleriydi.

Osmanlı Devleti'nin ilk salyaneli eyaleti olan Mısır'da eyalet, her sene belirli bir maaş ile beylerbeyinin sorumluluğuna verilirdi. Sancakbeyleri ve diğer görevliler idarelerinde bulunan bölgelerin vergilerinden maaşlarını alıp, kalan geliri eyalet hazinesine gönderiyorlardı. Beylerbeyi, eyaletin gelirinden kendi maaşını aldıktan sonra askerlerin ve görevlilerin maaş ve ulufelerini öder, Haremeyn'in ve eyaletin giderlerini karşılardı. Sonra da kalan parayı İstanbul'a irsaliye hazinesi olarak gönderirdi¹⁶². Mısır'ın gelir fazlasına Mısır hazinesi, Mısır irsaliyesi veya irsaliye hazinesi denilmiştir¹⁶³.

Mısır, ilk zamanlar devlet merkezine irsaliye hazinesi gönderememiş, yalnızca Mısır'ın beylerbeyi değerli hediyeler göndermiştir. Yeni fethedilmiş bir bölge olduğu için bu dönemde Mısır'ın gelirleri Mısır'ın ve Haremeyn bölgesinin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kullanılmıştır. İbrahim Paşa'nın Mısır'ı düzene koymasından sonra kalan gelirin İstanbul'a yollanması fikri benimsenmiş ve Hadım Süleyman Paşa'nın beylerbeyiliğinin üçüncü yılından itibaren devlet merkezine irsaliye hazinesi gönderilmiştir¹⁶⁴.

Mısır'ın gelirleri arazi, gümrük ve diğerleri olarak sınıflandırılabilir. Diğer gelirler olarak şunlar sıralanabilir; tayinler sayesinde alınan keşûfiye-i kübra vergisi,

¹⁶¹ Evliyâ Çelebi, X, s. 79.

¹⁶² Seyyid Muhammed es-Seyyid, "İrsâliye", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 22, Ankara, 2020, s. 452.

¹⁶³ Ö. Tok, *a.g.t.*, s. 82; Hezarfen Hüseyin Efendi, Mısır hazinesinin senede yüz elli bin altın irsaliye gönderdiğini belirtmiştir (Bkz. Hezarfen Hüseyin Efendi, *a.g.e.*, s. 273).

¹⁶⁴ Özen Tok, "XVII. Yüzyılda Mısır Eyaletinin Malî Yükümlülükleri Bağlamında İrsaliye Hazinesi", 38. *ICANAS*, Ankara, 1-04 Ocak 2009, s.292; E.Afyoncu, *a.g.e.*, s. 97.

beytülmal gelirleri¹⁶⁵, ocaklık olarak tayin edilen malların (barut, şeker vb.) fazlasından sağlanan gelirler, berat ve tezkerelerden alınan vergiler ve navlun¹⁶⁶ gelirleri¹⁶⁷.

İrsaliye hazinesi padişahın ceb-i hümayunudur. Bu sebeple irsaliye hazinesinden harcama yapılması gerekirse padişaktan izin alınmalıydı. Harcamayı beylerbeyi yapardı ve bu harcamaların belgelerini oluşturması gerekirdi. Genellikle merkezin faydasına olacak harcamalar, Mısır için olan harcamalar ve Haremeyn harcamaları bu hazineden yapılırdı. Gönderilecek olan irsaliye hazinesinin eksik olması durumunda bunun tamamlanması amacıyla vakıf gelirlerinden temin, tüccardan borç alma ve askerlerin ulufelerini geciktirme yollarına başvurulmuştur. Ayrıca bu yöntemler yeterli gelmezse ek vergiler koyuluyordu. İrsaliye hazinesi altın sikkeler olarak gönderilmekteydi. Yıllık takriben 400.000- 500.000 altın sikke payitahta gönderilmekteydi¹⁶⁸.

17. yüzyılda devletin Mısır üzerindeki nüfuzunun azalması ve maden akışındaki değişimler nedeniyle altın bulmanın zorluğu İstanbul'a altın sikke yerine gümüş sikke gönderilmesini beraberinde getirmiştir. İstanbul'un, Kahire üzerindeki nüfuzunun azalmasıyla beraber irsaliye hazinesinin gönderilmesinde problem yaşanmış, bazı dönemler ise gönderilmemiştir. Beylerbeyi irsaliye hazinesini gönderemezse ondan sonra gelecek olan beylerbeyi bu görevi üstlenmek zorundaydı. İrsaliye hazinesindeki problemler düzeltilmek üzere 1661-1675 yılları arasında düzenlemelere gidilmiş ve Melek İbrahim Paşa döneminde 30.000.000 para irsaliye gönderilmiştir. İbrahim Paşa'nın düzenlemeleri ile hazinenin durumunda düzelme görülmüştür. Bu düzenlemelere göre yeni salyane ve masrafların oluşmasının engellenmesi istenmiştir. Bir masraf olması durumunda ek vergilere gidilmesi kararlaştırılmıştır. 17. yüzyılda artan masraflara karşılık bir gelir sağlamak isteyen devlet için irsaliye hazinesi büyük bir önem arz ediyordu¹⁶⁹. Kâşifler ve emirler, bir makam elde edebilmek için beylerbeyine keşûfiyye malı ya da keşûfiyye-i kebir adı altında para veriyorlardı. Ancak

¹⁶⁵ Beytülmal: Varisi bulunmayan, dolayısıyla da devlet hazinesine ait olan miras (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.s.*, ss. 117-118).

¹⁶⁶ Navlun: İtalyanca naulo'dan gelir. Geminin icarına (kirasına) bedel olarak alınan ücret. Yükün tonajı üzerinden hesap olunur (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.s.*, s. 513).

¹⁶⁷ Ö. Tok, *a.g.t.*, ss. 84-85.

¹⁶⁸ Ö. Tok, *a.g.m.*, ss. 294-296.

¹⁶⁹ Ö. Tok, *a.g.m.*, ss. 296-301; 1648 tarihli Sultan İbrahim'in hatt-ı hümayunu bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Nitekim Sultan İbrahim, Mısır Beylerbeyi Mehmed Paşa'dan 20 kese çil akçe göndermesini, irsaliye hazinesinin de acilen gönderilmesini istemiştir. Ayrıca altın hususunda dikkatli olmasını, canla başla çalışarak, hazineyi bir an evvel kusursuz bir şekilde göndermesini istemiştir (Bkz. Ek- 2: TSMA. E. 0815/ 15).

bu para 17. yüzyıldan sonra irsaliye hazinesinin geliri olarak İstanbul'a gönderilmiştir¹⁷⁰.

İrsaliye Hazinesinin gönderilmesi hususu öyle önemli görülüyordu ki önceleri sadece Mısır Beylerbeyi idari ve siyasi başarısızlığına göre azledilirken daha sonraları İrsaliye Hazinesi'nin gönderilip gönderilmemesi de beylerbeyinin görevde ibkasına veya görevden azline neden olan ölçüt olarak görülmüştür¹⁷¹.

1.6.2. Mısır'dan İstanbul'a İaşe İrsali

Osmanlı Devleti'nin en önemli sorunlarından birisi de iaşe teminidir. Çünkü kalabalık İstanbul'un, ordunun ve sarayın iaşesinin sağlanması devlet için elzem bir durumdur. Osmanlı Devleti, ülkedeki iaşe ihtiyacı karşılanmadan ihracat dahi yapmamaktaydı. Önemli olan ülkede bolluğun olması idi.

Osmanlı Devleti'nin Asya, Avrupa ve Afrika'da ziraat bakımından geniş ve verimli arazileri bulunmaktaydı. Ancak buna rağmen iklim şartları, askeri seferler, isyanlar, nakliyatla yaşanan müşkül ve ekonomik sıkıntılar iaşe temininde problemler yaşanmasına sebep olmuştur. Bunun için devlet, üç ekonomik ilkeyi benimsemiştir. Bunlar; provizyonizm (iaşecilik)¹⁷², gelenekçilik¹⁷³ ve fiskalizm¹⁷⁴ dir¹⁷⁵.

¹⁷⁰ Seyyid Muhammed, "İrsâliye", *TDV İslam Ansiklopedisi*, s. 453; 1641 tarihli bir belgede, Mısır Beylerbeyi Vezir Mustafa Paşa'nın keşûfiyye hazinesi için hüccet gönderdiği konusunda sadrazamın arzı görülmektedir. Bu belge, keşûfiyyenin 17. yüzyılda İstanbul'a gönderilmekte olduğuna dair bir örnek olarak gösterilebilir (Bkz. Ek- 3: TSMA. E. 0794/104).

¹⁷¹ Seyyid Muhammed, *XVI. Asırda Mısır Eyaleti*, s. 124.

¹⁷² Alıcı ve üreticiler en az maliyetle en fazla kar edebilecek şekilde ekonomik bir yol izlerler. Ancak tüketici ise en kaliteli malı en ucuz şekilde ve piyasada bol olarak bulmak ister. İaşecilik ilkesi, tüketici endeksli bir ekonomik ilkedir. Bu ilkeye göre insanların ihtiyaçlarını karşılamak en önemli mevzudur (Bkz. Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul, 2017, s. 41). Osmanlı Devleti, Avrupa'dan farklı olarak devletin ve halkın ihtiyaçlarının karşılanmasından yana bir politika izlemişlerdir. Bu ilkeye göre üreticiler kendi ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra toplumun ihtiyacı karşılanmalıydı. Bu sebeple Osmanlı Devleti, ihracat ve ithalat hususunda Avrupalı çağdaşlarından ayrılmaktaydı (Bkz. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Isparta, 2014, s. 82).

¹⁷³ Sosyo-ekonomik alanda gelenekçilik, iyi denenmiş, kanıtlanmış kurumları, ilişkileri muhafaza etmek ve sürdürmektir. Değişiklik bozulma olarak görülmüştür. Sosyo-ekonomik alandaki dengelerin korunması yönünde bir politika izlenmiştir (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.e.*, ss. 86-87).

¹⁷⁴ Fiskalizm, hazineye ait olan gelirleri olabildiğine arttırmaya çalışma ve bu seviyenin altına inmesini engelleme anlayışıdır (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.e.*, s. 88).

¹⁷⁵ Engin Aslan, *Mısır'dan Osmanlı Sarayı'na Zahire Sevkiyatı (1650-1700)*, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2017, s. 10.

Sarayın mutfağı olan matbah-ı âmire¹⁷⁶, Osmanlı sarayının iaşesini sağlayan birimdi. Bu kadar büyük bir mutfağın ihtiyaçları hayli fazlaydı. Bunun için kilerlerin dolu tutulması gerekiyordu. Kılarcıbaşıya bağlı çalışan matbah emini, saray mutfağının ihtiyacı olan gıda maddelerini tespit ve temin ederek mutfaklara dağıtımını sağlamaktaydı. Sarayın erzak ihtiyacını sağlamak için iki usul bulunmaktaydı. Bunlar; İstanbul piyasasından satın alma anlamına gelen mübayaa ve taşradan temin edilen manasındaki havalattır. Havalat ise irsaliye ve ocaklık olarak ikiye ayrılmaktadır. Mübayaa usulüyle alınan ürünler Matbah-ı Âmire'den para çıkışına neden olurken irsaliye ve ocaklık olarak gelen ürünler ilave masrafa neden olmuyordu¹⁷⁷.

Salyaneli eyaletler, her yıl belli bir tarihte kendi ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra kalanını devlet merkezine göndermekle yükümlüydüler. İrsaliye hazinesi, salyaneli eyaletler içerisinde en düzenli olarak Mısır'dan gönderilmiştir. Salyaneli eyaletlerin gönderdiği irsaliye hazinesinden alınan ürünlere bu isme binaen irsaliye denilmiştir. Mısır, gönderdiği irsaliye hazinesi kadar zahire açısından da devlet için mühim bir eyaletti. Mısır, Osmanlı sarayına pirinç, şeker, mercimek, şehriye, nohut, keteni demirhindi, fülful (karabiber), tarçın ve zencefil gibi baharatlar da göndermekteydi. Mısır, sarayın yanı sıra Ordu-yı Hümayun'un da zahiresini temin ederdi. Sarayın atadığı vekilharç, kiraladığı tüccar gemileriyle, Reşid ve İskenderiye'den İstanbul'a ürünlerin sevkiyatını sağlıyordu. İrsaliye yönteminden kaynaklanan sorunlar nedeniyle 17. yüzyılın başlarında ocaklık usulüne başvurulmuştur. Ocaklığın irsaliyeden farkı, saraya temin edilecek ürünün ve bu ürünlere harcanacak olan paranın belirlenmiş olmasıdır. İrsaliye gibi ocaklık usulünde de muntazaman en çok zahire Mısır'dan gelmekteydi¹⁷⁸.

Mısır, zahireden başka Osmanlı sarayına keten, revgan¹⁷⁹, bezir yağı¹⁸⁰ vb. şeyler de gönderirdi. Ayrıca av için doğan ve şahinler ile terbiye edilmiş atlar da

¹⁷⁶ Matbah-ı Âmire, saray mutfağı için kullanılan terimdir. Matbah-ı Hümayun da denilmiştir. Matbah-ı Âmire'de her gün 4-5 bin kişiye yemek hazırlanırdı. Özel günlerde bu sayı 10-15 bini bulmuştur (Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, İstanbul, 1971, ss. 416-417).

¹⁷⁷ E. Aslan, *a.g.t.*, ss. 15-16.

¹⁷⁸ E. Aslan, *a.g.t.*, ss. 17-19; Ö. Tok, *a.g.t.*, ss. 110-112; Halil İncalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi- I*, çev. Halil Berktaş, İstanbul, 2018, s. 216; Hezarfen Hüseyin Efendi, *a.g.e.*, s. 65.

¹⁷⁹ Revgan: 1. Yağ, 2. Rugan deri, 5. Vernik, cilâ (Bkz. İ. Parlatır, *a.g.s.*, 1407).

¹⁸⁰ Bezir Yağı: Keten tohumundan çıkarılan yağ olup boyacılıkta ve vernik yapmakta kullanılır (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.s.*, s. 118).

gönderilmekteydi. Mısır, saraya kahve göndermekle yükümlü değildi ancak kahveden aldığı gümrük vergisini göndermekle yükümlüydü¹⁸¹.

1.6.3. Asker ve Mühimmat Sevki

Mısır Beylerbeyi, Mısır'ın düzeninden ve güvenliğinden sorumlu olmakla beraber, yabancıların Mısır ile ticari ilişkilerinin devletin siyasetine uygun bir şekilde yürütülmesini sağlamak, Haremeyn ile ilgili konularda alakadar olmak, Habeş, Yemen ve Trablusgarp gibi eyaletlerin askeri ve mali ihtiyaçlarını karşılamakla görevliydi. Bu kadar çok önemli görevleri olması sebebiyle Mısır Beylerbeyi, devletin askeri seferlerine iştirak etmekten başışlanmış, çok önemli bir sefer olup çağırıldığında ise yerine başka biri atanmıştır. Mısır Beylerbeyi Hadım Süleyman Paşa'nın Hint seferine katıldığında yerine Hüsrev Paşa'nın beylerbeyi tayin edildiğini buna örnek olarak verebiliriz¹⁸².

Sefer-i hümayunlar olacağı zaman, önemli kalelere iâşe ve mühimmat yığılırdı. Gerekli olan bu malzemeler aylar öncesinden Mısır ve Tuna havzasından temin edilip, suyuyla taşınırdı¹⁸³.

Mısır Beylerbeyi, seçip hazırladığı askerlerin ihtiyaçlarını karşılayarak beylerin serdarlığında seferlere yollayıp, devletin seferlerde ihtiyaç duyduğu paranın ve mühimmatın temin edilip zamanında ulaştırılmasından sorumluydu. Sefer için gerekli olan asker sayısı ve nitelikleri, ne kadar zahire ve silahın gönderileceği merkez tarafından beylerbeyine bildirilirdi. Böylece Mısır'daki yedi ocak askerleri devletin seferlerine katılmış olurdu¹⁸⁴.

Mısır'ın merkeze mühimmat gönderme sorumluluğu da vardı. Bunlar arasında en mühim olanları barut, güherçile¹⁸⁵, ispavlu¹⁸⁶, üstübi/üstüpü¹⁸⁷, kirpas¹⁸⁸ ve yelken beziydi¹⁸⁹. Bunlara ek olarak amonyum nitrat da gönderirdi¹⁹⁰.

¹⁸¹ Ö. Tok, *a.g.t.*, s. 113; Hezarfen Hüseyin Efendi, *a.g.e.*, s. 166; Mısır'dan her sene padişah sarayına doğanlar gönderilmekteydi (Bkz. Ek- 4: TSMA. E. 0796/87).

¹⁸² Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, s. 114.

¹⁸³ H. İnalçık, *a.g.e.*, s. 115.

¹⁸⁴ Ö. Tok, *a.g.t.*, s. 103-104.

¹⁸⁵ Güherçile: Barut yapımında kullanılan maddelerden biri; potasyum nitrat (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.s.*, s. 275).

¹⁸⁶ İspavlu: İtalyanca spago'dan gelir. Kendirin en iyi cinsinden yapılan iki kollu ince sicimler. Yelken bezi dikmeye mahsus yapılanları daha yumuşak ve gevşektir. Osmanlı tersanelerinin ihtiyacı olan ispavlu ocaklık olarak Mısır'dan temin edilirdi (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.s.*, s. 352).

Mısır, aynı zamanda devletin büyük bir köle kaynağı idi. Mısır'dan gelen gemilerin bazıları sadece köle taşımaktaydı. Erkek ve kadın olmak üzere pek çok zenci köle gönderilmekteydi¹⁹¹. IV. Mehmed döneminde Mısır Beylerbeyi Abdurrahman Paşa'nın on ağa, beş oğlan ve dört cariye göndermesi bu duruma örnek olarak olarak verilebilir¹⁹².

1.7. Mısır Eyaleti'nin Haremeyn'e ve Komşu Eyaletlere Karşı Sorumlulukları

Osmanlı Devleti, Mısır'ın fethi ile beraber, yıkılan Memlük Sultanlığı'nın hâkimiyetinde bulunan, Ortadoğu ülkeleri ile Haremeyn'in yönetim hakkına sahip olmuştur. Bu bölgeler hem stratejik açıdan hem de İslam dünyasındaki saygınlık açısından önemlidir. Bu denli öneme sahip bulunan ve devlet merkezine epey uzak olan bu bölgelerin tasarrufu Mısır Beylerbeyi'ne bırakılmıştır. Mısır Beylerbeyi, bu bölgelerin idari, askeri ve mali işlerinin yürütülmesinden sorumlu idi. Mısır Beylerbeyi, devletin, Ortadoğu ülkeleriyle ilişkili dış dünya ile bağlantısını sağlamaktaydı. Haremeyn, Yemen, Habeş, Şam, tarihi bağlarla Mısır'a bağlı olup Mısır Beylerbeyi, bu ülkelerde Osmanlı hâkimiyetini tesis etmeli ve bu ülkeleri sağlam hale getirmelidir¹⁹³.

1.7.1. Mısır Eyaleti'nin Haremeyn'e Karşı Sorumlulukları

Memlük Sultanlığı'nın ele geçirilmesi ile birlikte Osmanlı Devleti, Hicaz'ı da devralmıştı. Bu sebeple devlet merkezi artık Haremeyn için daha uzak bir konuma düşmüştü. Kahire, artık bir başkent değil taşraydı¹⁹⁴. Ancak Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu ve kutsal bölgeler için gerekli siyaseti yürüttüğü yer olması açısından Kahire hala önemini koruyan bir şehirdi.

¹⁸⁷ Üstüğü: İtalyanca stappa'dan gelir. Keten, kenevir veya kullanılmış halatların çözülüp açılan kendirleri olup gemilerin kalafat etmekte kullanılır (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.s.*, s. 708).

¹⁸⁸ Kirpas: Ham bez, pamuk ve keten bezi yerinde kullanılır bir tabirdir (Bkz. M. Z. Pakalın, *a.g.s.*, s. 283).

¹⁸⁹ Ö. Tok, *a.g.t.*, s. 107; Hezarfen Hüseyin Efendi, *a.g.e.*, ss. 165-166, 180.

¹⁹⁰ H. İncik, *a.g.e.*, s. 216.

¹⁹¹ H. İncik, *a.g.e.*, s. 345.

¹⁹² Bkz. Ek- 5: TSMA. E. 0528/81.

¹⁹³ Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, s. 263.

¹⁹⁴ Suraiya Faroqhi, *Hacılar ve Sultanlar*, İstanbul, 1995, s. 34.

Mısır, Kuzey Afrika ve Suriye üzerinden hacca giden kervanların emniyetini sağlamakla görevliydi. Ayrıca Haremeyn-i şerife'nin tüm ihtiyaçlarını Mısır karşıladı. Eskiden beri Mısır hükümdarları ve ayanlar pek çok vakıf kurmuşlar ve bu vakıfları Haremeyn'e tahsis etmişlerdir. Yavuz Sultan Selim, daha önceden Mısır'dan Haremeyn'e tahsis edilmiş olan vakıfların devamını sağlamış ve Haremeyn'e yollanan zahireyi artırmıştır. Haremeyn'in tüm idari ve mali işleri Mısır Beylerbeyi'nin sorumluluğuna verilmiştir. Bu işlerin yerinden yürütülmesi için de devlet, Haremeyn'e kadılar, nazır-ı emvaller ve Şeyhül-harem gibi görevliler göndermiştir. Mekke Emiri, Haremeyn'in işlerini Mısır Beylerbeyi'ne bildirir ve Mısır Beylerbeyi de durumu devlet merkezine bildirirdi. Haremeyn'in tüm masrafları ve ihtiyaçları Mısır hazinesinden ve Cidde gelirlerinden karşılanırdı. Ayrıca Haremeyn'de yapılması gereken inşaat, tamir vs. giderleri de Mısır hazinesinden karşılanırdı. Bunlara ilaveten, Yavuz Sultan Selim, Mısır'dan Haremeyn'deki ihtiyaç sahiplerine gönderilen surreyi artırmış ve bunu her yıl düzenli bir şekilde göndermiştir. Kâbe için gerekli olan örtülerin de Mısır'da hazırlanarak Haremeyn'e gönderilmesini sağlamıştır¹⁹⁵.

1.7.2. Mısır Eyaleti'nin Komşu Eyaletlere Karşı Sorumlulukları

Mısır'ın fethinden sonra fethedilen bölgeler neticesinde yeni eyaletler oluşturulmuştur. Bu eyaletler Yemen ve Habeş eyaletleridir. Bu bölgelerde kabilelerin Osmanlı Devleti'ne karşı isyan faaliyetlerinde bulunmaları ve merkezden uzakta yer almaları nedeniyle devlet, bu bölgelerin gözetimini Mısır Beylerbeyi'ne vermiştir¹⁹⁶.

Portekizlilerin Kızıldeniz'deki adalara, Arap Yarımadası kıyılarına ve Hindistan'a saldırılar düzenlemeleri sebebiyle Osmanlı Devleti, stratejik açıdan önemli olan Yemen'in fethine karar vermiştir. Stratejik, jeopolitik ve ticari açıdan öneme sahip olan Yemen'in zaptı, Osmanlı Devleti açısından elzemdi. Çünkü Portekizliler Haremeyn'in güvenliğini, hac ve tüccar yollarını tehdit etmekteydi. Ayrıca Mısır'ın ve Kızıldeniz'in müdafaasının Yemen sahilindeki Aden'den başladığı düşüncesine varılmıştır. Bu nedenle 1538 yılında Yemen fethedilmiştir. Bundan sonra ise 1555'de

¹⁹⁵ Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, ss. 263-268; Ö. Tok, *a.g.t.*, ss. 123- 124.

¹⁹⁶ Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, ss. 269-270.

Habeş Eyaleti kurulmuştur. Devlet merkezine uzak olan bu eyaletlerin gözetilip, işlerinin yürütülmesi için Mısır Beylerbeyliği'ne havale edilmiştir¹⁹⁷.

Yemen ve Habeş eyaletlerinin ihtiyaçlarını Mısır Eyaleti karşılamaktaydı. İhtiyaçlar Mısır'dan temin edilemezse durum merkeze bildirilir ve gerekli ihtiyaçlar merkez tarafından Mısır aracılığıyla Yemen ve Habeş eyaletlerine havale edilirdi. Kendi beylerbeyileri olan Yemen ve Habeş eyaletleri Mısır'a bağlı değildi. Ancak Mısır Beylerbeyi bu eyaletlere yönelik durumları devlete bildirir ve verilen emirleri yerine getirirdi. Ayrıca merkeze uzak olan bu eyaletler, güvenlikleri için gerekli olan askeri de Mısır'dan sağlardı. Bu askerlerin salyanelerinin bir miktarı Mısır hazinesinden verilirdi¹⁹⁸.

Yemen Eyaleti'ne gönderilen beylerbeyilerin başarısızlıkları sonucunda, 1598 yılında başlayan ayaklanmalar 1635 yılına dek sürmüştür. Özellikle İmam Kasım ayaklanması neticesinde devlet, Yemen'in idaresini Zeydî şeyhlerine bırakmak zorunda kalmıştır¹⁹⁹.

1.8. Fethinden 17. Yüzyıl Sonuna Kadar Mısır'da Yaşanan Değişimler ve Nüfuz Mücadelesi

1.8.1. Osmanlı Devleti'nde 16. Yüzyıl Sonlarında Yaşanan Değişimler

Osmanlı Devleti'nin bir eyaleti olarak Mısır'ın, devletin yaşamış olduğu değişimlerden, dönüşümlerden ve problemlerden etkilenmemesi beklenemezdi. Elbette, devletin yaşadığı mali, askeri ve toplumsal sorunlar Mısır'a da sirayet etmiştir. Mısır'daki sorunlara ve değişimlere göz atmadan evvel devletin genel durumuna bakmak gerekmektedir.

17. yüzyılda yaşanacak olan bunalımın nedenlerini 16. yüzyıl sonlarında yaşanan gelişmelerde aramak gerekir. Bu gelişmeler arasında büyük nüfus artışı, devletin klasik mali ve askeri sisteminin bozulması, Safeviler ve Habsburglar ile yıllarca süren savaşlar ve savaşlara bağlı olarak mali durumun kötüleşmesi sayılabilir. 16. yüzyıl ortalarında Şehzade Mustafa ve Şehzade Bayezid arasında yaşanan taht mücadelesinde, onların hizmetine girmeye uğraşan avare Anadolu gençleri ve tımarını kaybeden sipahiler,

¹⁹⁷ Ö. Tok, *a.g.t.*, ss. 143-145; Feridun M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, İstanbul, 2011, ss. 381-383.

¹⁹⁸ Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, ss. 269-272.

¹⁹⁹ Ö. Tok, *a.g.t.*, s. 144.

Anadolu'da bir kaynaşmanın yaşanmasına sebep olmuşlardır. Ayrıca ilmiye sınıfının vergiden muafiyeti konusu, eşkıyalığa bulaşan Anadolu gençlerinin medreselere girmeye çalışmışlarına ve hatta kendi medreselerini oluşturmalarına sebep olmuştur. Balkanlar, Anadolu'daki fazla nüfusu taşıyan bölge konumunda bulunurken; 16. yüzyıl ortalarından itibaren Avrupa'daki fetih hareketleri azalınca Balkanlar, Anadolu'daki fazla nüfusun akacağı bir yer olmaktan çıkmıştır. Çünkü yeni fetihler olmayınca yeni tımar şansı kalmamıştır²⁰⁰.

İran ile yapılan uzun savaşlar neticesinde devlet, Anadolu asıllı gençleri askere almıştır. Bu gençler, Kafkasya'da tımar sahibi, kale muhafızı ve gönüllü olarak dirlik veya kapı bulmuşlardır. Bu durum, yönetimin ve askeri otoritenin padişah kullarına verilmesi prensibini ihlal etmiş oluyordu. Bu dönemde saray nedimleri, kapıkulu mensupları ve ilmiye sınıfının üyeleri devlet işlerine müdahale etmişlerdir. Bu durum devletin kanun ve düzenlerini bozmaya başlayınca miri topraklar, mülk veya vakıflar haline gelmiştir. Üstelik ulema sınıfı da örfi kanuna müdahale etmeye başlamıştır. Nitekim Ebusuud Efendi de örfi kanunları şeriata göre yorumlamaya çalışmıştır. Bu dönemden itibaren örfi kanun konuları fetva konusu haline gelmiştir. Sultan I. Ahmed döneminde düzenlenen örfi kanunlar, fetvaların yoğun olduğu bir kanunname haline gelmiştir²⁰¹.

Bu dönemde Habsburglara karşı olan savaşlarda Osmanlı Devleti, ordusunu, ateşli silah kullanabilen ağır piyadelerden oluşturmak zorunda kalmıştır. Böylece tımarlı sipahilerin önemi azalmış ve tımar sistemi dağılmaya bırakılmıştır. 1578-1590 Osmanlı-İran savaşlarında Azerbaycan'ın ve Şirvan'ın ele geçirilmesi sırasında, bölge halkının direnmesi neticesinde burada bırakılan işgal kuvvetlerinin ihtiyaçları Anadolu'dan karşılanmak zorunda kalmıştır. 1603 yılında İran, işgal kuvvetlerini bölgeden çıkarınca bu askerler Anadolu'ya gelmişlerdir. Boşa çıkan bu askerleri meşgul etmek amacıyla Avusturya'ya savaş açılmıştır (1593-1606). Avusturya ile yapılan bu savaşlarda tüfekli piyade asker kullanılması gerektiği için yeniçerilerin sayısı artırılmıştır. Ayrıca bu savaşlar için yeniçerilerin yanı sıra Anadolu'daki gençler de sekban ve sarıca adı altında asker olarak yazılmaya başlanmıştır. Savaş olmadığı dönemlerde bu sekban ve sarıcalar parasız kaldıkları için reayadan haraç kesmeye başlamışlardır. Tımarı yetersiz gelen veya tımarsız olan sipahiler de sekban ve sarıcalara katılmışlardır. Anadolu'daki

²⁰⁰ H. İnalçık, *a.g.e.*, ss. 191-192.

²⁰¹ H. İnalçık, *a.g.e.*, ss. 192-193.

Celaliler, işte bu gruplardan oluşmaktadır. Celalilerin zorbalığı nedeniyle reaya Rumeli'ye kaçmaya başlamıştır. Bu olaya “büyük kaçgun” denilmiştir. 1683-1699 yılları arasında yaşanan savaş dönemlerinde de sekban, sarıca ve yeniçerilerden yararlanmış, devletin bu askerlere ulufe verebilmesi için hazinenin gelirini artırması gerekmiştir. Bu sebeple devlet avarız vergisini her yıl toplanan nakdi bir vergi haline getirmiştir²⁰².

1590 yılından itibaren hazinenin büyük kayıplar yaşaması ve avarız vergilerinin sürekli hale getirilmesi, cizye vergilerinin artırılması reyanın tepkisine neden olmuştur. Mali problemlerin bir diğer sebebi de tağşiştir. Gümüşün ucuzluğu sebebiyle devlet kendi milli para sistemini bırakmış ve ülkeye her türlü para girişini sağlamıştır. 1580'lerden itibaren Avrupa'dan Osmanlı topraklarına giren gümüşün piyasada artışıyla beraber gümüş miktarı itibari değerinden fazla olan akça, piyasadan çıkmaya başlayınca devlet, akçadaki gümüş miktarını azaltmıştır. Ancak bu da enflasyonun artmasına neden olmuştur. Bu dönemde yaşanan kapıkulu sipahi ve yeniçeri ayaklanmalarının temel nedeni akçanın ayarının değiştirilmesi ve geçim sıkıntısıdır. Sonuç itibariyle tımar sisteminin çökmesi ile ateşli silah kullanabilen ücretli askerler ordunun temelini oluşturmuştur. Bu durum nakit ihtiyacını artırmıştır. Artık devletin vergi sistemi nakdi vergi sistemine yönelmiştir. Uzun savaş dönemleri Osmanlı Devleti'ni mali ve buna bağlı olarak toplumsal açıdan etkilemiştir²⁰³.

1.8.2. Mısır'da Siyasi Yapı ve Güçler Dengesi: Fethinden 17. Yüzyıl Sonuna Kadar Mısır'da Yaşanan Değişimler

Yavuz Sultan Selim'in fetihleriyle beraber, devletin coğrafi sınırları büyük ölçüde genişlemiştir. Ancak bu fetih hareketleri, coğrafi değişimin yanı sıra demografik yapıda da büyük değişikliklere neden olmuştur. Ekseri nüfusunu Hıristiyan tebaanın oluşturduğu bir Balkan- Anadolu devleti olan Osmanlı Devleti, Yavuz Sultan Selim'in fetihleriyle birlikte büyük bir Müslüman nüfusa sahip olmuştur. İslam dünyasının saygın devleti Memlük Sultanlığı'nın hâkimiyet bölgelerinin ele geçirilmesi ile bu saygınlık Osmanlı Devleti'nin eline geçmiş oldu. Ayrıca Memlük Sultanlığı'nın merkezi olan Mısır, bu sefer Osmanlı Devleti'nin bir eyaleti olarak, Portekizliler ile

²⁰² H. İnalçık, *a.g.e.*, ss. 194-195.

²⁰³ H. İnalçık, *a.g.e.*, ss. 196-197.

mücadelede ve Doğu Akdeniz ile Kızıldeniz'deki yeni fetihler için bir üs konumuna gelmiştir²⁰⁴.

Mısır'ın devlet açısından önemi, Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'ne de yansımaktadır. Nitekim devletin iki büyük kenti olarak İstanbul ve Kahire, Evliya Çelebi'nin eserinde en geniş kapsamlı anlatılara sahip şehirlerdir. Evliya Çelebi için bu iki şehir büyük önem ifade ediyordu. Doğup büyüdüğü İstanbul için eserinin ilk cildini, ömrünün son on yılının geçtiği Kahire için ise eserinin son cildini ayırmıştır. Bu iki şehrin Evliya Çelebi'de özel bir anlamı olduğu kadar devlet için de hususi anlamı mevcuttu. Çünkü Osmanlı Devleti, İstanbul'u ve Kahire'yi meşruiyetinin iki kaynağı olarak görmüştür. Daha önceden Müslümanların defalarca kuşatıp alamadığı İstanbul'un fethi sayesinde Osmanlı Devleti, kendisini gazanın lideri olarak görmeye başlamış, Mısır'ın fethiyle ise İslam'ın kutsal bölgelerinin koruyucusu sıfatını haiz olmuştur²⁰⁵.

Bu iki kentin, meşruiyetten başka muhalefet konusunda da benzerlikleri bulunmaktadır. İstanbul ve Kahire, fetihlerinden sonra Osmanlı idaresine karşı gizli bir muhalefet içerisinde olmuşlardır. Özellikle Kahire halkı, Memlük Sultanlığı gibi Haçlı seferlerine ve Moğol saldırılarına karşı başarılar elde ederek İslam'ın kutsal topraklarının koruyuculuğunu sağlamış olan bir devletin, Osmanlılar tarafından ele geçirilmesine tepki göstermiştir. Ayrıca Mısır artık bir devletin merkezi olmaktan çıkıp Osmanlı Devleti'nin bir taşrası haline gelmişti. Nitekim Mısırlılar, Osmanlı yönetimini kabullenememişlerdir. İşte bu meşruiyet ve muhalefet kavramları, Evliya Çelebi'nin eserinde de görülmektedir. Kısacası İstanbul'un ve Kahire'nin Evliya Çelebi için özel bir önemi olduğu kadar, bu şehirler, devlet için de önem arz etmekteydi²⁰⁶.

Yavuz Sultan Selim, Mısır'ın fethinden sonra, Mısırlıları Osmanlı yönetimine alıştırmak amacıyla Mercidâbık Savaşı'nda esir ettiği Halife III. Mütevekkil'i de Mısır'a götürmüştür. Kahirelilerin itaatini sağlamak amacıyla halifeden ve Mısır'ın kadil-kudatlarından faydalanmak istemiştir. Fakat Sultan Selim, halifenin manevi nüfuzunu kötüye kullanarak Memlükleri isyana teşvik etmesi nedeniyle halifeyi, yakınlarını, kadil-kudatları ve nüfuzlu devlet adamlarını İstanbul'a göndermiştir. Yavuz

²⁰⁴ Jane Hathaway, *Osmanlı Mısırında Hane Politikaları Kazdağlıların Yükselişi*, çev. Nalan Özsoy, İstanbul, 2002, s. 4.

²⁰⁵ Yahya Kemal Taştan, "Evliya Çelebi'de Mısır: 16. ve 17. Yüzyıllarda Meşruiyet ve Muhalefet", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. XI/2, 2011, s. 14.

²⁰⁶ Y. K. Taştan, *a.g.m.*, ss. 14-15.

Sultan Selim'in itaat çağrısı üzerine, saklanmakta olan Memlüklerin çoğu Osmanlılara teslim olmuşlardır. Osmanlı yönetimi ise itaat edip teslim olanlar için genel bir af ilan ederek sükûneti sağlamaya çalışmıştır. Bununla birlikte, kimi nüfuzlu beyler de sürgün edilmiştir. Osmanlı yönetiminin hizmetinde görevlendirilen Memlüklü beylerin aileleri ise itaatlerine teminat olması amacıyla rehine olarak İstanbul'a yollanmışlardır²⁰⁷. Bu bilgilerin ışığında gerçekten Mısır'da meşruiyet sağlanmaya çalışıldığını ve yönetime karşı olan muhalefetin varlığı görülebilmektedir.

Daha önce belirtildiği üzere, Mısır'ın ilk beylerbeyi Yunus Paşa, Mısır'ın idari, siyasi, mali ve sosyal düzenine uyum sağlayamadığı için azledilmiş ve yerine Mısır'ı iyi bilen, Osmanlı yönetimini Mısır'a entegre edilecek, Mısırlıları Osmanlı yönetimine alıştıracak bir kişi olarak Hayır Bey getirilmiştir. Hayır Bey'in beylerbeyilik yaptığı dönem, Mısır'ın Osmanlı yönetimine geçişinin hazırlık aşaması olduğu söylenebilir.

Hayır Bey'in Ekim 1522'de ölümü üzerine Kanuni Sultan Süleyman, Mısır Beylerbeyiliği'ne artık bir Memlük beyini değil, Çoban Mustafa Paşa'yı getirmiştir. Ancak Çoban Mustafa Paşa döneminde Memlükler ve Araplar ayaklanmıştır²⁰⁸.

Bu ayaklanmaların birkaç sebebi vardır. Hayır Bey, beylerbeyiliği döneminde Memlüklüleri kontrol altında tutmuştur. Ayrıca Yavuz Sultan Selim, döneminde nüfuzlu birçok Memlük beyi İstanbul'a gönderilmişti. Ancak Kanuni Sultan Süleyman döneminde bu kişilerin yeniden Mısır'a dönmelerine izin verilmiştir. Hayır Bey döneminde Mısır'ın devlete alışma sürecinin yaşanması için Mısır'ın eski düzeni devam ettirilmişti. Ancak bir Memlüklü olmayan Çoban Mustafa Paşa'nın Mısır Beylerbeyiliği'ne getirilmesi ve Çoban Mustafa Paşa'nın Mısır'daki eski düzenin izlerini silmeye çalışarak sert davranışlarda bulunması Memlüklü beylerin tepkisine neden olmuştur. Üstelik İstanbul'dan Mısır'a dönen Memlüklü Beyler sebebiyle Mısır'daki beyler güçlenmiştir. Bunun üzerine Osmanlı Mısır'ında ilk defa isyan baş göstermiştir. Bu isyanın öncüsü Hayır Bey'in Mirahuru Kansu'dur. Kansu ve yandaşları, Memlük Devleti'ni yeniden canlandırmaya çalışmışlar ancak isyan kolayca bastırılmıştır²⁰⁹.

Ancak Hayır Bey'in vefatından sonra, merkezin Mısır eyaletinin yönetiminde değişikliğe giderek Osmanlı paşalarını göndermesi Memlüklü beylerin Memlük

²⁰⁷ Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, ss. 55-57.

²⁰⁸ Ö. Tok, *a.g.t.*, s. 7.

²⁰⁹ Seyyid, Muhammed, *a.g.e.*, ss. 73-74.

Devleti'ni yeniden canlandırmak istemelerine neden olmuştur. İlk isyan kolayca bastırılrsa da Feyyum, Behnese, Atfihiyye, Garbiye kâşiflerinin ayaklanmaları kolayca bastırılmamıştır²¹⁰.

Mısır'ın idare edilmesi zorlaştığı için Mustafa Paşa'nın Mısır'da kalması koşuluyla, Güzelce Kasım Paşa Mısır'a beylerbeyi olarak gönderilmiş ve iki paşa Mısır'ı idare etmeye çalışmışlardır. Mısır'da bu sorunlar yaşanırken merkezde ise İkinci Vezir Ahmed Paşa'nın veziriazamlığa getirilmemesi üzerine Mısır Beylerbeyiliği'ni talep etmesi neticesinde Ahmed Paşa (Hain), Mısır Beylerbeyi olarak Mısır'a gönderilmiştir. Ahmed Paşa'nın bu isteği, payitahta karışıklık çıkarabileceği düşüncesiyle, merkezden uzaklaştırmak için kabul edilmiştir. Ancak Mısır Beylerbeyi Ahmed Paşa, Mısır'da bağımsızlık faaliyetlerine girişmiştir. Osmanlı yönetiminin henüz Mısır'da istikrara kavuşmamış olması Ahmed Paşa'ya cesaret vermiştir²¹¹. Ancak Ahmed Paşa, Mısır'daki Memlük-Osmanlı çatışma ortamından ve otorite zafiyetinden yararlanarak bağımsızlığını ilan etmiştir. İsyân faaliyetinde bulunurken Osmanlı askerleri yerine mahalli güçleri yanına alması dikkat çekici bir husustur. Ahmed Paşa, Osmanlı Devleti'nin Mısır'da henüz sağlayamadığı otoritesini tamamen sonlandırıp Memlük Devleti'ni yeniden canlandırmaya çalışmıştır. Bu nedenle idari kadrolara kendi adamlarını ve yerel beyleri yerleştirmiştir. Kendi adına para bastırıp hutbe okutarak bir Memlük sultanı gibi ortaya çıkmaya çalışmıştır. Hükümdarın hanedanlık yoluyla gelmediği Memlük devlet geleneği söz konusu olduğunda Ahmed Paşa'nın sultan olması Memlükler açısından doğal bir durum olarak algılanmış olmalıdır²¹².

Bu şekilde sultanlığını ilan eden Ahmed Paşa, kendisine vezir olarak seçtiği Kadızade Mehmed Bey'in girişimleri sonucunda bertaraf edilebilmiştir. Güzelce Kasım Paşa, ikinci defa Mısır Beylerbeyiliği'ne tayin edilmiştir²¹³.

Mısır'da yaşanan bu olaylardan anlaşıldığı üzere, gerek Memlüklü emirlerin ve Arapların isyan faaliyetleri, gerekse de Ahmed Paşa'nın bağımsızlık hareketleri devletin Mısır'da istikrarını sağlayamadığını göstermektedir. Devlet merkezinden hayli uzakta olan Mısır Eyaleti'nin kontrolü konusunda yaşanan sıkıntılar neticesinde Kanuni Sultan Süleyman, Veziriazam Makbul İbrahim Paşa'yı Mısır'a geniş yetkilerle göndererek bir

²¹⁰ F. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Hilafet ve Saltanat*, ss. 330-331.

²¹¹ Ö. Tok, *a.g.t.*, s. 8.

²¹² F. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Hilafet ve Saltanat*, s. 331.

²¹³ Ö. Tok, *a.g.t.*, ss. 8-9.

düzenlemeye gidilmesini emretmiştir. İbrahim Paşa'nın hazırlattığı 1525 Kanunnamesi ile Mısır'ın eyalet statüsü kesinlik kazanmıştır.

Makbul İbrahim Paşa'nın Mısır'da bulunduğu dönemde Mısır'ın yönetimi açısından önemli adımlar atılmıştır. İsyân ve karışıklığa neden olan kesimler ortadan kaldırılmıştır. Mısır halkının şikâyetleri dinlenmiş, özellikle vergiler konusunda gelen şikâyetler üzerine düzenleme yoluna gidilmiştir. Bu sebeple Mısır'ın eski defterleri incelenmiştir. İncelemeler sonrası Mısır'ın eski kanunlarıyla Osmanlı kanunları harmanlanarak oluşturulan bir kanunname hazırlanmıştır. Hazırlanan Mısır Kanunnamesi, buradaki askeri grupların statüsünü belirleyerek ulufeli bir düzeni öngörmüştür. Osmanlı Devleti, Mısır'daki yerel unsurları sisteme dâhil etmeye çalışmıştır. Askeri teşkilatta hem Osmanlı hem de yerli unsurlar bulunmaktaydı. 1000 kişiden mürekkep bir Çerkez cemaati oluşturulmuştur. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde bir ilk olacak atlı süvari birlikleri oluşturulmuştur. Çünkü bu birlikler hem süvari hem de ulufelidir. Bunlardan başka yaya askerleri olarak kale muhafazasında bulunan yeniçeriler, cebeci, topçular, arabacılar ve azaplar bulunmaktaydı²¹⁴.

İdareciler ile ilgili düzenlemelerde ise yerli unsurlara yer verilerek onların meşruiyetleri sağlanmaya çalışılmıştır. Kâşif, şeyhülarap ve amiller yerel görevliler olarak belirlenmiştir. Kâşifler, önemli gelir kaynaklarını iltizam yolu ile hazineye toplu para vererek elde ediyorlardı. Bir nevi kiralamış oluyorlardı. Bu düzene göre daha fazla meblağ ödemeyi kabul eden kişi bu göreve getiriliyordu. Bu sayede Osmanlı merkezi gücünün oluşturulmasında önemli bir gelişme yaşanmıştır. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu mahalli idareciler sancakbeyi konumunda oldukları için üzerlerindeki denetim artmıştır. Kâşiflerin, Mısır Kanunnamesi'ne kadar buldukları bölgenin halkının Osmanlı idaresine alışmasını sağlamak, toprakları tespit etmek ve ölen Memlûk beylerinin arazi ve emlakini devlet için zapt etmek gibi görevleri vardı. Kanunname'den sonra ise kâşif, beylerbeyi ve defterdarın denetiminde mali vazifeleri ifa ederek buldukları bölgenin idari, kazai ve askeri işlerini yürütmekten sorumluydu. Bu sayede Osmanlı sancakbeyi konumuna gelmişlerdi²¹⁵.

Mısır Kanunnamesi, Memlûklü kanunlarından, özellikle Kayıtbay'ın kanunlarından ve Memlûklü kurumlardan büyük şekilde yararlanılarak hazırlanmıştır. Mısır eyalet düzeni, Osmanlı eyalet idaresi ve Memlûk idari düzeninin karışımı

²¹⁴ F. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Hilafet ve Saltanat*, ss. 332- 333.

²¹⁵ F. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Hilafet ve Saltanat*, s. 333.

niteliğindedir. Bu durum, Osmanlı yönetiminin, sert yönetim şekli yerine Mısır ile uyumlu bir idare tarzı tercih ettiğini göstermektedir. Bu sayede Osmanlı Devleti, Mısır'daki yönetimini meşrulaştırmaya çalışmıştır²¹⁶.

Mısır Kanunnamesi ile Mısır'da merkezi otoritenin daha fazla hissedileceği bir sürece girilmiştir. Mısır'daki Osmanlı idari düzeni karma bir hale gelmiştir. Kanunnamenin uygulanmasının ardından 16. yüzyıl boyunca Mısır'ın bir istikrar devresi yaşadığı söylenebilir²¹⁷.

Yukarıda belirtildiği üzere, Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyıl sonunda başlayan problemleri, devletin bir eyaleti olarak Mısır'ı da etkilemiştir. 16. yüzyıl sonunda kapıkulu mevcudu artınca devlet, askerlerin ulufelerini ödemekte zorluk çekmiş, artan saray masrafları nedeniyle de bütçenin dengesi bozulmuştur. Ekonomideki bu sıkıntı, görevlendirmeler sonucu alınan pişkeşler ve görevde bırakılma sonucu alınan berat resimleri konusunda yapılan uygunsuzluğa neden olmuştur. Devletin daha sık pişkeş ve berat resmi alabilmesi için görevliler sık sık azledilmişlerdir. Çünkü yeni bir tevcih, yeni bir gelir anlamına gelmekteydi. İdareciler ise görevlerinde ipka olunmak için daha fazla ödeme yapmayı vaat etmişler ve bu parayı karşılayabilmek için ise kanuna aykırı tahsilâtlar yapmışlardır. Mısır Beylerbeyi, Mısır'a ulaştığında her kâşiften keşûfiyye adında para almaktaydı. Bunun üzerine kâşifler de eminlerin iltizamlarını artırmış ve eminler de bu parayı zor kullanarak reayadan tahsil etmişlerdir. Ayrıca Mısır'daki bazı askeri cemaatler ise ulufeleri az geldiğinden muhafaza hizmetlerinin yanı sıra mali ve idari hizmetlere yönelmeye başlamışlardır. Kâşiflerin hizmetinde bulunan askerler ise reayadan külfе ve tulbe adı altında para almaya başlamışlar ve 16.yüzyıl sonundan itibaren bu tahsilât her ay yapılmaya başlanmıştır. İdari işlere karışan askerler, divan üyelerine ve beylerbeyilerine müdahalede bulunup sık sık isyan etmişlerdir. Askerler, 16. yüzyıl sonlarından itibaren Mısır'daki idari huzursuzlukların en önemli faktörü haline gelmişlerdir²¹⁸.

Ayrıca 16. yüzyıl sonlarından itibaren yeniden nüfuz sahibi olan Çerkez beyleri, vilayet kâşifliklerini iltizamla alıp, oğullarını ve kendilerine tabi olanları asker cemaatlerine yazdırmışlardır²¹⁹.

²¹⁶ André Raymond, *Yeniçerilerin Kahiresi*, çev. Alp Tümertekin, İstanbul, 2016, ss. 19-21.

²¹⁷ F. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Hilafet ve Saltanat*, s. 334, 336.

²¹⁸ Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, ss. 94-96.

²¹⁹ Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, s. 96.

Mısır beylerbeyileri 17. yüzyıla kadar nüfuzlarını korusalar da daha 16. yüzyıl ortalarından itibaren Mısır'da sorunlar baş göstermeye başlamıştır. 1567 yılında Mısır Beylerbeyi Mahmud Paşa, iki bey tarafından öldürülmüştür²²⁰.

Mısır'da yaşanan idari ve mali durumun karışıklığı nedeniyle durumu düzeltmek üzere 1583 yılında İbrahim Paşa (Damat) beylerbeyi olarak Mısır'a gönderilmiştir. Ancak padişahın emri dolayısıyla dört ay sonra eyaleti Mısır Defterdarı Sinan Bey'e bırakarak hazine ile beraber İstanbul'a avdet etmiştir. Beylerbeyiliğe gelen Sinan Paşa (1584-1587) nın idarede gösterdiği zayıflık nedeniyle askerler, Sinan Paşa'nın maiyetindeki bazı kişileri öldürerek paşayı da kaleden indirmişlerdir. Bunun üzerine Mısır Beylerbeyiliği'ne Üveys Paşa (1587-1590) getirilmiştir. Üveys Paşa mali ve idari durumu büyük oranda düzeltip İstanbul'a iyi bir irsaliye hazinesi gönderse de daha sonra askerlerin aşırılıkları yeniden başlamış ve eyaletteki karışıklıklar artmıştır. Üveys Paşa'dan sonra beylerbeyiliğe gelen Ahmed Paşa (1590-1594) ve Kurt Paşa (1594-1597) dönemlerinde Mısır'da sorun çıkaran asker, bey ve idareciler ya azledilmiş ya da katledilmişlerdir. Ancak devletin yaşadığı mali, idari ve toplumsal sorunlar hallolmadığı için Mısır'da da kesin bir düzelmeye olmamıştır. Seyyid Mehmed Paşa (1597-1598), birtakım düzenlemelere gitse de başarılı olamamış, hatta bazı sancakbeyleri ve askerler Mehmed Paşa'yı öldürmeye çalışmışlardır²²¹.

1598-1601 yılları arasında beylerbeyilik yapan Hızır Paşa döneminde paşanın kethüdasının yol açtığı sorunlar ve Mısır'da yaşanan kıtlık sonucunda Hızır Paşa'nın yerine Yavuz Ali Paşa getirilmiştir. Ali Paşa döneminde idari, mali ve askeri anlamda birtakım düzelmeler olmuşsa da bir süre sonra kıtlık, kuraklık ve veba salgını yaşanmıştır. Ali Paşa'nın iki senelik hazine ile İstanbul'a dönmesi üzerine İbrahim Paşa 1604 yılında Mısır'ı teftiş etmesi amacıyla beylerbeyi tayin edilmiştir. İbrahim Paşa Mısır'a gelince askerler ve kâşifler paşadan terakki²²² istemişler ancak paşa kabul

²²⁰ A. Raymond, *a.g.e.*, s. 30; Bosna asıllı Mahmud Paşa, 1565-66 yıllarında Mısır Valisi olmuş ve şehirde alay ile gezerken öldürülmüştür (Bkz. Mehmed Süreya, *Sicill-i Osmanî*, C.3, yay.- haz. Nuri Akbayar, İstanbul, 1996, s. 922); Ancak bu dönemde yaşanan huzursuzlukların nedenlerinden biri de beylerbeyilerin davranışlarıdır. Nitekim Mustafa, Ali, mezkûr Mahmud, İskender ve Hasan Paşa gibi beylerbeyileri görevlerinde kalabilmek amacıyla berat resimleri ve pişkeşler için daha fazla para ödemeye çalışmışlardır. Beylerbeyileri bu fazla parayı tahsil etmek için keşûfiyye adında kâşiflerden kanuna aykırı tahsilâtlar yapmışlar, kâşifler de eminlerin iltizamlarını 2-3 kat artırmışlar, eminler de bu parayı karşılayabilmek için reayaya zorbalık yapmışlardır. Böylece rüşvet meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Lakin bu dönemde Koca Sinan Paşa ve Mesih Paşa gibi idareciler rüşveti kabul etmeyerek adaletli bir yönetim sergilemişlerdir. Reayanın huzura kavuşmasını sağlamışlardır (Bkz. Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, s. 95).

²²¹ Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, ss. 97-99; .

²²² Terakki: Osmanlı Devleti'nde her türlü asker ve memur maaşlarına muhtelif vesilelerle yapılan zamma terakki adı verilir... (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.s.*, s. 679).

etmeyince aralarında anlaşmazlık başlamıştır. Mısır'ın teftiş edilmesinden rahatsız olan askerler İbrahim Paşa'yı öldürmüşlerdir. İstanbul'a İbrahim Paşa'nın katledildiği haberi ulaşınca Gürcü Mehmed Paşa Mısır'a beylerbeyi tayin edilmiştir. Gürcü Mehmed Paşa (1604-1605), Mısır'a varınca askerlerin terakkilerini vermiş ancak İbrahim Paşa'nın katlinde parmağı olanları cezalandırmıştır. Gürcü Mehmed Paşa'nın İstanbul'a çağırılması ile yerine 1605 yılında Hasan Paşa tayin edilmiştir. Gürcü Mehmed Paşa'nın politikaları sayesinde Mısır'da huzur ortamı oluşmuşsa da Hasan Paşa'nın yumuşak huylu olması nedeniyle askerler yeniden zorbalığa başlamışlardır. Bu sebeple Hasan Paşa azledilmiş ve 1607 yılında yerine Kulkıran Mehmed Paşa tayin edilmiştir²²³.

Kulkıran Mehmed Paşa (Vezir Kara Mehmed Paşa), Mısır'daki idari ve mali alanda yaşanan sıkıntıların nedenlerini araştırarak bu sorunlara çözüm getirmeye çalışmıştır. Mısır beylerbeyilerinin Mısır'a geldikleri zaman kâşiflerden aldıkları keşûfiyyeyi Mehmed Paşa almamış ve bu düzeni yıkmaya çalışmıştır. Keşûfiyye alınmayarak kâşiflerin, eminlerin iltizamlarını iki üç kata çıkarmalarını önlenmek istemiştir. Hatta mukataaların kâşifler aracılığıyla eminlere iltizamla verilmesi yerine doğrudan Mısır Divanı tarafından verilmesi uygun görülmüştür. Huzuru bozan kâşif ve eminler azledilmiştir. Kendisinden önceki beylerbeyilerin dönemlerinde isyan eden urbanı da itaat ettirmiştir. Mehmed Paşa, askerlerin her ay reayadan almayı alışkanlık haline getirdikleri tulbenin kaldırıldığını ilan etmiştir. Ancak askerler Garbiye kâşifini öldürerek tulbe almaya devam edeceklerini göstermişler ve bu suretle alenen isyan etmişlerdir (1609). Ancak urbanın itaat altına alınması ve kalabalık bir şekilde asilere karşı müdahalelerde bulunması neticesinde asiler, teslim olup itaat etmek zorunda kalmışlardır. Lakin asilerin elebaşları idam edilmişlerdir. Asilerin bir kısmı da Yemen'e sürgün edilmiştir. Bu sayede eyalette huzur ortamı sağlanmıştır²²⁴.

Kulkıran Mehmed Paşa'nın Beylerbeyiliğinden sonra Mısır Eyaleti'ne Sofu Mehmed Paşa atanmıştır (1611). Kulkıran Mehmed Paşa'nın sağladığı huzur ortamı ve yumuşak huylu olması nedeniyle Sofu Mehmed Paşa, eyaletin işlerini şehir havalesi Yusuf Ağa'ya bırakmıştır. Ancak 1613 yılında yaşanacak olan bir olay Mısır'da sağlanmış olan huzuru bozacaktır. Veziriazam Nasuh Paşa, payitahtta sorun çıkaran ulufecileri Yemen'e sürgün etmiştir. Sofu Mehmed Paşa'ya ulufecilerin Süveyş yoluyla Yemen'e gönderilmeleri emredilmiş ancak ulufeciler Yemen'e gitmek istemeyip

²²³ Ö. Tok, *a.g.t.*, ss. 153-164; A. Raymond, *a.g.e.*, ss. 30-32.

²²⁴ Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, ss. 100-101.

Kahire'nin sur kapılarından olan Babu'n- Nasr'a yerleşerek isyan etmişlerdir. Söz dinlemeyen ulufecilerin üzerine asker gönderilmiş ve bertaraf edilmişlerdir. Bunun üzerine ulufeciler itaat etmişler ve Yemen'e gönderilmişlerdir²²⁵.

Yukarıda anlatılanlardan görüldüğü üzere, devletin genel durumunun bozulması neticesinde vuku bulan sıkıntılar Mısır'da da yaşanmıştır. 16. yüzyıl ortalarından itibaren çeşitli isyanlar meydana gelmiş, beylerbeyiler bu isyanları bastırmaya çalışmışlardır. Oluşturulan huzur ortamı kısa süreli olmuş, idari ve mali sorunlara kesin çözümler getirilememiştir.

Kulkıran Mehmed Paşa'nın beylerbeyiliği döneminde yaptığı uygulamaların etkisi pek uzun sürmemiştir. Bunun nedeni, Mısır irsaliyesini eksiksiz bir şekilde gönderme kaygısından kaynaklanmaktaydı. 17. yüzyılın ikinci yarısından sonra diğer eyaletler gibi Mısır'da da mahalli güçlerin Osmanlı idarecileri üzerindeki etkisi artmıştır²²⁶.

Köprülü Mehmed Paşa sadarete gelmeden önce İstanbul'da yaşanan kargaşa dönemi ve otorite boşluğu, merkezden uzak eyaletlerde yerel güçlerin otoriteyi ele geçirmelerine yol açmıştır²²⁷.

Kanunname'nin oluşturulmasından 17. yüzyıl sonlarına kadar olan süreçte Mısır'daki Osmanlı egemenliği belli başlıklar altında toplanabilir. Bunlar: Mısır Kanunnamesi'nin oluşturulduğu 1525 yılından 1609 yılına kadar olan paşalar (beylerbeyi) dönemi, yerel beyler dönemi, yeniçeriler dönemidir²²⁸.

André Raymond'a göre Mısır'da 1525 yılından 17. yüzyıl başına kadar geçen dönem, Mısır valilerinin yani beylerbeyilerinin nüfuzlu olduğu dönemdir. Ancak genellikle vezir payesini haiz bu beylerbeyilerin de otoritesini sınırlandıracak unsurlar vardır. Mısır Divanı, beylerbeyine yardımcı olan üyelerden oluşmaktaydı. Ancak Mısır Beylerbeyi'ne fikir ve tavsiyelerde bulunan divan üyeleri, aynı zamanda beylerbeyinin davranışlarını da kontrol altında tutmaktaydılar. Bu siyasal kontrol mekanizması, devlet merkezinin, eyalet yöneticilerinin yetkilerini kısıtlamak amacıyla geliştirdiği bir düzendi. Mısır Beylerbeyi'nin yetkilerini kısıtlayan bu kişiler, merkezden atanan ve mali işlerle ilgilenen defterdar, adalet işlerinden sorumlu olup beylerbeyinin yürüttüğü

²²⁵ Ö. Tok, *a.g.t.*, ss. 173-175.

²²⁶ F. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Hilafet ve Saltanat*, s. 339.

²²⁷ Halil İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar III*, İstanbul, 2020, s. 57.

²²⁸ Y.K. Taştan, *a.g.m.*, s. 15.

işlerin şeriata uygunluğunu denetleyen kadı, ocakların idaresini sağlayan yeniçeri ağası ve hac kervanı komutanı emirü'l-hac idi. Kısacası Mısır Beylerbeyi hem çok güçlü hem de son derece sıkı bir şekilde denetlenen bir idareciydi²²⁹.

Osmanlı Devleti, merkezden hayli uzak olan Mısır Eyaleti'nin beylerbeyini kontrol altında tutacak bir politika izlemiş olabilir. Ancak bu fikrin çok da geçerli bir sebep olmadığı konusunda görüşler de mevcuttur.

Yakın zamana kadar Osmanlıların Mısır'da tam bir hâkimiyet sağlayamamasının nedeni olarak Memlûk gruplarının yerlerinde bırakılmaları gösterilmiştir. Mısır'daki askeri grupların devamlı nüfuz sahibi olmaya çalışmaları da Osmanlı hâkimiyetinin sağlanamamasının diğer bir nedeni olarak görülmüştür. Üstelik bu iki durumun Osmanlı Devleti'nin bir tercihi olduğu savunulmuştur. Osmanlı Devleti'nin bu tercihi yapmasına Hain Ahmed Paşa'nın isyanı gerekçe olarak gösterilmiştir. Ancak Feridun Emecen'e göre bu gruplar istense bile ortadan kaldırılamazdı. Ayrıca bu durumun beylerbeyini kontrol altında tutmaktan ziyade taşra idare sisteminin ruhundan kaynaklandığını belirtmektedir. Emecen'e göre Mısır; irsaliye sistemi, Haremeyn'e maddi-manevi destek sağlanması ve tımar uygulanmaması dışında Osmanlı'nın diğer eyaletlerinden pek farklı değildi²³⁰.

Mısır, 17. yüzyılda merkeze karşı olan sorumluluklarını hala devam ettirse de devlet nezdinde yeri büyük ölçüde değişmiştir. Çünkü Mısır, Kızıldeniz ve Akdeniz'deki askeri faaliyetlerin yürütüldüğü yer olmaktan çıkmıştır. Bunun sebepleri arasında Portekiz'in gücünün azalması sonucu Osmanlı Devleti'ne bir tehdit oluşturmaması sayılabilir. Ayrıca 1636 yılında Yemen'deki Zeydi Şii imamların Osmanlı Devleti'nin Yemen'deki hâkimiyetine son vermesi ile Mısır ve Yemen arasındaki hareketlilik ortadan kaldırılmıştır. Bunlara ek olarak 1683 Viyana Kuşatması sonucunda Avrupa cephesi ortadan kalkmıştır. Bu sebeple Mısır'ın önemi, devlete sağladığı gelir ve iâşe ile kutsal şehirlere yapmış olduğu yardımlarla sınırlı kalmıştır²³¹.

Bu sebeple Mısır beylerbeyileri, saray çevresine yakın olup askeri ve bürokratik bakımdan zayıf olan kişilerden atanmaya başlamıştır. Bu dönemde beylerbeyiler çok kısa süreli görevde bulunmuşlar ve işlerini vekiller aracılığıyla yürütmüşlerdir. Bu durum merkezi otorite ile yerel unsurlar ve askeri gruplar arasındaki dengelerin

²²⁹ A. Raymond, *a.g.e.*, ss. 23-25.

²³⁰ F. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Hilafet ve Saltanat*, ss. 340- 341.

²³¹ J. Hathaway, *a.g.e.*, s. 5.

mahiyetinin belirlenmesinde etkili olmuştur. 17. yüzyıl başlarında çeşitli askeri zümreler içinden ortaya çıkan Kasımiyye ve Fikariyye adlı fırkalar arasındaki rekabet, yerel güçlerin mahiyeti konusunda bir dönüm noktası niteliğindedir²³².

Evliya Çelebi, Mısır askerlerinin durumu hakkında bilgi verirken Kasımiyye ve Zülfikariyye/Fikariyye fırkaları arasındaki sorunları dile getirmiştir. Mısır askerlerinin, beylerbeyilerini hapsettiklerini, hatta katletmeyi alışkanlık haline getirdiklerini belirtmiştir. Ayrıca Kasımiyye ve Fikariyye gruplarının birbirleriyle düşman olup Rumeyle Meydanında çatıştıklarını ifade etmiştir²³³.

Yukarıda anlatılan askeri isyanlar çeşitli sorunlara neden olsa da Mısır beylerbeyilerinin iktidarlarına karşı oluşturulan en büyük tehlike 17. yüzyıl başlarında Memlûklü beylerin yükselişi olmuştur. 1623 yılında padişahın gönderdiği beylerbeyini tanımayarak kendi istedikleri paşanın görevde kalmasını kabul ettirmeleri, beylerin siyasal nüfuzu göstermesi bakımından önemlidir. Nitekim 1631-1656 yılları arasında yirmi beş yıl boyunca emirü'l-haclık görevini elinde bulunduran Emir Rıdvan el-Fikârî, beylerin hâkimiyetinin sembolü olmuştur. Mısır beylerbeyilerinin, düşmanlarının Rıdvan Bey'i görevinden uzaklaştırma ve onu öldürme teşebbüsleri boşa çıkmıştır. Çünkü Rıdvan Bey, çok büyük bir nüfuza ve saygınlığa sahipti²³⁴.

Memlûklü Rıdvan Bey'in meşruiyetinin kaynağı olarak onun kurmaca soy ağacı gösterilebilir. Çünkü onun soyu, Çerkez sultanlara ve hatta Kureyş kabilesine yani Hz. Muhammed'in soyuna dayandırılmıştır. Ancak Rıdvan Bey, Mısır'daki bu büyük nüfuz ve saygınlığını yönetimi ele geçirmek amacıyla kullanmamıştır. Rıdvan Bey'in ölümünden sonra Memlûkler arasında çıkan çatışma, beylerin iktidarını kesintiye uğratmıştır. Birçok kez emirü'l-haclık görevini ifa eden Kasım Bey ile Zülfikar Bey'in arasındaki mücadele, Kasımiyye ve Fikariyye (Zülfikariyye) adıyla anılan hizipler arası silahlı bir mücadeleye dönüşmüştür. Bu gelişmeleri bir fırsat olarak görüp, eski nüfuzlarına tekrardan kavuşmak isteyen beylerbeyilerin girişimleriyle 1660'da Fikarîler, 1662'de ise Kasımîler ortadan kaldırılmışlardır²³⁵.

Devlet, Mısır'daki eski gücüne erişebilmek için buradaki çatışmalardan istifade etmiştir. 1661-1664 yılları arasında beylerbeyilik yapan İbrahim Paşa, vergi tutarını 15 milyondan 31 milyona çıkarmıştır. 1672 yılında ise Kara İbrahim Paşa, mali yapının

²³² F. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Hilafet ve Saltanat*, s. 341.

²³³ Evliyâ Çelebi, X, s. 513.

²³⁴ A. Raymond, *a.g.e.*, s. 33.

²³⁵ A. Raymond, *a.g.e.*, ss. 33-34.

yeniden düzenlenmesi amacıyla Mısır'a gönderilmiştir. Beylerin geçici olarak ortadan kaldırılmaları askerlerin ve daha ziyade yeniçeriler ile azapların menfaatine olmuştur. Çünkü Kasımiyye ve Fikariyye fırkalarından sonra 17. yüzyıl ortalarında, savaflara katılmış Anadolu'dan gelen askeri zümreler devreye girmişlerdir. Bu kişiler yeniçerilerin ve muhafızların aralarına sızarak birer güç odağı haline gelmeye başlamışlardır. Böylece hem düzenli bir maaşa sahip olacaklar hem de ufak çapta ticaret yapacaklardı. Yeniçeriler merkezle irtibatta olmaları sebebiyle yerel bir nüfuza sahiptiler. Ancak bu durumdan daha önemli olan yeniçerilerin Kahire halkı ile kurmuş oldukları ilişkilerdir. Kent ticaretinde etkin bir rol oynayan yeniçeriler bu sayede büyük bir maddi güce erişmişlerdir²³⁶.

---

²³⁶ A. Raymond, *a.g.e.*, s. 34; F. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Hilafet ve Saltanat*, s. 341; J. Hathaway, *a.g.e.*, s. 6.

İKİNCİ BÖLÜM

EVLİYA ÇELEBİ'YE GÖRE MISIR BEYLERBEYİ'NİN KARŞILANMASI

Evliya Çelebi'nin Mısır Beylerbeyi ile ilgili anlatımlarına geçmeden evvel kendisinden ve eserinden kısa da olsa söz etmek gerekir.

2.1. Evliya Çelebi ve Seyahatname

Evliya Çelebi'nin hayatına dair bilgiler kendi eseri olan Seyahatname'den edinilmektedir. 25 Mart 1611'de İstanbul'da dünyaya gelen Evliya Çelebi, sarayın kuyumcubaşısı Derviş Mehmed Zillî'nin oğludur. Gerçek ismi bilinmemekle beraber günümüze kadar “Evliya Çelebi” ismiyle anılmıştır. Evliya Çelebi, soyunu Hoca Ahmed Yesevi'ye dayandırmaktadır. Ailesinin İstanbul'un fethinden önce Kütahya'da yaşadığını, fetihten sonra İstanbul'a taşındığını anlatmaktadır. Annesi ile ilgili verdiği bilgiler kısıtlıdır. Annesinin bir Abaza olduğundan ve Sultan I. Ahmed döneminde saraya getirilip babası ile evlendirildiğinden bahsetmektedir. Silahdar Melek Ahmed Paşa'nın anne tarafından akrabası olduğundan söz etmiştir. Nitekim Melek Ahmed Paşa'nın Evliya Çelebi'ye hamilik yapması bunu kanıtlar niteliktedir²³⁷.

Evliya Çelebi, ailesinin durumu itibariyle yaşadığı dönemin alınabilecek en iyi eğitimini almıştır. Bir Türk olmasına rağmen saray hizmetine alınmış olan Evliya Çelebi, ağa veya paşa olarak eğitimini bitirmemiş, aksine resmi görevlerden uzak durmuştur. Daha çok müezzîn ve kari²³⁸ olarak ilmiye sınıfının alt seviyelerinde yer almıştır²³⁹.

Evliya Çelebi, bir Ramazan ayı gecesinde Ayasofya'da okumuş olduğu aşr-i şerif ile Sultan IV. Murad'ı etkileyebilmiş ve bu sayede saraya intisap etmiştir. IV. Murad, Evliya Çelebi'yi musahibi yapmıştır. Evliya Çelebi, yapacağı uzun seyahatini, Hz. Muhammed'i görmüş olduğu rüyada peygambere “Şefaât ya Resulallah” diyeceği yerde heyecanlanarak “Seyahat ya Resulallah” demesine bağlamış ve seyahate çıkmaya karar vermiştir. Seyahatine başlamadan önce çeşitli tarih kitaplarından malumat

²³⁷ Zekerîya Kurşun, “Seyyâh-ı Âlem Evliya Çelebi”, *Evliya Çelebi Atlası*, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul, 2012, s. 86.

²³⁸ Kari: Kur'ân-ı Kerim'i usulüne ve tilâvet kurallarına göre okuyan (kimse) (Bkz. İ. Parlatır, *a.g.s.*, s.849).

²³⁹ Robert Dankoff, “Evliya Çelebi Seyahatnamesi Işığında Osmanlı Toplum Hayatı”, *Türkler*, C. 10, ed. Hasan Celal Güzel vd., Ankara, 2002; Z. Kurşun, *a.g.m.*, s. 87.

edinmiştir. Ahmedî'nin, Gelibolulu Mustafa Âli'nin ve Peçevî İbrahim'in eserlerinden yararlandığı saptanmıştır. Ayrıca Evliya Çelebi, Tevarih-i Âli Osman tarzındaki eserlerden de faydalanmıştır²⁴⁰.

1631 yılında İstanbul'un köy ve kasabalarını gezen Evliya Çelebi, İstanbul dışını gezmeye ilk defa 1640 yılında Bursa ile başlamıştır. Çeşitli bölgelerin seyahatinden sonra ara ara İstanbul'a dönmüştür. 1650'de Melek Ahmed Paşa'nın maiyetine giren Evliya Çelebi, Ahmed Paşa'nın 1662-63'de ölümüne kadar görevde bulunduğu eyaletlere onunla birlikte gitmiş ve Ahmed Paşa'nın musahipliğini yapmıştır²⁴¹.

Evliya Çelebi, Osmanlı Devleti topraklarını elli yıldan daha fazla bir süre içerisinde gezerek seyahatnamesini hazırlamıştır. On ciltlik bu eserde en kapsamlı şekilde anlatılan yerler İstanbul ve Mısır'dır²⁴².

1672 yılında hacca giden Evliya Çelebi, ibadetini yerine getirdikten sonra ümmü'd-dünya olarak tanımladığı Mısır'a gitmiş ve on yıl gibi bir süre boyunca Kahire'de kalmıştır²⁴³. Evliya Çelebi, eserinde devletin iki büyük kenti olan İstanbul ve Kahire için birer cilt ayırmıştır. İstanbul, doğup büyüdüğü yer olarak karşımıza çıkarken; Kahire ise eserinin son düzenlemelerini yaptığı ve yaşamının son on yılının geçtiği kenttir. Evliya Çelebi 1672'de yeni bir hami edinmiştir. Bu kişi Mısır Valisi Kethüda İbrahim Paşa'dır. İbrahim Paşa, Evliya Çelebi için Kahire Kalesi'nde yedi yıl oturacağı bir daire tahsis etmiştir²⁴⁴. Paşa'nın maiyetine nedim-i hass olarak giren Evliya Çelebi, İskenderiye, Dimyat, Circe, İbrim, Func bölgelerinin hâkimlerine mektup götürülmesi, asker kaçaklarının tespit edilmesi, yol açılıp su götürülmesi gibi görevlerde bulunmuştur. Bu sayede Nil boyunca seyahat etmiştir²⁴⁵.

Evliya Çelebi, eserinin birinci cildi olan İstanbul'u anlatırken, son seyahat ettiği bölgeler hakkında da bilgiler aktarmaktadır. Bu durum bize, seyahatnameyi seyahatinin

²⁴⁰ Z. Kurşun, *a.g.m.*, ss. 87-89; Fikret Sarıcaoğlu, "Seyâhatname'nin Tarih Kaynakları", *Evliya Çelebi Atlası*, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul, 2012, s. 173.

²⁴¹ Hayati Develi, "Evliya Çelebi Kronolojisi", *Evliya Çelebi'nin Şehirleri*, ed. Zekeriya Kurşun- Coşkun Yılmaz, İstanbul, 2013, ss. 20-25; Halil İnalçık, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Bir Musahibin Anıları ve Seyahat Notları", *Evliya Çelebi Atlası*, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul, 2012, s. 35; R. Dankoff, *a.g.m.*, s.499.

²⁴² Musa Duman, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi", *Evliya Çelebi Atlası*, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul, 2012, ss. 166-167.

²⁴³ Feridun Emecen, "XVII. Yüzyıl: Evliya Çelebi'nin Yaşadığı Osmanlı Asrı", *Evliya Çelebi Atlası*, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul, 2012, s. 84; H. Develi, *a.g.m.*, ss. 28-29.

²⁴⁴ R. Dankoff, *a.g.m.*, s. 492, 504.

²⁴⁵ Firdevs Çetin, "Evliya Çelebi İle Nil Boyunca Seyahat", *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. 10, S. 1, 2015; Seyyid Muhammed Es- Seyyid, "Evliya Çelebi'nin Çağında Kahire", *Evliya Çelebi'nin Şehirleri*, ed. Zekeriya Kurşun- Coşkun Yılmaz, İstanbul, 2013, s. 186.

sonunda yazdığı fikrini vermektedir. Evliya'nın, Seyahatname'yi hayatının son birkaç yılında Mısır'da tamamlamış olduğu görüşü üzerine durulmaktadır. Seyahatname, Evliya Çelebi'nin Mısır'daki yakın dostlarından olan Emir Özbek'in kütüphanesine devrolunmuş ve Kızlar Ağası Hacı Beşir Ağa'ya hediye edilmek amacıyla İstanbul'a getirilmiştir. Seyahatname, Hacı Beşir Ağa'nın isteği üzerine birkaç takım şeklinde çoğaltılmıştır²⁴⁶.

2.2. Mısır Beylerbeyi'nin Karşlanması

Evliya Çelebi, Melek Ahmed Paşa ve İbrahim Paşa gibi nüfuzlu kişilerin maiyetine girerek devletle ilgili pek çok malumata sahip olabilmıştır. Ayrıca Evliya Çelebi'nin meraklı kişiliği ve ayrıntılı gözlem yapabilme yeteneği sayesinde seyahat ettiği yerler hakkında faydalı bilgilere ulaşılabilmektedir. Bu önemli ve teferruatlı bilgilerden bir tanesi de Mısır Beylerbeyi'nin Mısır'a geldiği zaman yapılan karşılama törenleri ve Mısır'dan ayrılırken yapılan uğurlama törenleridir. Evliya Çelebi, Seyahatname'nin 10. cildinde bu konuya ait genişçe bir bölüm ayırmıştır.

Her devletin kendine özgü belirli bir teşrifatı ve merasim geleneği bulunmaktadır. Osman Bey döneminden itibaren Osmanlı Devleti'nin de kendine özgü teşrifat usulleri oluşmaya başlamıştır. Teşrifat kaideleri devletin klasik şeklini aldığı dönemde daha gelişmiş bir hal almıştır²⁴⁷. Bu teşrifat usulleri saray içerisinde veya dışarısında, devlet merkezinde veya taşrada olmak üzere çok çeşitlidir. Beylerbeyiler için de merasimler yapılmaktadır. Bir beylerbeyi, görevlendirildiği eyalete girerken ve bu eyaletten çeşitli sebeplerle ayrılırken törenler düzenlenmektedir. Kısacası beylerbeyiler için yapılan mutlak bir karşılama ve uğurlama töreni vardır. Evliya Çelebi, maiyetinde bulunduğu beylerbeyilerinin karşılama ve uğurlama törenleri hakkında bilgiler vermektedir. Evliya'nın bu anlatımlarından en ayrıntılı olanı ise Mısır beylerbeyilerine yapılan törenlerdir.

Evliya Çelebi'nin 1672 yılında Mısır'a geldiği ve Mısır Beylerbeyi Kethüda İbrahim Paşa'nın²⁴⁸ hamiliğini sağladığı yukarıda belirtilmişti. Evliya Çelebi, Mısır'da

²⁴⁶ M. Duman, *a.g.m.*, ss. 168-169.

²⁴⁷ Arzu Tozduman Terzi, *Osmanlı Teşkilat ve Kültür Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, ss. 199- 200.

²⁴⁸ İbrahim Paşa, Veziriazam Ahmed Paşa'nın eski kethüdalarından olduğu için "Kethüda" İbrahim Paşa diye anılır. Ancak o, "Semiz" İbrahim Paşa veya "Kara" İbrahim Paşa diye de anılmaktadır. Halep Valisi iken Mısır Eyaleti tevcih olunmuştur. İbrahim Paşa, Mayıs 1670 yılında deniz yolculuğu sonunda Mısır'a

bulunduğu süre boyunca İbrahim Paşa'nın, Canpoladzade Hüseyin Paşa'nın²⁴⁹, Defterdar Ahmed Paşa'nın²⁵⁰, Abdurrahman Paşa'nın²⁵¹ ve Bostancı Osman Paşa'nın²⁵² beylerbeyiliklerine şahit olmuştur. Bu kişilerin karşılanma ve uğurlanma merasimlerini görmüştür. Bu sebeple verdiği bilgiler kıymetlidir. Ayrıca detaylara nüfuz eden dikkatli gözlemciliği sayesinde çok ayrıntılı bilgiler sunmuştur. Lakin karşılama töreni ve alaylar hakkında verdiği bilgiler daha çok Canpoladzade Hüseyin Paşa'ya yapılan törenleri içermektedir. Diğer paşalar hakkında verdiği bilgiler daha az teferruatlıdır.

Mısır'a yeni bir beylerbeyi tayin edildiği zaman, beylerbeyi Mısır'a ulaşana kadar eski beylerbeyi veya beylerbeyi kaymakamı eyaletin idaresini devam ettirirdi²⁵³. Yeni beylerbeyinin bir an önce Mısır'a hareket etmesi beklenirdi. Beylerbeyi, Mısır'a

---

ulaşmıştır (André Raymond, İbrahim Paşa'nın 1672 yılında Mısır'a gönderildiğini yazmaktadır). İbrahim Paşa, Mısır'da mali birtakım düzenlemelere gitmiştir. Yaptığı uygulamalar sonucunda hazineyi artırmıştır. Mısır beyleri, İbrahim Paşa'nın uygulamalarına karşı çıksa da merkez paşayı desteklemiştir (Bkz. Ö. Tok, *a.g.t.*, ss. 220- 221; A. Raymond, *a.g.e.*, s. 34; M. Süreya, *a.g.e.*, III, s. 783).

²⁴⁹ Canpoladzade Hüseyin Paşa, 1673 yılında Mısır Beylerbeyi olmuştur. Hüseyin Paşa, kendisi Mısır'a varmadan önce irsaliye hazinesinin çıkarılmasını istemiştir. İbrahim Paşa da hazineyi Âdiliyye'ye çıkarmıştır. İbrahim Paşa da büyük bir alay ile kaleden çıkıp Âdiliyye'ye gelmiştir. Hüseyin Paşa, Beylerbeyiliğinde adalet ile hareket etmiştir (Bkz. Ö. Tok, *a.g.t.*, s. 223; M. Süreya, *a.g.e.*, III, ss. 719-720).

²⁵⁰ Defterdar Ahmed Paşa, 1675 yılında Mısır beylerbeyi olarak tayin edilmiştir. Ahmed Paşa, 48 gün yolculuktan sonra, Ramazan Bayramı'nın dördüncü günü olan 24 Aralık 1675'te Mısır'a varmıştır. Ahmed Paşa bazı sert tavırları vs. nedeniyle ahali ile anlaşmazlık yaşamıştır. Mısırlılar, Ahmed Paşa'nın yıllardır defterdarlık yapması dolayısıyla mali konulara hâkim olduğundan yeni vergiler koyacağını düşünmüşlerdir. Bu sebeple paşayı Beylerbeyilikten indirip hapsedmek istemişlerdir. Kaleye sığınmış olan Ahmed Paşa, askerlerin kendisini cebren kaleden çıkartacaklarını haber alınca beylerbeyilikten vazgeçmek zorunda kalmıştır. Asiler, Ahmed Paşa yerine Mısır ümerasından Ramazan Bey'i kaymakam tayin edip, Ahmed Paşa'yı hapsedmişlerdir (Bkz. Ö. Tok, *a.g.t.*, ss. 223- 225; M. Süreya, *a.g.e.*, I, s. 207).

²⁵¹ Abdurrahman Paşa, Ahmed Paşa'nın azledildiğini ve kendisinin Mısır Beylerbeyiliği'ne tayin edildiğini öğrenmiş ve 16 Ağustos 1676'da Mısır'a ulaşmıştır. Abdurrahman Paşa, Ahmed Paşa'ya isyan edenlerin elebaşlarını ortadan kaldırmıştır. Abdurrahman Paşa döneminde Mısır'da kıtlık yaşanmış ve bu sebeple fiyatlar artmıştır. Bunun üzerine isyan teşebbüsleri olmuşsa da paşa isyancıları ortadan kaldırmıştır. Abdurrahman Paşa, Ağustos 1680 yılında azledilmiş ve yerine Bostancı Osman Paşa atanmıştır (Bkz. Ö. Tok, *a.g.t.*, ss. 225- 226).

²⁵² Abdurrahman Paşa, 1680 yılında azledilince Bostancı Osman Paşa, Mısır Beylerbeyiliği'ne getirilmiştir (Ö. Tok, *a.g.t.*, s. 226).

²⁵³ Ö. Tok, *a.g.t.*, s. 23; Mısır Eyaleti, bulunduğu konum itibarıyla ve merkeze olan sorumlulukları dolayısıyla önemli bir eyalet olduğundan buranın yönetiminin bir kesintiye uğramaması adına yeni beylerbeyi Mısır'a ulaşana kadar eski beylerbeyi veya beylerbeyi kaymakamı eyaleti idare ederdi. Azledilen beylerbeyi, halefi beylerbeyinin Mısır'a varışına dek aynı şekilde görevine devam ederdi. Ancak görevi başında iken vefat eden beylerbeyinin yerine Divan'da bir beylerbeyi kaymakamı seçilip eyaletin idaresine devam edilirdi. Mısır beylerbeyi iken başka bir göreve acilen gitmesi emrolunan beylerbeyi ise beylerbeyi kaymakamını kendi seçerdi. Mısır Defterdarı, Mısır Beylerbeyi'nin vefatı durumunda veya beylerbeyinin başka bir yere gitmesi durumunda defterdarlık görevine ilaveten beylerbeyi kaymakamlığı görevini de ifa ederdi. Nitekim 1583-1584 yılları arasında Mısır Beylerbeyiliği yapan İbrahim Paşa'nın merkezden gelen emir üzerine hazine ile İstanbul'a giderken kaymakam olarak Defterdar Sinan Beyi tayin emesi, defterdarın beylerbeyi kaymakamlığı yapmasına bir örnek olarak gösterilebilir. Bazen Mısır Kadısı'nın da azledilen veya vefat eden beylerbeyinin yerine beylerbeyi kaymakamlığı yaptığı olmuştur. 1567 yılında Mısır Beylerbeyi Mahmud Paşa'nın öldürülmesi sonucunda Mısır Kadısı Seyhi Efendi'nin beylerbeyi kaymakamlığı yaptığı örnek verilebilir (Bkz. Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, s. 97, 239, 247).

iki yol ile gelebilirdi. Bunlar, deniz yolu ve kara yoludur. Mısır Beylerbeyi'nin sıkıntısız ve vaktinde Mısır'a varabilmesi için güzergâhında bulunan idarecilere gerekli yardımı yapmaları istenirdi. Deniz yolu genellikle acil olarak gelinmesi gerektiğinde veya İstanbul'dan gelindiğinde tercih edilirdi. Beylerbeyi deniz yoluyla Mısır'a geldiği zaman ilk İskenderiye'ye ulaşırdı ve burada karşılanırdı. Beylerbeyi, kara yolu ile gelirse Şam yolu üzerinden Hankah mıntikasına varır ve burada karşılanırdı²⁵⁴.

Mısır'da bayram vs. için çeşitli törenler düzenlenirdi. Bunlardan birisi de Mısır Beylerbeyi'nin Mısır'a girdiği zaman gerçekleşirdi. Mısırlılar, beylerbeyinin karşılanma törenine istikbal alayı derlerdi. Beylerbeyi, henüz Mısır'a varmadan bir ay öncesinden hazırlıklara başlanırdı. Mısır'da bulunan askerler güçlerini ve sayıca kalabalık olduklarını beylerbeyine göstermek amacıyla civar bölgelerden asker toplamaya çalışırlardı²⁵⁵.

Beylerbeyinin Mısır'a gelirken karşılanması için gerçekleştirilecek olan törenlerin teşrifata uygun bir şekilde düzenlenebilmesi için beylerbeyi kaymakamı hazırlıkları yapmakla sorumlu idi. Bu sebeple beylerbeyi deniz veya karayolundan hangisi ile Mısır'a gelecek ise ona göre bir hazırlık yapılırdı²⁵⁶.

2.2.1. Canpoladzade Hüseyin Paşa'nın Karşılanması

İbrahim Paşa'ya merkezden gönderilen mektuplarda kendisinin azledilip yerine Canpoladzade Hüseyin Paşa'nın getirildiği haberi ulaştırılmıştır. Hüseyin Paşa, İbrahim Paşa'ya haber göndererek kendisinin Mısır'a varmasından önce irsaliye hazinesinin çıkarılmasını istemiştir. Bunun üzerine İbrahim Paşa, 28 Ağustos 1673'te hazineyi Âdiliyye'ye çıkarmıştır. İbrahim Paşa on gün sonra büyük bir alay ile Kahire'den çıkıp Âdiliyye'ye varmıştır. Burada muhasebesi görüldükten sonra, tayin edildiği Şam Eyaleti'ne doğru yola çıkmıştır²⁵⁷.

Evliya Çelebi, Canpoladzade Hüseyin Paşa'nın karşılanma alayını ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Karşılama güzergâhı göz önüne alındığında Hüseyin Paşa'nın kara yolu ile Mısır'a geldiği rahatça anlaşılmaktadır.

²⁵⁴ Ö. Tok, *a.g.t.*, ss. 24-25.

²⁵⁵ Evliyâ Çelebi, X, s. 207.

²⁵⁶ Ö. Tok, *a.g.t.*, s. 51.

²⁵⁷ Evliyâ Çelebi, X, s. 208 (Evliya Çelebi, İbrahim Paşa'nın himayesindedir. Ancak hastalığını bahane ederek Şam'a gitmemiş ve Hüseyin Paşa'nın hizmetinde kalmıştır) ; Ö. Tok, *a.g.t.*, s. 223).

Beylerbeyi, Mısır'a yaklaştığı zaman nerde olduğunu ne kadar sürede Mısır'a varacağı bildirmelidir. Çünkü beylerbeyinin hangi tarihte Mısır'a ulaşacağı bilinmezse Mısır'a müsellimliğe²⁵⁸ gelen şehir havalesinin²⁵⁹ işi aksar ve kazancı azalır. Bu sebeple Gazze'den hareket edilecek tarihin bildirilmesi gerekir. Bu tarihe göre Mısır'daki ocak ağaları hazır olup ve hediyeleri ve çadırlarıyla beraber beylerbeyini karşılamak için yola çıkarlardı. Karşılama bir sıralamaya göre yapılmaktaydı. Bunlar sırasıyla şöyleydi: Çavuşlar kethüdası, müteferrikabaşı, tercümanbaşı, yeniçeri ocağından başçavuş, paşa müsellimi, kaymakam kethüdası²⁶⁰.

Evliya Çelebi, ilk olarak, Çavuşlar kethüdası²⁶¹'nin gelişinden ve ne tür hediyeler getirdiğinden şu şekilde bahsetmektedir:

“Çetr-i²⁶² bârgâh²⁶³ ıyla ve mahmel-i büngâhıyla elli deve Nîl suyu ve bin kutu şeker-i nebât ve yüz kavanoz eşribe-i gûnâ-gûn ve bî-hisâb meyve ve yigirmi deve hâs ve beyâz etmek ve çörek ve gûnâ-gûn me'kûlât u meşrûbât ve bir mücevher eğerli ve altun zencîrli ve altun kaddâre²⁶⁴ ve cevâhir²⁶⁵ topuzlu²⁶⁶ ve murassa²⁶⁷ rahtlı²⁶⁸ ve zerdûz²⁶⁹ abâyîli²⁷⁰ bir küheylân at ve bir tavâşi²⁷¹ ve bir yelkendez²⁷² at ve üç kîse hedâyâ istikbâle getirür”²⁷³.

²⁵⁸ Müsellim: Eyalet valileriyle sancak mutasarrıflarının uhdesinde bulunan yerlerin idaresine memur edilenler hakkında kullanılan bir tâbirdir. Vali ve mutasarrıflardan uhdesine tevcih olunan iki yerden mühim olanında kendisi oturur, ötekini gönderdiği adam idare ederdi. Yine bunlar tarafından bir kazanın varidatını tahsil için gönderilen memurlara “mütesellim” denilirdi. Müsellimlerle mütesellimlerin azil ve naşbı doğrudan doğruya onu tayin etmiş olan vali ve mutasarrıfa aitti (Bkz. M. Z. Pakalın, *a.g.s.*, s. 628).

²⁵⁹ Şehir Havalesi: Süveyş gümrük gelirlerinin idare ve kontrolü için beylerbeyinin gönderdiği ve beylerbeyi adına görevli kimse (Bkz. Ö. Tok, *a.g.t.*, s. 174); Şehir Havâlesinin Beylerbeyilik protokolünde mühim yeri vardır. Evliya Çelebi onun için, “yedi benderden ve cümle emânetden ve hurde emîninden ve darbhâne ve bahâr anın kalemidir, cümle senevî mahsûlâtı iki yüz kîse hâliyesi vardır. Cümle nân u lahmı ta'yîndir. Hattâ atları çayıra gitdikde cemî'i pâybind ve kôsdekleri ve gayrı mühimmâtları hurde emîni görür. Ve şehir havâlesinin iç ağaları darbhâne nâzırından on sekiz bin para hâliye (bahşış) alırlar. Ve şehir havâlesi sarrâcları [sarrâfları] üç ayda bir mevâcib başında sarrâbaşından yigirmişer gurus hâliye alırlar. Ve bahâr gümrüğünün kantârcılarından ve kâtiblerinden ve simsâr Yahûdîlerinden ve sarrâflarından şehir havâlesinin ve hazînedârının ve sarrâclarının hâliyeleri vardır.”, diyor (Bkz. Evliyâ Çelebi, X, s. 173, 215, 524).

²⁶⁰ Evliyâ Çelebi, X, s. 207.

²⁶¹ Çavuşlar Kethüdası: Beylerbeyinin özel işlerinde görevli olan çavuşların amirine çavuşbaşı denilmektedir. Maaşlarını beylerbeyinin hazinesinden alan çavuşlar, eyaletin daimi kadrosundaki defterli çavuşlardan farklıdır. Bunların kethüdasına çavuşlar kethüdası denilmektedir (Bkz. Mehmet Ali Ünal, “Evliyâ Çelebi'ye Göre Beylerbeyinin Maiyyeti (Kapıhalkı)”, *XVII. Türk Tarih Kongresi*, C.IV, I. Kısım, Ankara, 15-17 Eylül 2014, s. 184).

²⁶² Çetr: çadır, gölgelik (Bkz. İ. Parlatır, *a.g.s.*, s. 292).

²⁶³ Bârgâh: saray, otağ (Bkz. İ. Parlatır, *a.g.s.*, s. 157).

²⁶⁴ Kaddâre/Gaddâre: Ağır ve iki tarafı keskin bir tür kılıç (Bkz. İ. Parlatır, *a.g.s.*, s. 482).

²⁶⁵ Cevâhir: Cevherler, kıymetli taşlar (Bkz. İ. Parlatır, *a.g.s.*, 249).

²⁶⁶ Topuz: Baş tarafı yuvarlak yakın dövüş silahı... (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.s.*, s. 694).

²⁶⁷ Murassa: Elmasla işlenmiş (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.s.*, s. 491).

²⁶⁸ Raht: Binek atlarına vurulan takım yerinde kullanılan bir tâbirdir (Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III*, İstanbul, 1972, s. 6).

²⁶⁹ Zerdûz: Sırma ile işlenmiş (Bkz. İ. Parlatır, *a.g.s.*, s. 1867).

²⁷⁰ Abâyî: El dokuması kumaş (Bkz. İ. Parlatır, *a.g.s.*, s. 30).

Evliya, bunların bahşış olduğunu, beylerbeyinin Mısır'a gelince vereceği hediyelerin ise ayrı olup, bu hediyelerin beylerbeyinin namına ve unvanına göre verildiğini aktarır. Çavuşların, beylerbeyinin geleceği vakti bilerek ona göre çiriş²⁷⁴ harcını hazırladıklarını belirtmiştir. Kethüdalarıyla beraber 200 mücevvezeli²⁷⁵ çavuşun olduğunu ve bunların kırk elli paşa görüp geçirdiklerini bildirmiştir²⁷⁶.

İkinci olarak Müteferrikabaşı²⁷⁷ karşılamaya gelmektedir. Evliya Çelebi, Müteferrikabaşının hediyelerini şu şekilde ifade eder: *“Dahi çavuşlar kethudâsı gibi hedâyâlar getirür, ammâ atı altun zencîrli değıldir, ammâ cümle hedâyâları pâkdir. Ve iki yüz müteferrikagân ile ve hayme²⁷⁸ [vü] hargâhıyla²⁷⁹ azm-i râh eder”*²⁸⁰.

Evliya, müteferrikabaşından sonra tercümanbaşından söz etmektedir. Tercümanbaşının, müteferrikabaşından daha mütevazı hediyeler getirdiğini belirtmektedir. Ayrıca tercümanbaşının on cellât ile geldiğini ifade etmektedir²⁸¹.

Tercümanbaşından sonra yeniçeri ocağından başçavuş karşılamaya gelmekteydi. Evliya Çelebi başçavuş hakkında şunları söylemektedir:

“Kırk elli haymesiyle ve iki yüz başı tuğlu ve gümüş yüklüklü ve zerdûz yeniçeri keçeli mülebbes mülâzım neferâtları ile istikbâle çıkarlar. Ammâ bunlar paşaya bir hedâyâ getürmeyüp cümle mülâzımîn mülâmter(?) mülebbes(?) piyâde yürüdükleri için paşadan beher yevm biner para alırlar. Başçavuş dahi paşa önüsıra yayan yürüyüp yevmiye yigirmi para alır. Ve yeniçeri sakkâsı üç yüz para

²⁷¹ Tavâşi: Hadım ağası, harem ağası (Bkz. İ. Parlatur, *a.g.s.*, s. 1643).

²⁷² Seyahatnameyi yayımlayanlar bu kelimeyi yanlış okumuşlardır. Doğrusu *Yeleğendez* olmalıdır. Yeleğen, çok hızlı koşan, süratle giden at demektir (Tarama Sözlüğü). Bu bilgiyi verdiği için hocam Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal'a teşekkür ederim.

²⁷³ Evliyâ Çelebi, X., s. 207.

²⁷⁴ Çiriş, bir çeşit sebzede (Bkz. R. Dankoff, *a.g.e.*, s. 109).

²⁷⁵ Mücevveze: Üstü yuvarlak bir tür başlık, kavuk, büyük sarık (Bkz. İ. Parlatur, *a.g.s.*, s. 1158).

²⁷⁶ Evliyâ Çelebi, X., s. 207.

²⁷⁷ Devlet, emirlerin denetlenebilmesi amacıyla 1554 yılında müteferrika adında bir ocak kurulmuştur. Başlarda beylerbeyinin memlûklerinden oluşan bu ocağa beyler alınmak istenmişti. Ancak bunda başarısız olunmuştur (Bkz. A. Raymond, *a.g.e.*, s. 29). Müteferrikabaşı: Muhtelif hizmetlerde kullanılan bazı kimselere verilen isim. Müteferrikalar başlıca dört kısımdı: 1- Hünkâr müteferrikası, 2- Yeniçeri ocağındaki müteferrikalar, 3- Tersane halkından olan azab reisleri bölüklü ve bölüksüz, yani maiyetli ve maiyetsiz olarak iki cinsti, 4- Sadrazamların, vezirlerin, beylerbeyilerin, ümera ve erkânın maiyetinde bulunan ağaların bir cinsine de müteferrika denirdi. Bunlar, hizmetinde buldukları zatın bilhassa seferlerde yanında bulunurlar, verdikleri emirleri diğer kapı halkına tebliğ ederler, paşalarının sancaklarını taşırlardı (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.s.*, 506). Müteferrikaların amirine de müteferrikabaşı denirdi. Mısır müteferrikaları tezkirecilik, muhasebecilik, mihmandarlık, kapıcıbaşılık, divan kâtipliği gibi görevlerde bulunurlardı. Mısır müteferrikaları seferlere katıldıkları gibi Haremeyn ile Yemen ve Habeş eyaletlerinde de muhafaza hizmetlerinde bulunurlardı (Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, ss. 207-208).

²⁷⁸ Hayme: Çadır, otağ (Bkz. İ. Parlatur, *a.g.s.*, s. 606).

²⁷⁹ Hargâh: Büyük çadır, otağ Bkz. İ. Parlatur, *a.g.s.*, s. 585).

²⁸⁰ Evliyâ Çelebi, X., s. 207.

²⁸¹ Evliyâ Çelebi, X., s. 207.

alır. Ve cümle çavuşân-ı hâne-kede paşadan üç yüz guruş alır. Ve müteferrikagân kezâlik üç yüz guruş alırlar''²⁸².

Ardından paşa müsellimi karşılamaya gelmekteydi. Evliya, Paşa müsellimi hakkında şunları aktarmaktadır:

“Dahi bunlar ile paşaya istikbâle gidip alayı mühimmâtıyçün üç deve yükü iç ağalarına²⁸³ mest ve pabuc ve çizme ve gayri eşyâlar ve paşaya bir semmûr²⁸⁴ kabaniçe ve bir mücevher tırkeş²⁸⁵ ve bir murassa‘ şemşîr²⁸⁶ ve bir kırmızı katife şalvâr ve bir selîmî ve iki sorguc²⁸⁷ ve bir çift Çerkezî fillar²⁸⁸ ve bir mücevher zînli²⁸⁹ ve altun zencîr ve cevâhirli raht ve topuz ve kaddâresiyle bir küheylân at getirür''²⁹⁰.

Paşa müselliminden sonra kaymakam kethüdası karşılamaya gelmekteydi. Kaymakam kethüdası da hediyeleri gelmekteydi²⁹¹.

Bütün bu asker grupları, dördüncü günde Salihyye'ye varıp, hep beraber paşanın gelmesini beklerlerdi. Burada beklenmesinin sebebi, Gazze'ye kadar olan çöllerin varlığıdır. Paşa müsellimi, hediyeleri ve mühimmatları ile beraber Salihyye'den, Şarkıyye kâşifi ise atlılarıyla şehir havalesini çölden Ariş'e, paşaya ulaştırırdı. Paşa müsellimi ve şehir havalesi, paşaya hediyeleri takdim edip, önemli bir husus olursa o konu hakkında konuşurlardı. O günün akşamında Şarkıyye kâşifi paşaya bir ziyafet düzenler ve küheylan bir at hediye ederdi. Paşa yine aynı gece Ariş'ten hareket ederdi. Altı saatlik bir yolculuktan sonra bir süre dinlenirdi. Bu istiharat döneminde çavuşlar kethüdası, müteferrikabaşı, tercümanbaşı ve kaymakam kethüdası paşa ile görüşerek hediyelerini takdim ederlerdi. Paşa, hediyeleri kabul ederdi. Ancak yeniçeri çavuşu Salihyye şehrinde paşayı beklerdi. Paşa sabah Salihyye şehrine doğru hareket ederdi. Salihyye'ye yaklaştığı sırada yeniçeri başçavuşu, piyade mülazımları ile beraber selama dururlardı. Bunlar, paşanın önünde yaya olarak yürürlerdi. Çünkü ata

²⁸² Evliyâ Çelebi, X., s. 207.

²⁸³ Padişah sarayları gibi ümera sarayları da harem, enderûn ve birûn'dan oluşmaktaydı. Enderûn ve birûn'da görevli olan subaylara iç ağaları ve dış ağaları denilmekteydi (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.m.*, s. 147).

²⁸⁴ Semmûr/ samur: Sansar cinsinden kürkü kıymetli bir hayvan (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.s.*, s. 590).

²⁸⁵ Tirkeş: İçinde ok bulunan ve sırtta taşınan ok mahfazası, kubur (M. A. Ünal, *a.g.s.*, s. 689).

²⁸⁶ Şemşîr: Kılıç, pala (Bkz. İ. Parlatır, *a.g.s.*, s. 1570).

²⁸⁷ Sorguç: Kavukların veya diğer serpuşların ön tarafına takılan muhtelif süsler... (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.s.*, s. 623).

²⁸⁸ Fılar: Eski bir cins hafif terlik (Bkz. Şemseddin Sami, *a.g.s.*, s. 779).

²⁸⁹ Zîn: Hayvan eyeri, serc (Bkz. İ. Parlatır, *a.g.s.*, s. 1876).

²⁹⁰ Evliyâ Çelebi, X., s. 207.

²⁹¹ Evliyâ Çelebi, X., s. 207.

binmek kanuna aykırıydı. Ancak Abdurrahman Abdi Paşa, kendisini karşılamaya gelen başçavuşun yaşlı olduğunu görünce ata binmesini söylemiştir²⁹².

Bu tertip üzere paşa büyük alayla Salihyye şehrine girip, vezir otağına otururdu. Burada bir divan düzenlenirdi. Önemli davalar görülüp bir karara bağlanırdı. Ancak Defterdar Ahmed Paşa²⁹³, Mısır'a geldiği zaman kimsenin hediyesini almamış ve bu hediyeleri maiyetindekilerin rütbesine göre dağıtmıştır. Salihyye'de düzenlediği divanda tıpkı bir kadıasker gibi davaları dinlemiştir. Ahmed Paşa'nın kimseden hediye almaması (Evliya Çelebi, bu olayı, paşanın kimseden bir habbe²⁹⁴ ve bir cübbe almadığı şeklinde zikreder) ve davalara ciddiyetle yaklaşması halkta korkuya neden olmuştur²⁹⁵.

Hüseyin Paşa, Salihyye'ye geldiğinde iki yüz koyun, elli sığır ve on deve kurban edip, dağıtmıştır. Paşa, Salihyye'den Kureyn kasabasına gelince, çavuşlar kethüdasının hediye olarak getirdiği Nil suyunu da askere dağıtmıştır. Şarkıyye kâşifi paşaya yine bir ziyafet tertip edip yeniden at hediye ederdi. Kureyn kasabasına gelince paşa yine otağında dinlenirdi. Burada yedi bölük ağaları paşaya hediyelerini sunarlardı²⁹⁶.

Kureyn'den Bilbey/Bilbis'e doğru gelinirken, tüm halk paşayı ve alayı karşılamaya çıkardı. Burada ruznameci, divan azaları, Çerkez beyleri ve yedi bölük ağaları paşayı karşılamaya gelip el öperlerdi. Burada da bir divan düzenlenirdi. Şarkıyye kâşifinin bölgesi olduğundan yine ziyafet onun tarafından verilir ve dört gün boyunca yiyecek ve içecek masrafları ondan karşılanırdı. Bilbis'ten sonra Hankâh'a doğru hareket edilirdi. Paşa ve alay, Hankâh/Hanke'ye yaklaşınca bütün beyler, emirü'l-hac, defterdar ve divan üyeleri paşayı karşılamaya gelirlerdi. Hankâh'da da büyük bir divan kurulurdu. Bu bölge, Kalyub kâşifinin bölgesi olduğundan kâşif, büyük ziyafetler verir ve paşaya beş küheylan at hediye ederdi. Divanda Deşişe urbanı şeyhi Şeyh Sakır hilat ile taltif olunup, şeyhlikte ibka olunurdu. Ardından beylerbeyi kaymakamı büyük bir

²⁹² Evliyâ Çelebi, X., ss. 207-208.

²⁹³ Defterdar Ahmed Paşa, 27 Ağustos 1675'te Mısır valisi olmuştur. Para tahsilinde ser davrandığı için Mısırlılar, paşayı hapsetmişlerdir. Bu sebeple paşa 11 Mayıs 1676'da azledilmiştir (Bkz. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C.1, yay.- haz. Nuri Akbayar, İstanbul, 1996).

²⁹⁴ Habbe: Tane, tahıl veya benzeri nesnelere tanesi (Bkz. İ. Parlatur, *a.g.s.*, s. 542).

²⁹⁵ Evliyâ Çelebi, X., s. 208.

²⁹⁶ Evliyâ Çelebi, X., s. 208.

alay ile gelerek paşanın elini öper ve ona cevahirli koyun işi eşyalar hediye edip, kahve, şerbet ve buhur²⁹⁷ ikram ederdi. Şehir havalesi ile birlikte şehre girilirdi²⁹⁸.

Bir gün sonra büyük alay, paşayı beş saatte Âdiliye'ye getirirdi. Mısır halkı da burada paşayı karşılamaya gelirdi. Paşalı²⁹⁹ askerini yükleri ile birlikte konaklarına yerleşmeleri için şehre gönderirdi. Askerler konaklarında hazırlanıp, giyinip tekrar alaylarına gelirlerdi. Geçiş sırası şöyledir: Kavaslarıyla³⁰⁰ ve cellâtlarıyla beraber subaşı, paşalı tatarları³⁰¹, deli ve gönüllü alayı, çaşnigir³⁰² ve kilârcılar³⁰³, hayme mehterleri³⁰⁴ ve saraçlar³⁰⁵, müteferrikalar alayı³⁰⁶, vâcibü'r-ri'âyâ alayı³⁰⁷. Bunlar paşanın maiyetinde bulunan askerlerdir. Bunların geçişi bittikten sonra Mısır çavuş alayı, gönüllü asker alayı, tüfenkçiler asker alayı, müteferrikalar, yeniçeri ağası ve azeb ağası, Çerkez beyleri, sancakbeyleri alayı ve arkalarından iç ağaları ve dış ağaları, piyade azeb alayı geçerdi³⁰⁸. Azeblerin ardından eski dayılar³⁰⁹, ortalarında alay

²⁹⁷ Buhur: Fena kokuları giderici ve tütsü olarak kullanılan kokulu maddeler (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.s.*, s. 131).

²⁹⁸ Evliyâ Çelebi, X., s. 208.

²⁹⁹ Paşalı: Paşa unvanını alan vezir veya beylerbeyi gibi büyük devlet adamlarının hizmetinde bulunan gedikli ağalar hakkında kullanılır bir tabirdir (M. Z. Pakalın, *a.g.s.*, s. 758).

³⁰⁰ Kavas: Eskiden vezirlerin maiyetlerinde kullandıkları silahlı adamlara verilen addır (M. Z. Pakalın, *a.g.s.*, s. 215).

³⁰¹ Tatar: Postanın kuruluşundan evvel posta işlerini görenlere verilen addır. Ulak tabiri de bu manaya gelir (M. Z. Pakalın, *a.g.s.*, s. 420) Paşalı tatarları da paşanın posta işlerinde görevli kişiler olmalıdır.

³⁰² Beylerbeyinin mutfağından sorumlu olan en yetkili kişiye çaşnigirbaşı denilmektedir (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.m.* s. 176). Muhtemelen bu kişinin emri altındaki görevlilere çaşnigir denilmektedir. Yalnız Evliya Çelebi tek bir çaşnigirden bahsettiğine göre muhtemelen çaşnigirbaşını kastetmiş olmalıdır.

³⁰³ Kilârcılar ya da bir diğer ismiyle kilerciler, kilercibaşının emrindeki görevlilerdir. Kilercibaşı, padişahın sarayındaki enderun odalarından kiler odasının amiridir. Bu vazifeyi daha önceden çaşnigirbaşı yürütmekteydi. Kilercibaşı, padişahın yemeği pişirilirken başında durur ve padişahın sofrasını kendisi hazırlardı. Padişahın önce yemeğini tadardı. Beylerbeyilerin kilârcıların da aynı görevi yaptıkları muhtemeldir (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.m.*, s. 160).

³⁰⁴ Hayme, çadır demektir. Hayme-i hassa mehterleri, çadır mehterleri anlamına gelmektedir (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.s.*, s. 310). Beylerbeyinin maiyetinde de mehterler bulunmaktadır. Bir hâkimiyet sembolü olan mehter, kıdemli hizmetçi manasına gelmektedir. Beylerbeyinin maiyetindeki iç hizmetlere bakan iç mehterleri, çadırı kuran çadır mehterleri ve müzik ile uğraşan çalıcı mehterler bulunmaktadır. Hayme mehterleri ise beylerbeyinin çadırını kurmaktan sorumlu hizmetliye denilmektedir (M. A. Ünal, *a.g.m.* ss. 179- 180).

³⁰⁵ Saraçlar: Saray atlarının eyer, koşum gibi levazım ihtiyaçlarını karşılayan sanatkâr grubu. Mevcutları 200 kadar olup has ahırın saraçlığa ait işlerini gören sanatkârlardı (M. A. Ünal, *a.g.s.*, s. 593). Beylerbeyinin saraçları da beylerbeyinin atlarının eyer ve koşum gibi ihtiyaçlarını karşılamalıdır.

³⁰⁶ Sadrazamların, vezirlerin, beylerbeyilerin ve ümeranın maiyetinde bulunan ağaların bir cinsine de müteferrika denilmektedir. Padişahın müteferrikaları genelde yüksek rütbeli devlet adamlarının çocukları olmuştur. Beylerbeyilerin de müteferrikaları vardı. Beylerbeyinin müteferrikaları, özellikle seferlerde beylerbeyinin yanında bulunur ve onun emirlerini kapı halkına iletirlerdi. Ayrıca paşanın sancaklarını da taşırlardı (M. A. Ünal, *a.g.m.*, ss. 186-187).

³⁰⁷ Padişahın müteferrikalarına vâcibü'r- ri'âyâ ağalar da denirdi. Fakat Evliya Çelebi, vâcibü'r- ri'âyâ'yı müteferrikalardan ayrı zikretmektedir. Müteferrikalardan daha üstün olduğunu belirtir ve kendisinin de Köprülü Mehmed Paşa'nın düzenlediği alayda vâcibü'r- ri'âyâ olduğu söyler (M. A. Ünal, *a.g.m.*, ss. 187-188).

³⁰⁸ Evliyâ Çelebi, X., ss. 80-81, 208.

çavuşları³¹⁰ geçerlerdi. Alay çavuşlarının ağaları ya yeniçeri ağası ya çavuşlar kethüdası ya da Mısır beyi olurdu. Bu gruptan sonra Mısır piyade müstahfızları alayı geçirdi. Müstahfızlar alayının içinde çeşitli gruplar vardı. Bunlar arka arkaya geçerlerdi. İlk önce, tüfekleri ile köçekler³¹¹, ardından balabanlar³¹², dalyanlar³¹³, tüfekleri ile dayılar³¹⁴ geçerlerdi. Onların alaylarının ortasında nefer çavuşları, sakalar³¹⁵ ve ihtiyarlar geçerdi. Bunların ardından 138 bölüğün odabaşları ve ihtiyarları geçerlerdi. 138 odabaşı çorbacı³¹⁶ idi. Ardından kul kethüdalığından, başçavuşluktan ve serdarlıktan emekli ihtiyarlardan 70 -80 kişi, aralarında kırkar ellişer hizmetkâr ağalar ile geçerdi. Bu müstahfızların hepsi mehtersiz ve kössüz geçip, gülbank-ı Muhammedî³¹⁷ çekerlerdi. Bu grup, kalabalık bir gruptur. 7238 askerden oluşmaktadır. Bu askerlerin üstleri süslü ve gösterişlidir. Ayrıca hepsi evlilerdir³¹⁸.

Mısır piyade müstahfızlar alayından sonra mülazım yeniçeri alayı geçirdi. Müstahfızlar da mülazım yeniçeriler de yeniçeri gruplarıdır. Mülazım yeniçeri alayı geçmeye başladığı zaman paşanın tuğları³¹⁹, kapıcıları, kapıcılar bölükbaşısı³²⁰, silahlı

³⁰⁹ Dayı(lar): Cezayir-i Garb, Tunus ve Trablusgarb'da Osmanlı hâkimiyeti devrinde merkezden gönderilen valilerin nüfuzlarının kırılmasından sonra, oraların mahalli teşkilatına hâkim olan sınıflar tarafından güya seçimle iş başına getirilen kimselere verilen unvan. Dayılar yine devlete tâbi olarak bu eyaletleri idare ederlerdi (M. A. Ünal, *a.g.s.*, s. 186).

³¹⁰ Alay çavuşları: Hükümdarların bir yere gidişinde, geçit resimlerinde önden gidip yol açarlar. Bunlar Divan-ı Hümayun çavuşları idi (M. Z. Pakalın, *a.g.s.*, s. 45). Burada da aynı görevi beylerbeyi için yapıyor olmalıdırlar.

³¹¹ Köçek: Genç, ocağa yeni girmiş yeniçeri. Yeniçerilere genel olarak Hacı Bektaş köçekleri denirdi (M. A. Ünal, *a.g.s.*, s. 412).

³¹² Balaban burada muhtemelen yiğit, kuvvetli anlamında kullanılmıştır (Bkz. İ. Parlatır, *a.g.s.*, s. 152).

³¹³ Burada kastedilmek istenen “dalğan gibi” deyimidir. Muhtemelen boylu poslu anlamında kullanılmıştır. Çünkü Evliya Çelebi, müstahfızlar alayını anlatırken dalyandan sonra ihtiyarlardan bahseder.

³¹⁴ Garp ocakları adı verilen Kuzey Afrika eyaletlerinin yönetim biçimi diğer eyaletlerin yönetim biçimlerinden farklıydı. Merkezden beylerbeyi atansa da idari işler divan adındaki eyalet meclislerine bırakılırdı. Divan üyeleri aralarından birini başkan seçerdi ve bu kişiye dayı denirdi. Eyaletlerin güvenliğini sağlamakla görevlendirilen yeniçeri ağası da divan üyesiydi. 17. yüzyılda yeniçerilerin sayıları giderek artmış ve yeniçeriler halka zulmetmeye başlamışlardır. Anadolu'dan ve Ege adalarından gelen kabadayılar da bu ocaklara katılmaya başlamıştır. Zamanla yeniçeriler de dayı unvanı ile nüfuz elde etmeye başlamışlardır (Bkz. Mehmet Maksudoğlu, “Dayı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul, 1994, s. 59).

³¹⁵ Saka: Yeniçeri ocağının su ihtiyacını temin edenler hakkında kullanılır bir tabirdir (Bkz. M. Z. Pakalın, *a.g.s.*, s. 96).

³¹⁶ Çorbacı: Yeniçeri ocağının cemaat ortalarıyla ağa bölükleri subaylarına müşterek olarak verilen isimdir (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.s.*, s. 174).

³¹⁷ Gülbank-ı Muhammedî: ezan (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.s.*, s. 276).

³¹⁸ Evliyâ Çelebi, X., s. 81.

³¹⁹ Tuğ, at kılından süpürge şeklinde yapıpı sıraya asılan alamettir. Osmanlılarda padişahın altı tuğu vardı. Sancakbeyleri bir tuğlu, beylerbeyi iki tuğlu, vezir üç tuğlu idi. Evliya Çelebi, beylerbeyinin maiyetinde tuğcudan bahsetmemekle beraber paşanın tuğlarını taşımakla görevli kişinin konakçı olduğunu zikretmektedir (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.m.*, ss. 178-179).

³²⁰ Kapıcılar Bölükbaşısı: Başkapıcıbaşı anlamına gelmektedir. Çünkü vezir ve beylerbeyilerin maiyetinde birçok kapıcıbaşı vardı. Bu kapıcıbaşların amirine kapıcılar bölükbaşısı denilmekteydi.

leventleri, konakçıbaşı³²¹ ve müezzinbaşı yan yana geçerlerdi. Bu gruplardan sonra kapıcılar kethüdası³²², imrahor³²³ ve yedekçiler geçerlerdi. Sonrasında çavuşlar kethüdası ve ruznameci geçerdi³²⁴.

Paşanın şatırları³²⁵ geçtikten sonra artık paşanın kendisi de geçerdi. Evliya Çelebi, Canpoladzade Hüseyin Paşa'yı şu şekilde betimlemektedir:

“Andan paşa dahi semmûr kabaniçse ve katife şalvâr üzre zerrîn kemer ve zerrîn şemşîr bend kılup ser-i sa'âdetinde iki çatal sorguc-ı pâdişâhî ve altında semend-i sultânî ile iki cânibinde tûfeng-endâz ve mataracılar³²⁶ ile güzêr edüp ensesinde kırmızı keçe üsküflü silihdâr³²⁷ ve çukadâr³²⁸ [Y 66b] andan paşa kethudâsı³²⁹ ve hazînedâr³³⁰ ve yigirmi mertebe sahîbi iç ağaları ve gayrı iki yüz üç yüz müsellağ ve mükemmel cebe ve cevşene müstağrak iç ağaları³³¹ yüz aded pür-silâh eli tûfengli mehterleri çifte çifte ubûr ederler”³³².

Kapıcıbaşının en önemli görevleri beylerbeylik sarayının kapılarını beklemektir. Ayrıca kendilerine verilen çeşitli görevleri de yerine getirirlerdi (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.m.*, s. 165).

³²¹ Yukarıda da bahsedildiği üzere Evliya Çelebi, konakçının paşanın tuğlarını taşımakla görevli olduğunu söylemektedir (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.m.*, s. 179). Konakçıbaşı da konakçıların amiri olmalıdır.

³²² Kapı kethüdası, Osmanlı Devleti'ne bağlı Eflak, Boğdan, Erdel gibi prensliklerin, Kırım Hanı'nın, yabancı devletlerin, taşrada görevli vezir, beylerbeyi ve sancakbeyi gibi kişilerin resmi mümessillerine verilen addır. Bu kişiler hükümetin adına paşanın işlerini takip etmekle görevliydi (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.m.*, s. 164).

³²³ İmrahor bir diğer adıyla da mirahurdur. Mirahur, iyi at yetiştirip atın bakımından sorumlu olan görevlidir. Padişahın sarayındaki en önemli görevlilerden biri mirahurdur. Paşaların maiyetinde de mirahur bulunurdu. Paşaya hediye olarak getirilen at ve katırlar mirahura teslim edilirdi (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.m.*, s. 171-172).

³²⁴ Evliyâ Çelebi, X., s.81.

³²⁵ Şatırlar, padişah maiyetinden başka vezirlerin maiyetinde de bulunurlardı. Şatırlar, peykerle aynı görevde bulunurlardı. Yani, haber getirip götürmekle sorumlu idiler. Özellikle seferlerde kullanılırlardı (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.m.*, s. 188; M. A. Ünal, *a.g.s.*, s. 547).

³²⁶ Seferlerde ve merasimlerde padişahın ve devlet ricalinin mataralarını taşıyan kişilere mataracılar denilmekteydi. Mataracıların amiri mataracıbaşı idi. Paşaların maiyetinde de mataracılar bulunmaktaydı (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.m.*, s. 185).

³²⁷ Silahdar, padişahın silahını taşımakla beraber padişahın tüm silahlarını muhafaza ederdi. Ayrıca padişahın çok yakınındaki bir görevliydi. Vezirlerin ve beylerbeyilerin silahdarları da benzer görevleri ifa ederlerdi (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.m.*, ss. 156- 157).

³²⁸ Çukadarın bir diğer adı da çuhadardır. Çuhadar, enderundaki hasoda ağalarındandır. Seferlerde padişahın arkasından giderek yağmurluğunu taşırdı. Ayrıca padişahın kaftan ve kürklerinin muhafazasından da sorumluydu. Çuhadar, beylerbeyilerin maiyetinde de bulunmaktaydı (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.m.*, s. 157).

³²⁹ Paşa Kethüdası, beylerbeyinin maiyetinde devamlı olarak bulunan görevlilerden en önemlisiydi. Devamlı paşanın yanında bulunur ve işlerini hallederlerdi. Bir bakıma paşanın yardımcısı idi (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.m.*, s. 166).

³³⁰ Hazinedar, beylerbeyinin en önemli iç ağalarındandı. Hazinedar, beylerbeyinin şahsi servetinin muhafazasından sorumluydu ve harcamaları kontrol ederdi (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.m.*, ss. 156-157).

³³¹ Evliya Çelebi burada beylerbeyinin iç gulamlarından bahsediyor olmalıdır. Padişahın sarayındaki gibi ümeranın sarayında da enderun ve birunda eğitim ve hizmet gören köleler vardı. Ümeranın sarayında da epey köle bulunmaktaydı. Evliya Çelebi'ye göre Melek Ahmed Paşa'nın 22 iç ağası ve 400 iç gulama vardı. Bir beylerbeyi vefat ettiği zaman köleleri, askerleri, hayvanları ve eşyaları miriye zapt olunurdu (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.m.*, s. 193). Evliya Çelebi, Mısır Beylerbeyinin de 20 iç ağasından ve 200-300 iç gulamlarından bahsetmektedir.

³³² Evliyâ Çelebi, X., ss. 81-82.

Bunların ardından paşanın imamı, divan efendisi³³³, iç ağaları, saraçları, ferraşları³³⁴ ve sakalar geçerlerdi³³⁵.

Tüm bu askerler alay ile paşayı saraya getirirlerdi. Paşanın gelmesi ile beraber şenlikler olur, mehterhaneler çalınır, iki yüz tane top atılırdı. Daha sonra paşa, tüm kullara beş kese ihsan ederdi³³⁶.

Canpoladzade Hüseyin Paşa, Âdiliyye'de otağına oturduktan sonra summâtbaşı³³⁷, paşanın huzuruna gidip "*Hizmetdeyiz, sultânımın kulluğundayız, buyurun ta'âma*³³⁸" diyerek paşayı ziyafete davet ederdi. Paşa sofraya oturunca sağ tarafına emirü'l-hac, sol tarafına defterdar, belli bir düzen çerçevesinde beyler, Çerkez beyleri, yedi bölük ağaları ve diğer ocakların kıdemlileri otururdu. Yemeğin ardından, alay çavuşları, ağaları divana davet ederdi. Paşanın huzurunda davalar dinlenip çözüme kavuşturulurdu³³⁹.

Yemek ve divanın ardından alay çavuşları üç gün üç gece burada kalınacağını duyururlardı. Bunun üzerine Mısır'daki küçük büyük herkes Âdiliyye Ovası'nda kalmak için çadır kurarlardı. Çadırları olan olmayan herkes buraya gelirdi. Kimisi ödünç, kimisi satın çadır alır yine de burada kalırdı. Evliya Çelebi bu kalabalık ortamı "*Bu vâdîde bu kadar bin hayme ve hargâh kurulup eyle bir ordu-yı bâzâr olur kim gûyâ çemapur*³⁴⁰ askeri meks etmiştir" şeklinde tasvir etmektedir. Burada üç gün gece gündüz şenlikler ve eğlenceler düzenlenirdi. Geceleyin etraf, binlerce kandil ve meşalelerle aydınlatılırdı. Her gece binlerce çadırdan toplar, tüfekler, havai fişekler atılırdı. Paşanın otağının önüne gemi direkleri koyulup üzerine gemi ipleri bağlanarak binlerce kırk elli bin kandil asılırdı³⁴¹.

Âdiliyye'de bulunan bu dönemde üç gün boyunca hediyeler alaylarla getirilirdi. İç mehterleri bu kadar çok hediye taşımakta zorlanırlardı. Çünkü Mısır halkı, paşanın maiyetindeki herkese hediye getirirdi. Bütün beylere birer tane cevahir rahatlı at hediye ettikleri gibi kıymetli hediyeler de verirlerdi. Yedi bölük ağaları, kara

³³³ Divan efendisi, taşrada görevli beylerbeyinin yazı işlerinden sorumlu görevlidir. Merkeze gönderilecek yazıları hazırlar ya da merkezden gelen ferman vs. okurdu (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.m.*, s.167).

³³⁴ Ferraş, temizlikle görevli kimsedir.

³³⁵ Evliyâ Çelebi, X., s. 82.

³³⁶ Evliyâ Çelebi, X., s. 82.

³³⁷ Summâtbaşı, sofrabaşı demektir. Summât/Somat: Sıra ile konmuş taâm sofrası, ziyafet (Bkz. Şemseddin Sami, *a.g.s.*, s. 657).

³³⁸ Ta'âm: Yemek, aş, rızık (Bkz. İ. Parlatur, *a.g.s.*, s. 1594).

³³⁹ Evliya Çelebi, X., s. 208.

³⁴⁰ Çemapur: derme çatma ordu için kullanılan mecaz (Bkz. R. Dankoff, *a.g.e.*, s. 95).

³⁴¹ Evliya Çelebi, X., s. 208.

ağalar, Çerkez beyleri, ruznameci³⁴² efendi, 70 aklâm³⁴³ efendileri, 70 emin, 70 keşşâf³⁴⁴ ve mültezimlerin hepsi paşaya atlar, tavâşîler ve başka hediyeler sunarlardı. Bu kişiler, paşanın kethüdasından 25 mertebe sahibi ağalara³⁴⁵, seyisbaşıya³⁴⁶ ve akkâmbaşıya³⁴⁷ kadar herkese hediyeler verirlerdi³⁴⁸. Mısırlılar, paşanın maiyetinde bulunan tüm hizmetlilere ufak tefek de olsa hediyeler getirirdi. Paşaya da iki yüz tane kemer rahatlı küheylan at ve iki yüz tane de sade yeleşendek at getirirlerdi³⁴⁹.

Âdiliyye’de üç gün üç gece boyunca verilen ziyafetlerin hepsi padişah tarafından karşılanmaktadır. Evliya Çelebi, bu harcamaların çok fazla olduğunu ifade etmektedir. Evliya Çelebi, ayrıca Mısır halkının eğlenceye ve şenliğe düşkün olduklarını da anlatmıştır³⁵⁰.

Mısırlıların eğlenceye düşkün olup çeşitli konularda birçok tören düzenlediklerini ifade etmiştir. Bununla beraber Mısır halkının zengin olduğunu da belirtmiştir. Kadınlarının dahi maaşlarının olduğunu anlatmıştır³⁵¹.

Bu üç günün ardından kurulan çadırlar bozulduktan sonra paşanın ağaları, kendileri için belirlenen konaklara gidip, yüklerini bırakarak, güzel ve şık elbiselerini

³⁴² Ruznameci: Günlük varidat ve masarifin yahut vukuatın kaydına mahsus defterleri tutan memurlar hakkında kullanılan bir tabirdir. Deftere “ruzname” denildiği için memura da bu ad verilmişti. Sonraları “ruznamçeci”, Tanzimat’tan sonra da “yevmiye kâtibi”, “muhasebe kâtibi” denilmiştir (Bkz. M. Z. Pakalın, *a.g.s.*, s. 62).

³⁴³ Aklâm: kalemin çoğuludur. Yazı çeşitleri için kullanılan bir tabirdir... Aklâm-ı devlet: Devlet daireleri anlamında kullanılan bir deyim (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.s.*, s. 28). O zaman aklâm efendileri de yazı işlerinden sorumlu devlet görevlileri için kullanılan bir tabir olmalıdır.

³⁴⁴ Keşşâf: Ordunun veya kervanın geçeceği yolu görmek ve bilgi almak için ileri gönderilen müfreze keşif kolu (M. A. Ünal, *a.g.s.*, s. 397).

³⁴⁵ Burada Mısır beylerbeyinin iç ağalarından bahsediyor.

³⁴⁶ Seyisbaşı, atın yemine, tımarına vs. bakmakla görevli olan seyislerin amiridir. Beylerbeyilerin seferlerde kullanmak amacıyla yetiştirilen birçok atı bulunmaktaydı. Bunlar mirahurun emrindeki bir teşkilat tarafından idare ediliyordu (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.m.*, s. 172).

³⁴⁷ Akkâm: Deve kiracısı, deve ile eşya taşıyan adam (Bkz. İ. Parlatır, *a.g.s.*, s. 65). Akkâmbaşı da akkâmın amiri olmalıdır. Seyahatnamede seyisbaşı, genellikle akkâmbaşı ile birlikte anılmıştır (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.m.*, s. 173).

³⁴⁸ Evliyâ Çelebi, X., s. 209.

³⁴⁹ Evliyâ Çelebi, X., s. 209.

³⁵⁰ Bu durumu Evliya Çelebi şu sözlerle aktarmıştır: “Âdiliyye’de üç gün üç gece ziyâfet cümle pâdişâh kîsesindendir kim Selîm Hân kânûnudur. Kırk kîse masrûf hemân beş bin para amber, iki bin para ûd akçesi miskcibaşı³⁵⁰ alup defterdâr mahsûb eder, azîm ziyâfet-i isrâfdır. Cümle ta’âmlar sükkeri³⁵⁰ dir. Üç gün bu serâperdede³⁵⁰ bir âdem su içemez, cümle şeker şerbeti nûş ederler. Bu isrâfâta göre Mısır halkı bu üç gün [ve] gecede sohbet-i hâslar edüp ol kadar mâl sarf edüp isrâflar ederler kim gûyâ herbiri birer mirâsyedi çelebilerdir. Ba’zı âyân bin gurusluk fişeng atmışdır, kırk gurus fişeng atan bir pes ü pâye âdem kârıdır” (Bkz. Evliyâ Çelebi, X., s. 209).

³⁵¹ “Ammâ bunda garâbet oldur kim Mısır’ın kevâkibi Zühre’ye mensûbdur, halkı sūrūr [u] şâdumâna bahâne isterler. Ve hamd-i Hudâ Mısır halkı gâyet mün’imdir. En ednâsının beş on para vazîfesi var. Avretlerinin bile ulûfeleri a’mâların bile cirâye ve câmekiyyeleri vardır. ‘Sefâheti etdiren âdeme mâldır’ darb-ı mesel-i Türkmânîdir kim, ‘Arab’ın yağı çok olsa kimin yer, kimin hayâsına sürer’ derler. Mısır yâ Ganî, yâ Muğnî ismine mazhardır”, Evliyâ Çelebi, X., s. 209.

giyip Âdiliyye’de tekrar paşa alayına katılırlardı. Yeniçeri ağası, azaplar ağası ve yedi bölük ağaları paşa ile beraber sabah namazı kıldıktan sonra kahvaltı ederlerdi. Sonra yeniden geçit düzenine geçilirdi. Sayısız asker, dua için hazır halde beklerlerdi. Paşa, duadan sonra atına binerdi ve tüm çavuşlar, paşaya; "*Yaşın uzun olsun. Yarıcın Allâh olsun. Tanrı pâdişâhımıza ömürler versün. Devletile çok yaşa*" derlerdi. Paşa, Âdiliyye’de Tomanbay’ın kabrinin önüne geldiği vakit Fatiha-i şerif okuyup alaya gelirdi³⁵².

Sonra mehterhaneler eşliğinde alay çavuşları davullarına vurarak alayları düzene koyarlardı. İlk olarak subaşı, tabileri ile beraber yürürdü. Ardından paşanın ağalarının alayları yürürdü. İlk önce subaşı 700 kılıç tabileriyle yolları temizleyerek geçerlerdi. Ardından 200 silahlı tatar askeri, üç yüz kişilik delibaşı alayı, gönüllü ağası alayı, çaşnigirler alayı, dış kılarcı alayı, çadır mehterleri alayı, silahlı gılman-ı hassa saraçları alayı, müteferrikalar alayı, vâcibü’r-reaya ağaları alayı ve kapıcıbaşılar alayı geçerlerdi³⁵³.

Paşanın ağalarının alayları bitince Mısır alayları yürümeye başlardı. Bunlar: çavuşlar alayı, sipahiler alayı, sipah ağası, tüfenkli sipahi alayı, gönüllü sipahiler alayı, Çerkez alayı, müteferrikalar alayı, Çerkez beyleri alayı, Mısır beyleri alayı, mertebe sahibi kapıcıbaşılar alayı ve yeniçeriler alayıdır³⁵⁴. Evliya Çelebi, bunlardan mertebe sahibi kapıcıbaşılar alayı ve yeniçeriler alayı hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir.

Mertebe sahibi kapıcıbaşılar alayı, paşanın emektarlarından olup, eski dostlarından ve has nedimlerinden oluşmaktadır. Bunlar alayda paşaya yakın bir yerde dururlardı. Kapıcıbaşılar, 27 ağadan oluşmaktaydı³⁵⁵.

Kapıcıbaşılardan sonra yedekçiler³⁵⁶, yedek atları çekerlerdi. Bunların ardından mirahur ve kapıcılar bölükbaşısı yaya olarak geçirdi. Sonra imam efendi ve müezzin

³⁵² Evliyâ Çelebi, X., s. 209.

³⁵³ Evliyâ Çelebi, X., ss. 209-210.

³⁵⁴ Evliyâ Çelebi, X., s. 210.

³⁵⁵ Kapıcıbaşılar alayı 27 kişiden oluşmaktaydı. Bunlar; risâle ağası, ambar emini, beytü’l-mal emini, arpa emini, hasıl-harc, vekilharc, Süveyş ağası, Dimyat ağası, havale kâtibi, Reşid ağası, İskenderiye ağası, Menzile ağası, mirahur, Bulak gümrük emini, darphane emini, darphane nazırı, mukâbelecî, küçük ruznamecî, defter emini, selam çavuşu, başkapıcıbaşı, Benî Seyf ağası, Minye ağası, Manfalût ağası, Circe ağası, kapıcıbaşılar bölükbaşısı ve kapıcılar kethüdası (Bkz. Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, ss. 210-211).

³⁵⁶ Yedekçiler, vezir, beylerbeyi gibi kişilerin yedek atlarını çeken görevlilerdir. Bunların amirine ise yedekçi başı denirdi. Bu grup, mirahurun emrindeydi (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.m.*, s. 173).

efendi geçerlerdi. Bunların ardından kapıcılar kethüdası ve selam ağası³⁵⁷ adamları ile ve daha sonra azap askeri alayları, savaş aletlerine kuşanmış şekilde geçerlerdi. Her yüz adımda bir gülbank-ı Muhammedî çekerlerdi³⁵⁸.

Son olarak yeniçeriler alayı geçerdi. Bunlar da kendi içerisinde belli bir düzenle geçerlerdi. Yeniçeriler de azaplar gibi her yüz adımda bir gülbank-ı Muhammedî çekerlerdi. Evliya Çelebi, yeniçerilerin kalabalık olduklarını belirtir. Çünkü topçuların, cebecilerin, fişekçilerin, top arabacılarının ve kale mehterlerinin hepsinin yeniçeri alayında bulunduğunu söylemektedir³⁵⁹.

Yeniçerilerden sonra paşanın şatırları sağında ve solunda olmak üzere geçerlerdi. Şatırbaşı da paşanın sağında bulunurdu ve para ile altın dağıtırdı. Mataracıbaşı da paşanın sağında bulunurdu. Tüm tüfenkçiler, paşanın eteğini tutarlardı. Evliya Çelebi bu esnada Canpoladzade Hüseyin Paşa'yı şu şekilde tasvir eder:

“Paşa dahi altun zencîrli ve murassa’ eğer ve mücevher rahltı incü çerkâb³⁶⁰ düğme abâyîli esb-i sabâ-refîâr üzre eğninde semmûr kabaniçse üzre mücevher tîrkeş kuşanup ve katîfe şalvâr ile ayağına sarı Çerkezî fillar geyüp ser-i sa’âdetine selîmî destâr³⁶¹ üzre iki sorguc-ı şâhî takup...”³⁶².

Paşanın sağında sekiz cellât, solunda yaya subaşı bulunurdu ve paşa iki tarafa da selam verirdi. Ardından ihtiyaç sahiplerine ihsanda bulunurdu. Bu esnada yaşlı, genç, fakir, zengin herkes paşaya "*Hafîzakallâh yâ sultâne Mısır, yâ mütevellîye Mısır, yâ azîz, yâ velîye Mısır, yâ vâlîye Mısır*" diyerek dua ederdi³⁶³.

Paşanın arkasından silahdar, çukadar, paşa kethüdası, divan efendisi, paşanın 22 mertebe sahipleri, iç çavuşları, iç ağaları, iç mehterbaşı, iç mehterleri, paşa hazinedarı, iç müezzinbaşı, iç ağaları saraçları, sakabaşı, akkam ve meşaleci geçerdi³⁶⁴.

Paşa, bu düzen çerçevesinde Kahire'ye girerdi³⁶⁵. Paşa Kahire'ye girince tüm sipahiler, tüfenkliler, gönüllüler, Çerkezler ve müteferrikalar Rumeli Meydanı'nda selama dururlardı. Paşa geçtikten sonra tüm atlılar hanelerine giderlerdi. Paşa, Azeb

³⁵⁷ Selam ağası/ selam çavuşu, divan çavuşlarındandır. Maiyetinde olduğu kişinin, merasimlerde ata binisinde ve inişinde dua ederdi. Bu kişiye duacı çavuş da denirdi. Kapıcılar kethüdası ile beraber teşrifat işleriyle ilgilenirdi (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.e.*, s. 184).

³⁵⁸ Evliyâ Çelebi, X., ss. 210-211.

³⁵⁹ Evliyâ Çelebi, X., s. 211.

³⁶⁰ Çerkâb: Altın sırma işlemeli ipek (Bkz. M. A. Ünal, *a.g.s.*, s. 167).

³⁶¹ Destâr: Sarık, imame (Bkz. İ. Parlatur, *a.g.s.*, s. 337).

³⁶² Evliyâ Çelebi, X., s. 211.

³⁶³ Evliyâ Çelebi, X., s. 211.

³⁶⁴ Evliyâ Çelebi, X., ss. 211-212.

³⁶⁵ Canpoladzade Hüseyin Paşa, 2 Ekim 1673'te Kahire'ye girmiştir (Evliyâ Çelebi, X., s. 519).

Kapısı'ndan bismillah diyerek girerdi ve bu esnada Azebler Ocağı'ndan yüz koyun kurban edilirdi. Ardından paşaya hayır duaları edilirdi. Azaplar ve yeniçeriler, paşa ile beraber saraya giderlerdi. Paşa saraya girince iki yüz koyun kurban edilip, duacılar dua ve Fatiha okurlardı. Paşa atından inince tüm çavuşlar alkışlardı. Paşa, atından indiği yerde Yavuz Sultan Selim'in ilk oturduğu yer olan makama saygıyla oturur ve taş merdivenden çıkıp Kayıtbay Divanhanesi'ne gelirdi. Paşa, Sultan Kayıtbay Divanhanesi'nde makamına otururdu. Bu sırada çavuşlar paşaya "*Allâh mübârek eyleye, kademin kuvvetli ola, devletle çok yaşa*" şeklinde dua edip onu alkışlardı³⁶⁶.

Ardından yeniçeri başçavuşu kaleye makrama³⁶⁷ gösterince tophane kulesinden kırk elli tane top atılırdı. Bunun ardından çavuşlar kethüdası, davacıların olup olmadığını sorardı. Mekke ve Medine'den gelen altı kişilik gruptan bir kişi "*Yâ vekîl-i sultân-ı hâdimü'l-Haremeyni's-şerîfeyn, hayr makdem, safâ geldin*" diyerek Mekke ve Medine işleri için paşaya arzuhal verirdi. Paşa bu arzuhallere sah çekerdi³⁶⁸. Ardından Mısır'ın ayan ve eşrafı ile esnafları el öpüp paşaya biat ederlerdi. Kale mehterhanesi saray meydanında mübarek olsun faslını çalardı. Sonrasında çavuşlar kethüdası ve müteferrikabaşı, paşayı oturduğu yerden kaldırırdı. Paşa, divandaki herkesi selamlar ve bütün çavuşlar alkışlardı. Paşa içeri girdikten sonra karşılama merasimi sona ermiş olurdu³⁶⁹.

Paşa dinlenmek için içeri girdiği zaman, yedi bölükten alay çavuşları alay bahşişlerini istemeye gelirlerdi. Canpoladzade Hüseyin Paşa yeniçeri ocağına iki kese, birer Mısırî kese de 7 ocağa vermiştir. O gece paşa dinlenirdi. Sabah, divan sofrası kurulurdu. Sofrada üç bin sahan yemek olurdu. Bu gelenek Sultan Selim'den kalma bir gelenek olup haftada iki defa uygulanırdı. Paşa, yemek vermeyip bunun bedelini hazineye koyar veya kendisi alır ise azli esnasında, sofraya başına iki kese para alınırdı. Bu da senede doksan iki kese ederdi³⁷⁰.

Divan sofrasında yemekler yenildikten sonra divan kurulup davalar dinlenirdi. Sonra keşîde, eytâm³⁷¹, cevâlî³⁷² ve müteferrikaların aylık ulufeleri paşanın huzurunda verilirdi. Mısır ayanı üç gün boyunca paşaya yeniden mübarek olsun demeye gelirlerdi.

³⁶⁶ Evliyâ Çelebi, X., s. 212.

³⁶⁷ Makrama: Kumaş parçası, kırmızı veya nakışlı yün örtü (Bkz. İ. Parlatır, *a.g.s.* s. 1004).

³⁶⁸ Sah çekmek: onaylamak, tasdiklemek (Bkz. İ. Parlatır, *a.g.s.*, s. 1441).

³⁶⁹ Evliyâ Çelebi, X., s. 212.

³⁷⁰ Evliyâ Çelebi, X., s. 212.

³⁷¹ Eytâm: yetimler.

³⁷² Cevâlî: Emeklilik (Bkz. İ. Parlatır, *a.g.s.*, s. 249).

Üç gün süresince sayısız hediye gelirdi. Ancak Evliya Çelebi, bu hediyelerin kabul edilmemesinin akıllıca olduğunu söylemektedir. Çünkü bu hediyeler bir iş ile ilgili alınır ve o iş halledilmez ise paşanın azli sırasında hediye bedelinin geri istendiğini belirtmiştir³⁷³.

Osmanlı Devleti'nde beylerbeylerinin sorumlu oldukları eyalete vardıklarında yapılan mutata bir karşılama töreni vardır. Evliya Çelebi, Mısır beylerbeylerinin karşılama törenlerinden başka Erzurum'a beylerbeyi olarak atanan Defterdârzâde Mehmed Paşa ve Van'a beylerbeyi olarak atanan Melek Ahmed Paşa'nın karşılama törenlerine de şahit olmuştur. Çünkü Evliya Çelebi dönem dönem bazı önemli kişilerin maiyetinde bulunmuştur. Defterdârzâde Mehmed Paşa ve Melek Ahmed Paşa'nın da maiyetlerinde yer almıştır. Defterdârzâde Mehmed Paşa'nın Erzurum Beylerbeyliği için Erzurum'a gelişini ve ona yapılan törenleri anlatmaktadır.

Osmanlı Devleti, bir serhat şehri olması nedeniyle Erzurum Eyaleti'nin muhafazasının sağlanabilmesi amacıyla burada bulundurulacak yeniçerilerin sayılarının devamlı olarak fazla miktarda tutulmasına özen göstermiştir. Ancak yeniçeriler İran ile yapılan savaşlar sırasında halka vergiler hususunda zulüm yapmaya başlamışlardır. Bu sıralarda Anadolu'da Celali ayaklanmaları baş göstermekteydi. Erzurum, Celalilerin ve yeniçerilerin düşmanlarının başlıca merkezi haline gelmiştir. Kendisi de bir Celali olan Abaza Paşa, II. Osman'ın katledilmesini bahane ederek Erzurum'daki yeniçerileri katlettirmiş ve burada büyük bir isyanın doğmasına neden olmuştur. Daha sonra İran Savaşları nedeniyle bölgede yeniçerilerin artırılması sonucunda yeniçeriler yeniden halka zulmetmeye başlamışlardır³⁷⁴. İşte Evliya Çelebi de Erzurum'da askerin yeniden sorun çıkarması nedeniyle Defterdârzâde Mehmed Paşa'nın Erzurum'a beylerbeyi olarak tayin edildiğini belirtmiştir³⁷⁵.

Erzurum Eyaleti'nin Defterdârzâde Mehmed Paşa'ya tevcih edilmesi nedeniyle paşanın maiyetinde bulunan Evliya Çelebi de paşa ile beraber yola koyulmuştur.

³⁷³ Evliya Çelebi, bu hediyelerin kabul edilmemesi gerektiğini şöyle anlatır: "*Ammâ almamak âkılâne hareketidir. Eğer bir maslahat tahtında alınırsa mây bâli derler, Mısırlı kelâmıdır. Eğer bir maslahatın edâ etmeyüp alırsan hîn-i azilde mâlidir, isterler*" (Bkz. Evliyâ Çelebi, X, s. 212).

³⁷⁴ Cevdet Küçük, "Erzurum" *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 11, İstanbul, 1995, s. 323.

³⁷⁵ Evliya, durumu "*Erzurum'da yine Abaza zuhûr edüp isyân etmek istemiş deyü Defterdârzâde'ye serdârlığıyla eyâlet-i Erzurum ihsân olunmasının aslı ol idi*" diyerek açıklar (Bkz. Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, Haz. Zekeriyâ Kurşun-Seyit Ali Kahraman -Yücel Dağlı, C. II, İstanbul, 1998, s. 86).

Paşanın maiyetinde bulunurken Erzurum gümrük kâtipliği, müezzinbaşılığı ve musahiblik görevlerini ifa etmiştir³⁷⁶.

Erzurum'a gelindiğinde Mehmed Paşa, Evliya'ya sarayda bir oda tahsis etmiştir. Evliya Çelebi sarayda nedimlik yaptığını, ihtiyaçlarının karşılandığını belirtmektedir³⁷⁷.

Evliya Çelebi, Erzurum'a gitmek için hazır olduklarını ve yola çıkmadan önce Sultan İbrahim'in huzuruna çıktıklarını ifade etmiştir. Evliya Çelebi, Sultan İbrahim'in Defterdârzâde Mehmed Paşa'ya "*Lala bu hatt-ı şerîfime amel eyleyüp kızılbaş-ı bedma'âşın ısyân [u] tuğyânı olursa tuğrâ-yı garrâ-keş-i düstûr-ı mükerrerimsin. Tâ Revân altına varınca cümle Anadolu eyâletlerinin asker-i İslâm'ı senin fermân-berindir*" şeklinde buyurduğunu aktarmaktadır³⁷⁸.

Sultan İbrahim, Mehmed Paşa'ya beş kese altın yol harcı, elli katır, elli deve, bir otağ ve iki samur hilat hediye etmiştir. Ayrıca Sultan, hayır duasında da bulunmuştur. Daha sonra paşa ve maiyeti Sarayburnu'ndan Üsküdar'a varmış ve burada gerekli olan malzemelerin tedarik edilmesi için bir hafta beklemişlerdir. Hazırlıklar tamamlandıktan sonra yola çıkmışlardır. Pendik'e varıldığında Sadrazam Salih Paşa, Defterdârzâde Mehmed Paşa'ya on kese altın, on at ve daha başka hediyeler vermiştir³⁷⁹.

Evliya Çelebi, Mısır'daki beylerbeyilerinin törenlerine Mısır'da bulunduğu sırada şahit olmuştur. Yani Mısır'da ikamet ederken Mısır'a tayin edilen paşalara yapılan törenlere tanık olmuştur. Bu sebeple Mısır'a tayin edilen beylerbeyilerinin İstanbul'dan nasıl uğurlandığını, ne tür hediyeler aldığını bilemiyoruz. Ancak Evliya Çelebi, Defterdârzâde Mehmed Paşa'nın maiyetine İstanbul'da katıldığı ve paşanın İstanbul'dan ayrılırken yanında olduğu için İstanbul'dan ne şekilde uğurlandığına tanık olabilmıştır. Padişahın ve sadrazamın paşaya neler hediye ettiklerini vs. aktarabilmiştir.

Baş Çiftlik Köyü, Sivas Eyaleti'nin son bulup Erzurum Eyaleti'nin başladığı yerdir. Defterdârzâde Mehmed Paşa ve maiyeti, Erzurum Eyaleti'ne bağlı İskefsir kazasına varmışlardır. Evliya Çelebi, Erzurum'a vardıklarında burada karşılandıklarını ve bunun şerefine iki yüz koyun ve yedi deve kurban ettiklerini belirtmiştir. Ayrıca

³⁷⁶ Evliyâ Çelebi, II, s. 86.

³⁷⁷ Evliya Çelebi, saraydaki durumunu şu sözlerle anlatmaktadır: "*sâhib-i devlet kendü re'y [ü] tedbîrine şürû' eyleyüp hakîre derûn-ı sarâyda Tekeli Mustafâ Paşa binâsı bir hücre ihsân edüp ve cümle ma'ûnâtımızı şeker ve kahvemize varınca ihsân edüp evkât-ı hamsede hayr du'âlarıyla me'lûf u meşgûl olup kâhîce nedimlik, kâhîce gümrükde kitâbetlik edüp ahvâl-ı Erzurûm'a uttilâ' hâsil etmeğe alâ kadri'l-inkân bezl-i himmet etmeğe mübâşeret eddik. Cemî'i kânûnnâmeleri, defterhânesi ve sicillâtına nazar olundu*" (Bkz. Evliyâ Çelebi, II, s. 102).

³⁷⁸ Evliyâ Çelebi, II, s. 86.

³⁷⁹ Evliyâ Çelebi, II, s. 86.

çavuşlar kethüdası, defter emini vs. divan üyelerinin kıymetli hediyeler getirdiğini anlatmıştır³⁸⁰.

Mısır beylerbeyilerinin karşılanıp ona hediyeler getirildiği gibi Erzurum'da da paşanın gelişini müteakip hediyeler gelmeye başlamıştır.

Paşa ve maiyeti çeşitli yerlerde konakladıktan sonra Koylhisar'a gelmişlerdir. Koylhisar'da küçük bir kale bulunmaktadır. Evliya Çelebi, paşanın Koylhisar kalesine geldiğinde şenlikler düzenlendiğini, kaleden top atıldığını, kurbanlar kesilip hediyeler getirildiğini ifade etmiştir³⁸¹.

Mısır Beylerbeyi'nin Mısır'a girdiği vakit kurbanların kesilip, topların atıldığı gibi aynı durum Erzurum'da da gerçekleşmiştir. Ancak Erzurum'da yapılan karşılama töreninin hem nitelik hem de nicelik bakımından Mısır'dakinden daha mütevazı olduğu dikkat çekmektedir.

Koylhisar'dan sonra yine çeşitli yerlerde konaklanılmış ve Taban Ahmed Ağa Çiftliği'ne varılınca Ahmed Ağa burada Defterdârzâde Mehmed Paşa'ya büyük bir ziyafet tertip etmiştir³⁸².

Hatırlanacağı üzere Şarkıyye Kâşifi, Mısır Beylerbeyi Mısır'a geldiği vakit ona ziyafet düzenlemişti. Beylerbeyi hangi kâşifin bölgesinde bulunur ise oranın kâşifi paşaya ziyafet verirdi. Erzurum'da da bunu görmekteyiz. Yalnız Mısır'ın ve Erzurum'un idari farklılıkları bulunduğundan Mısır'da kâşifler ziyafet verirken Erzurum'da ağalar ziyafet vermiştir. Çünkü salyaneli bir eyalet olan Mısır'ın eyalet idaresi Erzurum'unkinden farklı olup çeşitli kâşifliklere taksim edilmiş şekilde idi. Erzurum ise salyanesiz bir eyalet olmakla birlikte tımar sisteminin uygulandığı bir bölge idi.

Evliya Çelebi, Âsitâne³⁸³-i Çağırkanlı'ya geldiklerini ve burada dervişlerin olduğunu anlatmıştır. Hediyeleriyle paşanın yanına gelen ahali onu, ziyafete davet etmiştir. Evliya, durumu şu şekilde anlatır: Paşa davete icabet edince meydana vardık. Meydana kırk-elli araba kadar odunu ateşe verip dört tarafında kırk adet kurbanı kebab

³⁸⁰ Evliyâ Çelebi, II, s. 99.

³⁸¹ Evliyâ Çelebi, II, ss. 99-100.

³⁸² "Ahmed Ağa bunda bir ziyâfet-i azîm edüp paşaya bir tavla küheylân at ve tevâbi 'lere yigirmi at ve üç bin koyun ve yedi katar katır ve yedi katar maya bevli deve ve on kise nakid akçe paşaya hedâyâ verüp bir ziyâfet-i azîm etmişdir kim Âl-i Osmân pâdişâhına lâyıq ziyâfet-i uzmâ olmuşdur kim diller ile ta'bir olunmaz", Evliyâ Çelebi, II, s. 100.

³⁸³ Âsitâne: eşik, dergâh, büyük tekke (Bkz. İ. Parlatır, a.g.s., s. 107).

yapıp paşaya öyle bir ziyafet çektiler ki Taban Ahmed Ağa ziyafetine galip idi. Bunda şaşılacak şey şudur ki paşa bu dergâha rastgele gelmiştir. Zira yoldan uzakta dağlar içinde bir dergâhtır. Bu kadar yemeği bir saatte yetiştirdiler. Paşa hayran kalıp yüz altın ihsan etmiştir³⁸⁴.

Çavuşlar kethüdasının köyüne gelince burada paşanın bütün askerleri karşılanmış ve çavuşlar kethüdası büyük bir ziyafet vermiştir. Ayrıca paşaya beş at, beş kese ve üç Gürcü gulamı hediye etmiştir. Ardından Tercanlı Alî Ağa Köyü'ne varılmış ve Alî Ağa da büyük bir ziyafet tertip etmiş ve on at ile on kese, on deve ve beş katır hediye etmiştir. Bir Ermeni köyü olan Cinis'te de ahali gelip paşaya kıymetli hediyeler sunmuşlardır³⁸⁵.

Defterdârzâde Mehmed Paşa, Erzurum'a girmeden önceki son konaklama yeri olan Ilıca'da da hediyelerle karşılanmıştır. Burada Müsellem Mustafa Ağa, paşaya değerli hediyeler getirmiştir³⁸⁶. Evliya Çelebi, müsellemin hem paşaya getirdiği hediyeleri hem de paşanın maiyetindekilere getirdiği hediyeleri anlatmıştır. Kendisi de paşanın maiyetinde biri olarak gelen hediyelerden nasibini almıştır.

Yetmiş konakta konaklandıktan sonra Defterdârzâde Mehmed Paşa ve maiyeti Erzurum'a büyük bir alay ile girmişlerdir. Erzurum askeri, Defterdârzâde Mehmed Paşa ile altı saatte ılıcadan Erzurum'a varmıştır. Burada askerler yolun iki tarafına bölük bölük dizilerek selama durmuşlardır³⁸⁷.

³⁸⁴ “Paşa dahi da'vete icâbet deyüp vardık. Bir meydân-ı muhabbete kırk elli araba mikdârı oduna âteşler urup cânib-i erba'asında kırk aded kurbânları kebâb edüp niçe fukarâ çevirmede... ol mahalde paşaya bir ziyâfet-i azîm çekdiler kim Taban Ahmed Ağa ziyâfetine gâlib idi. Garâ'ib bunda kim paşa bu âsitâneye ale'l-gaflle geldi. Zîrâ yoldan sapa dağlar içinde bir nihâni genc-i nihân gibi künc-i râhda kalmış bir âsitânedir. Bu kadar ta'âmı bir sâ'atde niçe yetiştirdiler, paşa hayrân kalup mu'âfnâmeleri üzre buyurdu-ı şerîf verüp yüz altun, fukarâsına tasadduk edüp hayr du'âlarıyla behre-mend olduk” (Bkz. Evliyâ Çelebi, II, s. 101).

³⁸⁵ Evliyâ Çelebi, II, s. 101.

³⁸⁶ Müsellem Mustafa Ağa'nın getirdiği hediyeleri Evliya şu şekilde anlatır: “Bunda Müsellem Mustafâ Ağa, paşaya bir mücevher eğerli bir küheylân at ve bir semmûr kabaniçe ve bir cevâhir tırkeş ve bir mücevher kılıç ve cevâhirlî hançer ve mücevher ve murassa' kuşak ve on aded müsella küheylan atlar üzre kâkülli perîşân Gürcî mahbûbları ve elli aded kerûke (?) zireh ve kolçağ ve serpenâh getirüp paşaya hedâyâ verdi. Ve cümle üç yüz yetmiş aded gilmân-ı hassâlara birer kat sâyê çuka ve akmişe-i fâhire yıllıklar getirüp cümle gulâmlar giyinüp ürdibehişt gilmânına döndüler. Hakîre dahi bir semmûr paçası kürk ile bir kat esbâb ve yüz guruş in'âm etdi. Zîrâ niçe zamân mahdûm-ı mükerrerinin hocası olmuş idik”, Evliyâ Çelebi, II, ss. 101-102.

³⁸⁷ Evliyâ Çelebi, II, ss. 101-102.

Askerlerin selama durmalarından sonra Defterdârzâde Mehmed Paşa da önünde şatırlarıyla beraber yürüyerek iki tarafında bulunan Erzurum askerlerine selam vermiştir. Askerler de paşanın selamını alarak geçmişlerdir³⁸⁸.

Bunların ardından paşanın maiyetinde bulunan diğer kişiler geçmişlerdir. Bunlar; dört yüz iç gulamı, paşanın imamı, Evliya Çelebi'nin kendisi, hazinedar, alemdar ve sancaktarlardı. Daha sonra tatar askeri, müteferrikalar, vâcibü'r-re'ayâ ve kapıcıbaşlar geçerlerdi. Alaylar Erzurum Kalesi'ne girmeye başlayınca Kesikkulle adındaki kuleden şâhî topları atılmaya başlamıştır³⁸⁹.

Evliya Çelebi, paşanın maiyetinden bahsederken kendisinden de söz etmektedir. Bilindiği üzere Evliya kendisi için hakir sıfatını kullanır. İmamdan sonra kendisini zikretmektedir. Evliya Çelebi beylerbeyilerin maiyetinden bahsederken imam ve müezzini birlikte zikreder. Kendisi de paşanın maiyetinde müezzinbaşılık görevinde bulunmaktadır.

Defterdârzâde Mehmed Paşa, Erzincan kapısından Erzurum'a girdiğinde de şenlikler devam etmiştir. Evliya, paşanın girişinden itibaren gerçekleşenleri şu şekilde anlatır:

Yeniçerilerin iç kalesinden toplar atıldı. Ilıca'dan altı saatte paşa, Erzurum Kalesi'nin Erzincan kapısından içeri girince; kaleden altı yüz yetmiş tane topa bir fitilden ateş edilip yerler titredi. Bütün kale piyade askerleri, yedi oda dergâh-ı âlî askerleri, yeniçeri çorbacıları, çavuşları ve ağalarıyla beraber paşa saraya varınca selama hazır olup paşa selam verip saraya girince yine kaleden bir yaylım top daha atıldı. Divanhanede yüzlerce kurban kesilip nice sofralar çekilip ziyafet oldu. Yemekten sonra sekiz kat mehterhane dövülüp divan-ı padişahî oldu. Nice davalarla alakadar

³⁸⁸Defterdârzâde Mehmed Paşa'nın geçişini Evliya şöyle anlatır: "*paşa dahi önüne sekiz aded altun taşı şatırları ve ellerinde teber-i müsellemleri ve bellerinde murassa' kemer kuşakları ve kantüre ve tennûreleri ve dibâ vü zîbâ hil'at-i fâhire ve başlarında âfitabe ve ciğciğa kemeriyle tâvûs-ı bâğ-ı cinân gibi hurâmânî refâtâr edüp paşanın yemîn ü yesârında mataracıbaşı ve tüfenkçiler kırmızı sâye çuka dolama ile mücevher ve murassa' matara ve tüfenkler ve zerdûz üsküfleri üzre otâğlarıyla ile zeyn olup paşa-yı pür-vakâr iki tarafına selâm vererek ubûr edüp cümle asâkir-i Erzurûm selâm alarak ubûr ederlerdi*", Evliyâ Çelebi, II, s. 102.

³⁸⁹"*Ve cümle iç gulâmları dörd yüz aded âlât-ı silâha ve cebe [vü] cevşene müstağrak olup enselerinde imâm ve hakîr ve hazînedâr dahi akîbimizce alemdâr ve sancakdârlar dahi akîbince sekiz kat mehterhâne-i Âl-i Osmânî'yi çalarak ubûr olunup cümle Tatar askeri ve müteferrikagân ve vâcibü'r-re'ayâ ve kapucubaşlar dahi âlât-ı harbe müstağrak olup muhteşemâne gürûh gürûh ubûr edüp alaylarının ibtidâları kal'a-i Erzurûm'a dâhil olunca ibtidâ derûn-ı kal'ada Kesikkulle [285b] nâm kullenin tâ zirve-i a'lâsı ki eflâke ser çekmiş bir tula kulle-i bâlâdır, anın üzerinden ibtidâ aleykümü's-selâm şâhî topları atılmağa başladı*", Evliyâ Çelebi, II, s. 102.

olunup bu divanda yirmi yedi kale ağalarına ve yeniçeri ocağına, topçu, cebeci ve sair ocak ağalarına, gümrük eminine ve dizdara yetmiş adet hilat giydirildi³⁹⁰.

Mısır beylerbeyilerinin Kahire’de Kal’at’ül-cebel’e girdiklerinde topların atılıp eyalet askerinin selama durdukları gibi Erzurum’da da Defterdârzâde Mehmed Paşa’nın gelişiyle toplar atılmış, askerler selama durmuştur. Yine Mısır’daki gibi Divanda kurbanlar kesilmiş, ziyafetler verilmiş ve görevlilere hilatleri giydirilmiştir. Evliya Çelebi de bundan nasibini almıştır.

Mısır’da olduğu gibi burada da Defterdârzâde Mehmed Paşa, maiyetiyle birlikte Erzurum’a girmiştir. Yine Mısır’da olduğu gibi mehterhaneler çalınıp, kulelerden toplar atılmıştır. Demek ki eyaletlerin beylerbeyilerini karşılama protokolü belli bir nizam ve gelenek içerisinde gerçekleşmekteydi. Yalnız bu temaşa eyaletten eyalete farklılık gösterebilirdi. Eyaletlere göre bu törenler, daha görkemli ya da daha mütevazı bir şekilde gerçekleşebilmekteydi.

Görüldüğü üzere Mehmed Paşa’nın Erzurum’a girişi münasebetiyle belli bir düzen içerisinde bir karşılama töreni gerçekleşmiştir. Ancak Mısır Beylerbeyi Canpoladzade Hüseyin Paşa’ya yapılan karşılama töreninin, Erzurum’daki bu karşılama töreninden çok daha görkemli olduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca Canpoladzade Hüseyin Paşa’nın maiyeti göz önüne alınacak olursa Defterdârzâde Mehmed Paşa’nın maiyetinin mütevazı kaldığı anlaşılacaktır. Çünkü Evliya Çelebi, Mısır’da gerçekleşen törenlerde gerek paşanın maiyetinde bulunanları gerekse de Mısır askerlerini giydiği elbiseden taşıdıkları silahlara ve getirdikleri hediyelere kadar sırasıyla ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır.

Evliya Çelebi, akrabası ve hamisi olan Melek Ahmed Paşa’nın Van Beylerbeyiliği’ne tayin edildiğinde onunla beraber Van’a giderek Ahmed Paşa’nın da karşılama törenlerine tanık olmuştur.

Melek Ahmed Paşa, 27 Şubat 1655’te Van Beylerbeyiliği’ne tayin edilmiş ve bir an önce yola çıkması istenmiştir³⁹¹. Bunun üzerine Evliya Çelebi de 9 Mart 1655’te

³⁹⁰ Evliyâ Çelebi, II, s. 102.

³⁹¹ Solakzâde, *a.g.e.*, s. 898; Fikret Sarıcaoğlu, “Melek Ahmed Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 29, Ankara, 2004, s. 43.

Van'a gitmek üzere Üsküdar'dan yola çıkmıştır. Beypazarı'nda Melek Ahmed Paşa'ya yetişmiştir³⁹².

Daha önce sadrazamlık yapmış birinin Van'a beylerbeyi olarak tayin edildiği görülmemiştir. Bu durum ilk defa Melek Ahmed Paşa ile yaşanmıştır. Evliya Çelebi, Van'ın Osmanlılar tarafından fethinden bu yana Melek Ahmed Paşa gibi veziriazamlıktan mazul ve iki kere sadaret kaymakamı olmuş bir padişah damadı vezirin Van'a beylerbeyi olmadığını ifade etmiştir³⁹³.

Melek Ahmed Paşa ve kapı halkı Sivas, Malatya, Diyarbakır ve Bitlis yoluyla Van'a gitmiştir. Evliya Çelebi, Beypazarı'nda Melek Ahmed Paşa'ya yetişebilmiştir. Lakin Evliya Çelebi, Ahmed Paşa'ya musahiblik dışında ona ulak olarak da hizmet etmiştir. Bu sebeple her daim Paşa'nın yanında bulunamamış, onun özel veya resmi mektuplarını muhatap kişilere ulaştırmıştır.

Melek Ahmed Paşa, Diyarbakır Valisi Firârî Mustafa Paşa'nın zimmetinde bulunan otuz yedi kese borcun tahsil edilmesi için Evliya Çelebi'yi Diyarbakır'a göndermiştir. Bu sebeple Evliya Çelebi ile Ahmed Paşa, Başhan'da vedalaşmışlardır. Melek Ahmed Paşa, Van'a doğru giderken Evliya da Diyarbakır'a doğru yol almıştır³⁹⁴. Evliya Çelebi bir süre Firârî Mustafa Paşa'nın yanında kaldıktan sonra 27 Mayıs 1655'te otuz yedi kese para ile Van'a hareket etmiştir³⁹⁵. Evliya Çelebi, Hazzo Kalesi yakınlarında Melek Ahmed Paşa'ya yetişmiştir³⁹⁶.

Kefender Kalesi civarında Bitlis Hanı Abdal Han ve askerleri görünmüştür. Abdal Han, atından inerek Melek Ahmed Paşa'nın yanına gelmiş ve Paşa ile sarılmışlardır. Abdal Han, "*Sultânım! Sehel ata süvâr olup ileride bir fütûr tenâvül³⁹⁷ idesiz*" diyerek Ahmed Paşa'yı kahvaltıya davet etmiştir. Bunun üzerine Melek Ahmed Paşa, atına binerek mehterhanelerini çaldırarak hanın otağına varmıştır. Evliya Çelebi, Paşa için verilen ziyafeti şöyle tanımlamıştır: "*ân-ı vâhidde cümle altun ve gümüş lengerîler³⁹⁸ ile ve fağfûri³⁹⁹ ve balğamî ve mertebânî⁴⁰⁰ kâseler ile bir sımât-ı*

³⁹² Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, haz. Yücel Dağlı- Seyit Ali Kahraman, C. IV., İstanbul, 2000, s. 9; Yasemin Beyazıt, "Evliya Çelebi'nin Sunduğu Önemli Bir Portre: Bitlis Hanı Abdal Han" *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S: 10, 2011, s. 68.

³⁹³ Evliyâ Çelebi, IV, s. 102.

³⁹⁴ Evliyâ Çelebi, IV, s. 21; Y. Beyazıt, *a.g.m.*, s. 68.

³⁹⁵ Evliyâ Çelebi, IV, s. 53.

³⁹⁶ Evliyâ Çelebi, IV, s. 58.

³⁹⁷ Tenâvül: alıp yeme veya içme (Bkz. Şemseddin Sami, *a.g.s.*, s. 348).

³⁹⁸ Lengerî: Lenger, büyük ve geniş kenarlı bakır tepsi (Bkz. İ. Parlatır, *a.g.s.*, s. 968).

Muhammedî çekilmiştir. Cemşîd ü İskender ü Keykâvûs'dan berü eyle ta'âm-ı firâvân-ı mümesseki bir selâtîn-i selef çekmemiştir"⁴⁰¹.

Abdal Han'ın Melek Ahmed Paşa'ya verdiği ziyafetin büyüklüğünü şöyle anlatır:

Allah biliyor Melek Ahmed Paşa efendimizin üç bin askerine ve üç bin de han nökerine, karşılamaya gelen şehir ayanına ve etrafta olan Kürd ve Köpe haşeratlarına yettiği gibi çimenler üzerine daha nice bin sahan çeşitli yemekler döküldü. Oradan hareket olunurken han ve on iki oğlu ile hana tabi 77 adet aşiret beyleri paşa huzurunda başlarını yere koyup bağlılıklarını bildirdiler⁴⁰².

Defterdârzâde Mehmed Paşa'nın Erzurum'a giderken ve Mısır beylerbeyilerinin Mısır'a giderken yol boylarında da güzel bir şekilde karşılandıkları görülmektedir. Paşa sancağı olan eyalet merkezine gidilene kadar da bu tür karşılamaların yapıp ziyafetlerin verildiğini görmekteyiz. Bitlis hanının hem kendi şanına hem de Melek Ahmed Paşa gibi veziriazamlık yapmış kıymetli bir vezirin şanına yaraşır şekilde ziyafet vermeye çalıştığı görülmektedir.

Ziyafetin ardından Abdal Han, Melek Ahmed Paşa'ya hediyelerini takdim etmiştir⁴⁰³. Evliya, bunun üzerine Melek Ahmed Paşa'nın da Abdal Han'a hediyeler verdiğini anlatmıştır. Ahmed Paşa daha sonra atına binerek Bitlis şehrine doğru yola çıkmıştır⁴⁰⁴.

³⁹⁹ Fağfûri: Çin'de imparatorlar için porselenden veya eski madenden yapılan Çin tabağı (Bkz. İ. Parlatır, *a.g.s.*, s. 432).

⁴⁰⁰ Mertebânî: Hindistan'ın Mertaban yöresinde yapılan çini işi kap (Bkz. İ. Parlatır, *a.g.s.*, s. 1065).

⁴⁰¹ Evliyâ Çelebi, IV, s. 59.

⁴⁰² "Hudâ'ya ayân u beyândır kim Melek Ahmed Paşa efendimizin üç bin askerine ve üç bin dahi hân nökerine ve istikbâle gelen şehir a'yânına ve cânib-i etrâfda olan Kürd ve Köpe haşeratlarına kifâyet etdiğinden mâ'adâ çemenzâr üzre niçe bin sahûn ta'âm-ı gûnâ-gûnu döküp andan hareket olunurken hemân hân-ı âlîşân paşa huzûrunda ser ber-zemîn edüp on iki ciğer-kûşeleri ve yetmiş yedi aded hâna tâbi' aşîret beğleri cümle ubûdiyyet edüp ser ber-zemîn etdiler", Evliyâ Çelebi, IV, s. 59.

⁴⁰³ Abdal Han, "Efendim, bu meks etdiğiniz yedi aded otağ ve serâperdeler sultânımın safâ-yı nazarıdır, kabûl buyurun! Ve huzûr-ı şerîfinize gelen elli aded gümüş sahûnlar ve yüz aded fağfûri ve mertebâniler cümle bisât-ı avânileriyle sultânımındır ve dörd Çerkes ve dörd Abaza ve dörd Gürcü gulâmlar dahi sultânımın abd-i memlûklarıdır" diyerek Melek Ahmed Paşa'ya hediyelerini takdim etmiştir (Bkz. Evliyâ Çelebi, IV, s. 59).

⁴⁰⁴ Evliya, Melek Ahmed Paşa'nın Abdal Han'a verdiği hediyeler için "Paşa dahi kendi kemerinden Sultân Murâd Hân hançerlerinden bir hançer-i {şerîfi} kendi eliyle hânın beline bend eyledi ve bir semmûr hâna ve üç kürk dahi evlâdlarına ve yüz yetmiş aded kuşaklık zer-ender-zer hil'at-i fâhireleri hânın cümle tevâbi' u [221b] levâhıklarına giydirüp..." demiştir (Bkz. Evliyâ Çelebi, IV, s. 59).

Melek Ahmed Paşa, büyük bir alay ile Bitlis şehrine girmiştir. Karşılama gelen Bitlis halkını selamlamış ve onlara altın ile para dağıtmıştır. Melek Ahmed Paşa on gün boyunca Abdal Han'a konuk olmuştur⁴⁰⁵.

Ahmed Paşa ve maiyeti, Abdal Han'a konuk olduğu bu on gün içerisinde çok güzel bir şekilde ağırlanmıştır. Mükellef sofralar kurulmuş ve türlü eğlenceler düzenlenmiştir⁴⁰⁶.

Melek Ahmed Paşa, dokuz gün dokuz gece Bitlis'te konakladıktan sonra yola çıkmaya hazırlanmış, bunun üzerine Abdal Han, Melek Ahmed Paşa'ya ve paşanın 27 merteye ağalarına yine kıymetli hediyeler vermiştir. Bu hediyelerin arasında kitapların olması dikkat çekicidir⁴⁰⁷.

Ahmed Paşa da Abdal Han'a kıymetli hediyeler verdikten sonra hanla vedalaşıp büyük bir alay ile Van'a doğru yola çıkmıştır⁴⁰⁸.

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti, fethettiği bölgelerin idari şekillerinde ani ve kesin değişikliklere gitmemiş, uyumlu bir idari yapılanma sağlamaya çalışmıştır. Bu sebeple bazı bölgelerde beylerbeyiliklere bağlı olarak yurtluk, yurtluk-ocaklık, ocaklık, hükümet ve mir aşiretlik adı verilen sancakbeyilikleri bulunmaktaydı⁴⁰⁹. Hükümet olarak adlandırılan sancaklar mülkiyet yolu ile verilmekteydi ve tahrir yapılmazdı. Çünkü tımar tahsisatı yapılmamaktaydı. Hükümet sancaklardaki bütün gelirler idarecisi olan beylere aitti. Hükümet sancaklarda Osmanlı memurları ve kul taifesi yoktu. Beylerin kendilerine ait askerleri bulunmaktaydı. Bu beyler iç işlerinde serbest olsalar da sefer zamanında bağlı olduğu beylerbeyinin emrinde seferlere iştirak ederdi. Sancağın beyi olduğu zaman idare onun evladı veya akrabasına kalırdı. Devlete bağlı oldukça bu haklarını devam ettirirlerdi. Lakin hükümet sancakları merkezi kontrolden uzak müstakil birimler değildiler. Merkezi otoriteyi zarara uğratabilecek uygulamalara

⁴⁰⁵ Evliyâ Çelebi, IV, s. 60.

⁴⁰⁶ Evliyâ Çelebi, IV, ss 74-79.

⁴⁰⁷ Evliya bu hediyeleri "*Evvelâ üç aded bıkır-i nâ-şüküfte-i bâkire bintân ve üç aded pençe-i âfitâb mahbûb gilmân ve on aded hudûd-ı küheyl-i cığıldân-ı mu'teber at-ı hussân. Biri murassa' zeynli ve altun zencîrli küheylân ve üç aded mücevher tüfeng-i Mâzenderân ve yigirmi cild kitâb-ı Tefsîr-i Kadı Beyzavî ü Keşşâf u Kâmûs u Takvîmü'l-Büldân ve niçe güne mülûke mahsûs zî-kıymet kütüb-i nefiseler verdi. [235b] Ve üç aded ibrişim ve zerdûz halîçe-i İsfahân ve üç aded halîçe-i keçe-i Nahşevân ve kırk aded şemşîr-i elvân ve on katar üştür-i nerre-revân ve on katar üştür-i küheylân verdi*" diyerek anlatır. (Bkz. Evliyâ Çelebi, IV, ss. 82-83).

⁴⁰⁸ Evliyâ Çelebi, IV, s. 83.

⁴⁰⁹ Orhan Kılıç, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Van (1548-1648)*, Van Belediye Başkanlığı Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayın No: 6, Van, 1997, s. 135.

gidilemezdi. Van'da da bu tarz idari birimler bulunmaktaydı⁴¹⁰. Bitlis, Van Eyaleti'ne bağlı hükümetlerden birisiydi.

Nitekim Evliya Çelebi de Bitlis'in yönetimi hakkında bilgiler vermektedir. Van Eyaleti'ne bağlı ayrı bir hükümet olduğundan bahsetmektedir. Bitlis topraklarının kazancının tamamının buranın yöneticisine ait olduğunu belirtmektedir. Ayrıca bir sefere gidilmesi gerektiğinde Bitlis'in idarecisinin Van Beylerbeyi ile seferlere iştirak ettiğini belirtmiştir⁴¹¹.

Bitlis Hanı Abdal Han, yıllar öncesinden aralarında sorun olmasına rağmen Van Beylerbeyi'ne bağlı olduğu için Melek Ahmed Paşa'ya büyük itibar göstermiştir.

Van'a girmeden önce konaklanılan son yer Çaybaşı'dır. Melek Ahmed Paşa burada beklerken Van ayan ve eşrafları paşayı görmeye gelmişlerdir. Bu kişiler paşaya kıymetli hediyeler ve atlar getirmişlerdir. Melek Ahmed Paşa, ertesi sabah alay ile Van'a girilmesini emretmiştir⁴¹².

Melek Ahmed Paşa, 5 Haziran 1655'te Van'a girince çavuşlar kethüdası ve üç yüz çavuş "*Yaşın uzun olsun! Tanrı Ta'âlâ pâdişâha uzun ömürler versin!*" diyerek paşayı alkışlamışlardır. Paşa ilerlerken mehterhaneler çalınmıştır. Önce paşanın alayları geçmiştir. Bunlar sırasıyla 1500 Tatar askeri, 1000 deli askeri, 1000 gönüllü askeri, 1000'den fazla deli ve gönüllü köçekleri, 50 alay çavuşu, 500 kilerci, 500 çaşnigir, 500 has saraç gılmanları, 500 çadır mehterleri, 500 deveçiler, 500 katırcılar, 500 karakullukçu akkâm ve meşalciyân, 500 ıstabl seyisleri ve hizmetçiler, 40 sekban, 40 sarıca, 1000 müteferrika, 500 yüksek rütbeli ağalar, 300 kapıcıbaşları geçerlerdi. Ardından paşanın tuğları ve bayrağı geçerdi. Sonra sırayla 80 sekban ve sarıca, , 80 bölükbaşları, paşanın şatırları, mataracı, tüfekçiler, , silahdar ve çukadar geçerlerdi. Bunlardan sonra ise 22 mertebe iç ağaları, 400 iç oğlanları, 100 tüfekli iç mehterleri, paşa kethüdası, hazinedar, sakalar, saraç oğlanları, seyis oğlanları geçmişlerdir⁴¹³.

Sonra Melek Ahmed Paşa'nın büyük alayının sağında ve solunda sağ kol sol kol ağaları, 1000 askeriyle Bitlis Hanı kethüdası, 5000 asker ile Hakkari Hanı kethüdası,

⁴¹⁰ Orhan Kılıç, "Ocaklık", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul, 2007, s. 317.

⁴¹¹ Evliya, Bitlis için "*Van eyâletinde başka hükümetdir. Taraf-ı pâdişâhiden hâss-ı hümâyûnu yerine mahsûlâtı kendiye hâs olmuştur. Beher yevm eyâletinden hâna bir kîle-i mevik akçe hâsıl olur. Pâyede Van eyâleti pâyesidir. İki bin asker ile hükûm-i hükûmât edüp bir sefer iktizâ ederse yahûd Van kal'ası dezengi ta'mîr ü termîmine da'vet olunursa Van serdârıyla sefer eşer. Ve şehir içre gelen kârbânın bâc-ı bâzârı kendiye hâs kayd olunmuştur*" der (Bkz. Evliyâ Çelebi, IV, s. 63).

⁴¹² Evliyâ Çelebi, IV, s. 102.

⁴¹³ Evliyâ Çelebi, IV, ss. 102- 103.

8000 asker ile Mahmudî Hanı kethüdası selama dururlardı. Ardından Van'ın yirmi dört sancakbeyleri biner Kürt askerleriyle, 47 aşiret beyleri ise askerleriyle selama durmuşlardır⁴¹⁴.

Bunun ardından Melek Ahmed Paşa, tüm bu askerlere selam vermiştir. Evliya Çelebi, toplam 80000 askerin varlığından söz eder. Evliya Çelebi, ortamdaki bu kalabalık karşısında Melek Ahmed Paşa'nın bunalarak, selam alanların ileriye gitmesini söylediğini ifade etmiştir. Bu durum orada bulunan askerlerin gerçekten de 80000 civarında olduğu izlenimini vermektedir⁴¹⁵.

Alaylardan anlaşılacağı üzere Melek Ahmed Paşa'nın kalabalık bir maiyetinin olduğu dikkat çekmektedir. Melek Ahmed Paşa gibi sadrazamlık yapmış, nüfuzlu ve kıymetli bir vezirin Van'a beylerbeyi olarak gelmesi Van Eyaleti'nde büyük bir karşılamanın olmasını sağlamıştır.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, önceden sadrazamlık yapmış ve hanedan damadı bir vezirin Van'a beylerbeyi olduğu görülmemiştir. Bu sebeple Van halkı Melek Ahmed Paşa'ya itibar etmiş ve kıymetli hediyeler getirmiştir. Çünkü Melek Ahmed Paşa, Van'a gelen diğer beylerbeyilerden daha nüfuzlu bir kişi olduğu için halkta ister istemez bir merak uyandırmış olmalıdır. Keza Bitlis Hanı Abdal Han da Melek Ahmed Paşa'ya büyük itibar etmiş, onu en iyi şekilde ağırlamaya çalışmıştır.

Buradan hareketle şu sonuca varılabilir: Eyaletlere tayin edilen beylerbeyileri aynı rütbeye, saygınlığa ve nüfuza sahip bulunmadıkları için aynı itibarı da görmemektedir. Farklı eyaletler için söz konusu olan bu durum aynı zamanda belli bir eyalet için gönderilen beylerbeyilerin özellikleriyle de alakalı olmuştur. Devletin Mısır'a genellikle vezir rütbesinde beylerbeyileri gönderdiği gibi önemli olan diğer eyaletlere de vezir rütbesinde beylerbeyileri gönderdiği bilinmektedir. Ancak vezir rütbesinde beylerbeyilerin gönderilmediği eyaletler de vardı. Bu yöneticiler yalnızca beylerbeyi sıfatını haiz kişilerdi. Van'a gönderilen Melek Ahmed Paşa ise sadrazamlıktan mazul ve iki kez sadret kaymakamlığı yapmış kıymetli bir vezirdi. Bu sebeple Melek Ahmed Paşa'ya gösterilen itibar, eyaletten çok paşanın şahsına gösterilen bir itibardır, denilebilir. Yalnız Mısır Eyaleti ise hem önemli bir eyalet olması hem de eski Memlûk Sultanlığı'nın merkezi olması hasebiyle önem arz etmekteydi. Ayrıca tezimizde yer yer değindiğimiz üzere devletin kendisi de Mısır'a özel bir ehemmiyet

⁴¹⁴ Evliyâ Çelebi, IV, s. 103.

⁴¹⁵ Evliyâ Çelebi, IV, s. 104.

vermekteydi. Keza Evliya Çelebi de İstanbul'a verdiği önem kadar Kahire'ye de büyük bir önem vermiştir. Bu sebeple Mısır'a tayin edilen beylerbeyilerine gösterilen itibar, hem eyaletin öneminden hem de vezir rütbeli beylerbeyilerin varlığından ileri gelmekteydi. Yukarıda bahsedildiği üzere Evliya Çelebi'nin, karşılama töreninde beylerbeyilerine getirilen hediyelerin paşanın namına ve unvanına göre verildiğini söylemesi her beylerbeyine aynı itibarın gösterilmediğini kanıtlar niteliktedir.

Ayrıca Mısır halkı, eğlenceye düşkün bir toplum olduğu için Mısır'da beylerbeyilerini karşılama törenleri daha görkemli olmuştur. Mısırlılar her türlü eğlence ve törene büyük önem verdikleri için beylerbeyilerin karşılama törenlerine de özel ilgi duymaktaydılar. Evliya'nın anlattıklarına göre beylerbeyilerin Âdiliyye'ye gelip üç gün üç gece konakladıkları günlerde Mısırlılar da paşa ile beraber çayırlarda konaklamaktaydılar. Yaşlı, genç, fakir, zengin demeden gerek kendi çadırlarıyla gerek satın aldıkları çadırlarla gerekse de ödünç çadırlarıyla buldukları yerde konaklamaktaydılar. Bunlar göz önüne alındığında Mısırlıların gerçekten de törenlere ve merasimlere verdikleri önem rahatça anlaşılmaktadır.

Bunlara ek olarak Memlûk devlet geleneklerinin de beylerbeyilere yapılan törenlerde etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Memlûk sultanları için yapılan törenler beylerbeyiler için devam ettirilmiştir. Beylerbeyilerin Kal'atü'l-cebel'de yaşamaları ve Gavri Divanhanesini eyalet divanı olarak kullanmaları Memlûk sultanlarının geleneklerinin devam ettirildiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Bir beylerbeyi bir eyalete giderken belli konaklama yerlerinde konaklar ve eyaletine yakın olan konak yerlerinde beylerbeyi karşılanır ve ziyafet verilirdi. Ardından son konak yerine gelince burada da büyük bir karşılama olur ve beylerbeyine hediyeler gelirdi. Daha sonra beylerbeyi eyalet merkezine girince asıl karşılama burada gerçekleşirdi. Alaylar sırayla geçerlerdi. Beylerbeyinin alayları geçtikten sonra eyaletin asker alayları geçerdi. Beylerbeyi alayları selamlar ve ziyafetler verilirdi. Ardından divan kurulup davalar görülürdü.

2.2.2. Defterdar Ahmed Paşa'nın Karşılanması

Canpoladzade Hüseyin Paşa'nın azli üzerine Mısır Eyaleti, 27 Ağustos 1675'te Divan-ı Hümayun başdefterdarı Defterdar Ahmed Paşa'ya tevcih olunmuştur⁴¹⁶.

Bunun üzerine Ahmed Paşa, bütün maiyetiyle birlikte İstanbul'dan yola çıkmıştır. 48 günde kara yoluyla Mısır'a gelerek büyük bir alayla Ramazan Bayramı'nın dördüncü günü Âdiliyye'ye girmiştir. Üç gün üç gece boyunca Âdiliyye'de eğlenceler düzenlenmiştir. Evliya Çelebi bu şenlikleri şöyle anlatır: “*Üç gün üç gece top u tüfeng ü fişeng şâdumânları ve summât-ı Muhammediler olup cemî'i erbâb-ı menâsıblardan ol kadar hedâyâlar geldi kim ta'bîri ve tavzî'i ta'bîr ü tavsîfi bir vech ile mümkün değildir*”⁴¹⁷.

Görüldüğü üzere Ahmed Paşa'nın Mısır'a gelişi, Mısır'da büyük şenliklerin düzenlenmesini sağlamıştır. Toplar, tüfekler atılıp sofralar kurulmuş ve o kadar çok hediye getirilmiştir ki Evliya Çelebi bunun sözle anlatılamayacağını dile getirmiştir. Bununla beraber Ahmed Paşa, gelen hediyeleri kabul etmemiştir. Evliya Çelebi, Ahmed Paşa'nın “*Cîfeye*⁴¹⁸ *ankâ tenezzül eder mi?*” diyerek hediyeleri kabul etmediğini dile getirmektedir. Gelen hediyeleri herkesin gözü önünde ağalarına dağıtmıştır. Sonra Ahmed Paşa, kanun üzerine divan üyelerini hilatlemiş ve onları görevlerinde bırakmıştır⁴¹⁹.

Ahmed Paşa'nın bu kibirli duruşu, yakın zamanda onun başının derde girecek olmasının nedenlerinden biri olarak görülebilir. Nitekim Mısır ahalisinde kötü bir intıba bırakmıştır.

Defterdâr Ahmed Paşa, üçüncü gün alay ile Kahire'ye girmiştir. Evliya Çelebi, paşanın Kahire'ye görkemli girişini şu sözlerle dile getirmektedir: “*üçüncü gün Mısır'a bir alay ile girmiştir kim diller evsâfında kâsırdır kim alaylar cümle bâlâda tahrîr olunmuşdur*”⁴²⁰.

⁴¹⁶ Ö. Tok. *a.g.t.*, ss. 223- 224; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, haz. Abdülkadir Özcan, Ankara, 1995, s. 69.

⁴¹⁷ Evliyâ Çelebi, X, s. 510.

⁴¹⁸ Cife: Lâşe, leş (Bkz. İ. Parlatır, *a.g.s.*, s. 254).

⁴¹⁹ Evliyâ Çelebi, X, s. 510.

⁴²⁰ Evliyâ Çelebi, X, s. 510; Evliya Çelebi, Canpoladzade Hüseyin Paşa'nın Kahire'ye girişini teferruatlı bir şekilde anlattığı için giriş alaylarını tekrardan yazma gereği duymamıştır.

Ahmed Paşa'nın karşılama merasimi de Canpoladzade Hüseyin Paşa'nın karşılama merasimi gibi çok görkemli geçmiştir. Ancak Evliya Çelebi, Canpoladzade Hüseyin Paşa'nın karşılanması hakkında teferruatlı bilgi verdiği için diğer paşaların karşılama merasimlerini Canpoladzade Hüseyin Paşa'nınki kadar ayrıntılı anlatmamıştır. Yine de yapılan karşılama törenlerinin düzeni aynı şekilde devam etmektedir. Yalnız hediye vs. şeylerde beylerbeyinden beylerbeyine farklılıklar görülmektedir. Bu durum yukarıda da belirtmiş olduğumuz gibi beylerbeyinin şahsı ile alakalıdır.

Canpoladzade Hüseyin Paşa, Mısır'dan ayrılmak için yola çıkıp henüz Âdiliyye'de iken Mısır'da büyük bir olay yaşanmıştır. Çünkü Mısır'da Ahmed Paşa'ya karşı bir ayaklanma olmuştur⁴²¹.

Ahmed Paşa'nın karşılama töreninde gelen hediyeleri kabul etmemesi, Mısırlılar üzerinde zaten en baştan olumsuz bir etki yaratmıştı. Ayrıca Ahmed Paşa'nın mali konulardaki tecrübesi ve bilgisi Mısırlıları korkutmuştu. Ahmed Paşa'nın Mısır'da yeniden tahrir yaptırmasının ilave vergileri getireceği gibi düşünceler Mısırlıların Ahmed Paşa'ya karşı olan husumetlerini körüklemiştir. Nitekim Ahmed Paşa'nın kendilerine zararının dokunacağını düşünmüşlerdir.

Ayrıca Mısır'ın merkezden uzakta olması buradaki güç unsurlarına daha serbest bir şekilde hareket edebilme imkânı vermiş, bu da Ahmed Paşa'ya olan öfkelerinde onlara güç kazandırmıştır. Özellikle bu dönemde (hatta yetmiş seksen yıl öncesinden) Mısır'da yerel unsurların ve askerlerin güçlendiği görülebilmektedir. Bu durum da Ahmed Paşa'ya karşı olan tutumların kolayca icraata geçirilmesine neden olmuştur.

Mısır'daki askerler Ahmed Paşa'nın huzuruna çıkıp şunları söylemişlerdir:

"Sultânım senden emîn değilüz. Bize bir yemîn et kim ulûfelerimize ve mâlımıza ve cânımıza ve kurâlarımıza vaz'-ı yed edüp bizi rencîde-hâtır etmeğeceğine yemîn eyle". Bunun üzerine Ahmed Paşa da askerlere *"Estağfirullâh hâşâ ümmet-i Muhammed, ben zâlim değilim kim zulm edüp nâ-hak kan döküp cebr [ü] kahr ile bir*

⁴²¹ Evliya, bu olayı şöyle anlatır: "Cânpûlâdzâde Âdiliyye'de iken Mısır içinde bir azîm velvele ve gulgule ve debdebe kopdu kim güyâ meydân-ı haşır neşirden bir gün oldu. Meğer ahâlî-i Mısır Defterdâr Ahmed Paşa'yı gördüler kim bir iskemle hâkimi âdil ve sâlih dîndâr ve sözünde sâdıkul-kavl ve ilm-i hisâbda ve muhâsebede fînûn-ı şettâya mâlik akl-ı Arasto ve müdebbir ehl-i ırz ve sâhib-vakl ve her şeyde perhîzkâr âdem idiğın bildiler ve anladılar kim bu Mısır'ı tas[h]ih edüp ve arâzî-i Mısır'ı mesâha edüp iki Mısır hazinesi dahi hâsıl eder ve erzâklarımız bu hâl üzere kat' eder, deyü bir hayli âdem cem' olup paşadan emîn olup paşaya kat'-ı erzâk etmeyeceğine yemîn vermeğe gûşmâl için çıkınca...", Evliyâ Çelebi, X, s. 510.

kimesnenin mâlin alup urzun yıkam" diyerek niyetinin kötü olmadığını anlatmaya çalışmıştır⁴²².

Ancak paşanın bu cevabına rağmen askerlerin ekserisi buna itimat etmeyip paşayı tutuklamışlardır. Defterdâr Ahmed Paşa'nın tutuklanması hususuna "Evliya Çelebi'ye Göre Mısır Beylerbeyi'nin Uğurlanması" başlıklı üçüncü bölümde değinilecektir.

2.2.3. Abdurrahman Abdi Paşa'nın Karşılması

Defterdar Ahmet Paşa'nın Mısır askerleri ve ayanları tarafından azledilmesinin ardından, Abdurrahman Abdi Paşa Bağdat Beylerbeyi iken 1676 yılında Mısır Beylerbeyiliği'ne atanmıştır. İki ay kadar bir sürede Abdurrahman Paşa, Mısır'a varmıştır⁴²³.

Abdurrahman Paşa'nın müsellimi Sarı Mehmed Ağa, merkez tarafından 14 Mayıs 1676'da Mısır'a gönderilmiş ve Mehmed Ağa, Mısır'a gelince kaymakam sarayında beklemiştir. Bu sırada Evliya Çelebi de Mehmed Ağa'yı sarayda beklemiş ve onunla buluşma fırsatı sağlayabilmiştir. Evliya Çelebi, Mehmed Ağa ile önceden beri bir hukuklarının olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir: "Der-akab yüz altun ve bir kat esbâb ihsân etdi, zîrâ yigirmi sene mukaddem hukûkumuz olmağile müstevfâ ta'yînâtımız dahi in'âm etdi"⁴²⁴.

Mehmed Ağa, Defterdar Ahmed Paşa ile müşerref olmuştur. Ardından kaymakam sarayına gelerek büyük bir divan kurmuştur. Mehmed Ağa, "Elbette Ahmed Paşa'yı hapsden utlâk edüp üzerinde olan muhâfazacıları ref' edüp kendüyi bir gayrı ma'mûr sarâyâ nakl etdiresiz, yohsa siz bilürsüz" diyerek Ahmed Paşa'nın hapisten çıkarılıp uygun bir saraya getirilmesini istemiştir. Bunun üzerine Mısır ayanları "Bizim anın zimmetinde bir mevâcibimiz ve anbâr-ı Yûsuf gılâlimiz vardır, anı taleb ederiz" diyerek karşılık vermişlerdir. Sonrasında Mehmed Ağa, isteklerini kendisinden talep etmelerini söyleyerek Ahmed Paşa'yı hapisten çıkartıp Hacı Paşa sarayından çıkartarak Kenan Bey sarayına göndermiştir⁴²⁵.

⁴²² Evliyâ Çelebi, X, s. 510.

⁴²³ Abdülkadir Özcan, "Abdurrahman Abdi Paşa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul, 1988, s. 156; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *a.g.e.*, s. 71; Ö. Tok, *a.g.t.*, s. 225.

⁴²⁴ Evliyâ Çelebi, X, s. 511.

⁴²⁵ Evliyâ Çelebi, X, s. 512.

Evliya Çelebi, bir gün bir şeyhin yanına gittiklerinden ve şeyhin onlara söylediği şeylerden bahsetmektedir. Şeyh, Evliya Çelebi ve beraberindeki kişilere birer taş vermiş, bir büyük taşı da Defterdar Ahmed Paşa'ya vermelerini istemiştir. Evliya Çelebi, şeyhin, "*Bunu paşaya verin, askeri vursun versün varsun, Mısır'dan Rûm'a gitsin, Bağdâd gelsin, Bağdâd gelsin*" dediğini ve başka bir şey söylemediğini anlatır. Bunun üzerine saraya gelip taşı Ahmed Paşa'ya verdiklerini ve paşanın "*Sübhânellâh*" diyerek taşı kitaplarının yanına koyduğunu söylemektedir. Bu olayın ardından Evliya Çelebi, Defterdâr Ahmed Paşa'nın azledildiğini ifade etmiştir⁴²⁶.

Abdurrahman Abdi Paşa, kendi eseri olan vekayinamede Defterdar Ahmed Paşa olayını şu sözlerle anlatmıştır:

*"...defterdârlıktan Vâlî-i Mısır olan Vezîr Ahmed Paşa Mısır'a dâhil oldukda eyyâm-ı hükûmeti henüz iki aya bâliğ olmadan ahâlî-i Mısır cem'iyet idüp biz senden emîn değilüz diyü ümerâdan Ramazân Beg'i Kâim-makâm itdürdükden sonra kendüyi sârâyından indirüp habs eylemişler"*⁴²⁷.

Evliya Çelebi, 12 Temmuz 1676'da Abdurrahman Paşa'yı karşılamak için Şam'a gittiklerinden bahsetmektedir⁴²⁸. Çeşitli menzillerde konaklayarak Salihyye şehrine gelmişlerdir. Evliya Çelebi, Abdurrahman Paşa'nın ansızın gelebileceklerini düşündükleri için Salihyye şehrinde bir hafta beklediklerini ifade etmiştir⁴²⁹.

Evliya Çelebi ve paşayı karşılamaya giden askerler Salihyye'de konakladıktan sonra Gazze'ye gitmeye hazır olmuşlardır. Daha önce de belirttiğimiz gibi paşanın Gazze'ye geldiğinde haber vermesi önem arz ediyordu. Ancak Abdurrahman Paşa Gazze çölünü geçtiklerini haber göndermiştir. Evliya Çelebi ve yanında bulunanlar, bu durum karşısında memnuniyet duymuşlardır. Bunun üzerine Evliya Çelebi,

⁴²⁶ "*Tokuzuncu günde bir gulû-yı âm kopup asker baş kaldırıp Ahmed Paşa'yı aşağı endirdiler. Ma'zûlen Mısır'da oturup Bağdâd'dan Abdurrahmân Paşa geliüp vâlî-i Mısır oldu. Meğer şeyhin 'Bağdâd gelsin' işâretinden murâd Bağdâd'dan Abdurrahmân Paşa gelmesi imiş. Hudâ âlimdir, böyle vâki' olmuşdur*", Evliyâ Çelebi, X, s. 273.

⁴²⁷ Fahri Çetin Derin, *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'nâmes'si* (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993, İstanbul, s. 397.

⁴²⁸ "*Mısır şehrinden bin seksen yedi Cemâziye'l-evvelinin guresinde beş gulâm ve beş at (ve) ikisi seyishâne ile yeniçeri ocağının başçavuşu Gemici Mustafâ Ağa ve çavuşlar kethudâsı Hüseyin Ağa ve tercümân (---) Ağa ve kâyimmakâm kethudâsı ve müsellim Mehemed Ağa üç bin mikdârı asker ile Mısır'dan çıkup...*" (Bkz. Evliyâ Çelebi, X, s. 516).

⁴²⁹ Evliyâ Çelebi, X, s. 520.

Abdurrahman Paşa'nın müsellimi Mehmed Kethüda ile birlikte paşayı Salihyye'ye karşılamaya gitmiştir⁴³⁰.

Abdurrahman Paşa, Salihyye'ye gelince otağı önünde kurbanlar kesilmiş, dualar ile büyük bir divan kurulmuştur. Ayrıca burada Mısır ayanları, Abdurrahman Paşa'nın tavırlarından onun hakkında malumat edinmeye çalışmışlardır. Onun nasıl bir karaktere sahip olduğunu öğrenmeye çalışmışlardır. Evliya Çelebi, Mısırlı ayanların, paşanın tavırlarından edindikleri izlenim sayesinde ileride nasıl hareket edeceklerine karar verdiklerini anlatmak istemiştir⁴³¹.

Mısırlı ayanların beylerbeyilerini karşılamaya çıkmanın bir sebebi de onların görev süresince nasıl bir tutum içerisinde bulunacakları konusunda fikir edinebilmek olmalıdır. Zira her paşanın davranışı ve faaliyetleri farklılıklar gösterebilir. Bu sebeple paşa hakkında bilgi edinmek Mısırlı ayanın faydasına olabilirdi. Kısacası beylerbeyinin tavır ve hareketleri Mısırlıların ileriki dönemlerdeki tavır ve davranışlarını belirlemektedir.

Divandan sonra mutat üzere sofralar kurulmuş ve alay ile gelen Mısır askerlerine bahşileri verilmiştir. Bu sırada herkes Abdurrahman Paşa'ya getirdikleri hediyeleri takdim etmişlerdir. İki gün daha Salihyye'de kalınmış ve bu sırada Nil kesimi müjdesi gelmiştir. Mısır ahali bu durumu Abdurrahman Paşa'nın ayağının uğurlu geldiği şeklinde yorumlamışlardır. Üçüncü günün ardından büyük alay ile gelirken yeniçeri başçavuşunun yaşlı olması nedeniyle yürümeye pek muktedir olmadığını gören Abdurrahman Paşa, ona ata binmesini söylemiştir. Evliya bu güzel olayı şu şekilde anlatır: “...paşa, ‘Ata bin’ deyü emr etdi. Çavuş dahi, ‘Kânûn değildir devletli vezîr, ocağımdan mu ‘âteb olurum’ dedükde derhâl paşa ocağa hitâben bir beyâz buyuruldu verüp Gemici Başçavuş'u atına bindirmeği kânûn etdi. İlâ'l-ân eyledir”⁴³².

Abdurrahman Paşa'nın bu tutumu, Mısır ahalesinin nezdinde paşanın mizacı hakkında da bir fikir vermiş olmalıdır.

Alay ile Kureyn Kalesine gelince kaleden mehterhaneler çalınıp toplar atılmıştır. Burada da büyük bir divan kurulmuştur. Ertesi sabah paşa büyük alay ile Bilbeys'e gelince burada da divan kurulmuştur. Sonra Abdurrahman Abdi Paşa, büyük bir alay ile Mısır sarayına girmiştir.

⁴³⁰ Evliyâ Çelebi, X, s. 520.

⁴³¹ Evliyâ Çelebi, X, s. 520.

⁴³² Evliyâ Çelebi, X, ss. 520-521.

Abdurrahman Abdi Paşa, Mısırlıların mansıplarına göre onları hılatlemiştir. Yine adet üzerine üç gün üç gece Âdiliyye’de kalınmış ve Rumeyle Meydanı’nda şenlikler olmuştur. Üç günün ardından, Abdurrahman Paşa, büyük bir alay eşliğinde Kahire’ye girmiştir⁴³³.

Abdurrahman Paşa, Ahmed Paşa’nın muhasebesini gördükten sonra İstanbul’a gitmesini sağlamıştır. Abdurrahman Paşa, Defterdar Ahmed Paşa’ya isyan edenlerin elebaşlarını teker teker ortadan kaldırmıştır. Abdurrahman Paşa’nın döneminde de birkaç isyan girişimi olduysa da Abdurrahman Paşa bunları ortadan kaldırarak askerleri itaat altına almıştır⁴³⁴.

Evliya Çelebi, *“Hakîr yine Abdurrahmân Paşa hazretlerinin ağavâtları zümresinden olup ta’yînâtımız ihsân eyledi. Zirâ yigirmi sene mukaddem Erdel seferlerinde yeniçeri ocağından çorbacı iken ülfetimiz var idi. Allâh mu’ammer eyleye”* diyerek Abdurrahman Paşa’ya intisap ettiğini açıkça ifade etmiştir⁴³⁵.

Abdurrahman Abdi Paşa, Mısırlılar ile iyi münasebet içerisinde idi. Ancak Mısır askerleri ile Abdurrahman Paşa çok da iyi ilişkiler içerisinde değildiler. Evliya Çelebi Mısır askerleri hakkında şu sözleri dile getirmiştir: *“Ba’dehu cümle Mısırlı ile gâyetü'l-gâye hüsn-i ülfet edüp baba ve oğul gibi geçindiler. Ammâ yine her dîvânda Mısır kulu birer hâm teklifden hâlî değiller idi”*⁴³⁶.

16. yüzyıl sonlarından beri Mısır’da askerlerin ve yerel unsurların güçlendiğini görmekteyiz. Beylerbeyilerine karşı zaman zaman isyan eden askerlerin beylerbeyi katlettikleri de olmuştur. 17. yüzyılda bu durum devam etmiş, Defterdâr Ahmed Paşa’nın askerler tarafından azledilmesine neden olmuştur. Abdurrahman Paşa’ya karşı da divanda münasebetsiz tekliflerde bulunmuşlardır.

Evliya Çelebi Mısır askerlerinin bu münasebetsiz davranışlarına ve Abdurrahman Paşa’nın bu duruma karşı verdiği tepkiye dair bir olay nakletmiştir. Bu olayı şu sözlerle anlatır:

Bilhassa müstahfızan çavuşlarından Şerif Çavuş, çeşitli tavır ve davranışlarla haddini fazlasıyla aşarak şeriata ve kanuna aykırı tekliflerde bulunurdu. Nihayet ocağındakiler onun bu davranışlarına tahammül edemeyerek Şerif Çavuş’u Yeniçeri

⁴³³ Evliyâ Çelebi, X, s. 512.

⁴³⁴ Evliyâ Çelebi, X, s. 512; Ö. Tok, *a.g.t.*, ss. 225- 226.

⁴³⁵ Evliyâ Çelebi, X, s. 512.

⁴³⁶ Evliyâ Çelebi, X, s. 512.

ağası ile birlikte bağlayarak paşaya getirdiler. Paşa, Şerif çavuşu katletti, Leşini iç ağalarının meydanına attılar. Sonra defnettiler. Bütün divan üyeleri, paşa ve herkes şerrinden kurtuldu. Ancak yine de kul taifesi karışıklık çıkarmaya devam ederlerdi⁴³⁷.

Olaydan da anlaşılacağı üzere müstahfızan çavuşunun bu hadsiz tavır ve davranışları askerlerin durumunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Ancak Abdurrahman Abdi Paşa'nın da çavuşun davranışlarına tahammül etmeyerek onu katletmesi, Mısırlıların Abdurrahman Paşa hakkındaki düşüncelerini etkilemiş olmalıdır. Abdurrahman Paşa'nın bu sert tavırlarına maruz kalmamak açısından Mısırlılar bir ders çıkarmış olmalıdır. Mısır'da askerler belli bir nüfuza sahip olsa da beylerbeyilerin tutumları da askerlerin tavrında etkili olmuştur, denilebilir.

2.2.4. Bostancı Osman Paşa'nın Karşlanması

Abdurrahman Paşa, Ağustos 1680'de azledilince yerine bostancılıktan çıkıp Şam ve Anadolu beylerbeyiliği yapmış olan Osman Paşa tayin edilmiştir⁴³⁸.

Şehir havalesi İbrahim Ağa, 1 Eylül 1680'de Mısır'a varmış ve beylerbeyi kaymakamı Kaytas Bey olmuştur. Abdurrahman Abdi Paşa, büyük alay ile Mehmed Bey sarayına gitmiş ve burada beklemiştir⁴³⁹.

Osman Paşa'nın Âdiliyye'ye geldiği gece, Şaban ayının bitip Ramazan ayının başladığı bir gündü. Ramazan hilalinin görülmediği düşüncesiyle Mısırlılar oruçlarını tutmamışlardır. Evliya'nın anlattıklarına göre, Ramazan hilali görünmediği için sabah bütün Mısır ahalisi Ramazan değildir, diye oruçlarını tutmamışlardır. Kuşluk vakti tercüman başı Mirza Kâşif ve nice adamlar, gelerek akşam ayı gördüklerini söylemişlerdir. Osman Paşa, bu kadar insanın oruç tutmamalarına sebep oldukları için tercüman başı Mirza Kâşif'i azletmiştir. Sonra tellallar öğle vakti oruç tutulduğunu ilan edince Mısırlılar bu durumu kıtlık ve yoksulluk olacağı şeklinde düşünmüşlerdir⁴⁴⁰.

Osman Paşa'nın Mısır'a geldiği ilk günde yaşanan bu olay, paşanın halkın iyiliği için çaba göstermeyen görevlilere karşı tahammülsüzlüğünü göstermesi bakımından önemlidir. Bu sebeple tercüman başı Mirza Kâşif'i azletmiştir. Osman Paşa'nın bu tutumu, Mısırlıların Osman Paşa hakkında bir izlenim edinmesini sağlamış olmalıdır.

⁴³⁷ Evliyâ Çelebi, X, s. 512.

⁴³⁸ Evliyâ Çelebi, X, s. 524; Ö. Tok. *a.g.t.*, s. 226; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *a.g.e.*, s. 114.

⁴³⁹ Evliyâ Çelebi, X, s. 524.

⁴⁴⁰ Evliyâ Çelebi, X, s. 524.

Nitekim Osman Paşa, bu hareketiyle ahalinin iyiliğini düşündüğünü, görevlilerin düzgün bir şekilde davranmadıklarında onları cezalandırılabileceğini göstermiş oldu. Bu olay, Mısırlı ayanların ders çıkarabileceği bir durum olmuş olmalıdır.

Evliya, Osman Paşa'nın Ramazan ayının birinci gününde büyük ve mükemmel alaylarla birlikte Kahire'ye girdiğini belirtmiştir⁴⁴¹.

Abdurrahman Paşa, Osman Paşa'nın Kahire'ye girişinin ertesi günü onun yanına gidip "*Hayr makdem, safâ geldiniz*" diyerek onunla selamlaşmıştır. Daha sonra Abdurrahman Paşa'nın muhasebesi görülmeye başlanmıştır. Osman Paşa, ufak tefek eksiklere bakmamış ve Abdurrahman Paşa'dan para almamıştır. Ancak Abdurrahman Paşa, ambar tarafından borçlu çıktığı için buraya mal verip hüccetini alarak borcundan kurtulmuştur. Ayrıca kanuna aykırı şekilde cürüm ve cinayet resmi alınan kişiler için Abdurrahman Paşa'dan 47 kese daha alınmıştır⁴⁴².

Abdurrahman Paşa, Osman Paşa ile vedalaştıktan sonra 3 Kasım 1680'de Âdiliyye'ye gidip orada beklemiş ve Osman Paşa ile veda ziyafeti gerçekleştirilmiştir⁴⁴³.

Evliya Çelebi, Osman Paşa'dan genel olarak sadaret kaymakamı olduğundan, üç yıl Şam Beylerbeyliği ve bir yıl Anadolu Beylerbeyliği yaptığından bahsetmektedir. Mısır'da urban isyanı olduğunda bunu bastırmak için gayret gösterdiğini belirtmiştir⁴⁴⁴.

Karşılama merasimleri dikkate alındığında, Mısır beylerbeylerinin nüfuzunun kırıldığı bir dönemde dahi beylerbeyine itibar edildiği görülmektedir. Bunda beylerbeyilerin karakterlerinin etkisi göz ardı edilemese de bu itibarın asıl kaynağı devlet ve padişaktır. Osmanlı Devleti bu dönemde her ne kadar sorun yaşarsa yaşasın hala güçlü bir devlettir. Beylerbeyi de bulunduğu eyalette padişahın vekili olduğu için bu itibardan faydalanmıştır.

Ayrıca karşılama törenlerinin vs. yapılmasının bir nedeni de Memlük geleneklerinin devam ettirilmesinden kaynaklanmaktaydı. Mısır Beylerbeyi için düzenlenen alay, eskiden Memlük sultanları için de Kahire'nin ana caddesinde gerçekleştirilmekteydi. Buna ek olarak Mısır Beylerbeyi de zamanında Selâhaddin Eyyubi'nin yaptırdığı ve Memlük sultanlarının ikamet ettiği gibi Kal'atü'l-cebel adı

⁴⁴¹ Evliyâ Çelebi, X, s. 524.

⁴⁴² Evliyâ Çelebi, X, s. 524.

⁴⁴³ Evliyâ Çelebi, X, s. 524.

⁴⁴⁴ Evliyâ Çelebi, X, s. 515.

verilen kalede yaşamaktaydı. Bu gelenek Hayır Bey döneminden beri uygulanmaktaydı⁴⁴⁵.

Evliya Çelebi'nin anlatımlarına göre, Mısır Beylerbeyi'ne Mısır'da sultan gibi davranılıyordu. Mısır'dakiler beylerbeyine “sultanım” şeklinde hitap ediyorlardı. Genel olarak eyaletlerde ahali, beylerbeyilerine “sultanım” diye hitap etmekteydiler. Bu hitap şeklini Erzurum'da Defterdârzâde Mehmed Paşa ve Van'da Melek Ahmed Paşa için de görmekteyiz. Bu durum, beylerbeyilerin, eyaletlerinde padişahın vekili oldukları için saygı gösterildiğinin bir kanıtıdır.

Evliya Çelebi'nin kendisi de Mısır Beylerbeyi'nden ve maiyetindeki diğer beylerbeyilerinden “sultanım” diyerek bahsetmektedir. Bu durum onun maiyetinde bulunduğu beylerbeyilerine karşı saygısından ve yakınlığından ileri gelmektedir.

Bunlardan başka dikkat çekici bir husus da Evliya Çelebi'nin alaylar hakkında verdiği bilgilerdir. Evliya Çelebi, kendisi de Defterdârzâde Mehmed, Melek Ahmed, İbrahim, Canpoladzade Hüseyin ve Abdurrahman paşaların maiyetinde bulunmuş biri olarak beylerbeyinin maiyeti hakkında dikkat çekici bilgiler vermektedir. Beylerbeyinin iç ve dış ağalarının en kıdemlilerinden en alt rütbede bulunanlarına kadar hepsi hakkında bilgiler vermektedir. Ayrıca bulunduğu eyaletlerin askerlerinden de bahsetmektedir. Evliya, tören alaylarını anlatırken görevlilerden hangisinin karşılamaya önce gelip hangisinin ne şekilde ve ne tür hediyeler getirdiğini söyleyerek Mısır hiyerarşisi hakkında bilgi vermeye çalışmaktadır.

---

⁴⁴⁵ A. Raymond, *a.g.e.*, s. 23; İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 317; Ö. Tok, *a.g.t.*, s. 28.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EVLIYA ÇELEBİ'YE GÖRE MISIR BEYLERBEYİ'NİN UĞURLANMASI

Mısır Beylerbeyi'nin azlinde en önemli sebep idari ve siyasi başarısızlığıydı. Ancak daha sonraları irsaliye hazinesinin geç veya eksik gönderilmesi de beylerbeyinin azli hususunda bir ölçüt sayılmaktaydı. Hesaplarda çıkan açıklar ise beylerbeyinin sadece azline değil katline dahi sebep olabiliyordu⁴⁴⁶. Evliya Çelebi, Mısır askerlerinin beylerbeyileri hapsedip, onları katletmeyi alışkanlık haline getirdiklerini ifade etmiştir⁴⁴⁷.

17. yüzyılın ilk çeyreğinde sık sık yaşanan taht değişimleri, Mısır Beylerbeyi'nin azli konusunda da etkili olmuştur. Merkez tarafından kontrol edilen beylerbeyinin icraatları beğeniliyorsa görevinde bırakılıyordu. Ancak Mısır Beylerbeyi'nin görevinde ibkasına veya azline sebep olan asıl şey, Mısır muhafaza beylerinin ve kadının, beylerbeyi hakkında tuttukları raporlar idi. Bu raporlar sene sonunda merkeze gönderilirdi. Bu raporlar Divan-ı Hümayun'da değerlendirildikten sonra azil veya ibkaya karar veriliyordu. Beylerbeyi azledilmiş ise bu haber kapıcıbaşının getirdiği hatt-ı şerif ile beylerbeyine bildirilmekteydi. Lakin 17. yüzyıl boyunca Mısır beyleri ve askerleri, arzu etmedikleri beylerbeyini azletmişlerdir. Hatta bazen beylerbeyilerini katletmişlerdir⁴⁴⁸.

Beylerbeyinin azledilmesinde bu olumsuzlukların yanı sıra başka sebepler de vardı. Başka bir eyaletin idaresine gönderilmesi, kubbe vezirliğine veya sadarete getirilmesi de beylerbeyinin Mısır Eyaleti'nden ayrılmasını gerektiriyordu. Mazul beylerbeyi, yeni beylerbeyinin kaymakamına hilat giydirip kaleden çıkarak bir köşke giderdi⁴⁴⁹.

Evliya Çelebi, Mısır Beylerbeyi'nin karşılanması hakkında bilgi verdiği gibi azledilmesi hakkında da malumat vermiştir. Evliya Çelebi, beylerbeyinin azil sırasında saygın çıktığında alaylarla uğurlandığını, ancak gözden düşmüş bir şekilde

⁴⁴⁶ Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, s. 124; Ö. Tok, *a.g.t.*, ss. 40- 41.

⁴⁴⁷ Evliyâ Çelebi, X, s. 513.

⁴⁴⁸ Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, s. 125; Ö. Tok, *a.g.t.*, s. 41.

⁴⁴⁹ Ö. Tok, *a.g.t.*, ss. 42- 43.

azledildiğinde veya devlet tarafından sahip çıkılmadığında ise alaylar olmaksızın maiyetiyle birlikte Mısır'dan ayrıldığını ifade etmektedir⁴⁵⁰. Evliya Çelebi'nin, beylerbeyilerin azilleri hakkındaki bu görüşleri Defterdar Ahmed Paşa'nın azline tanık olmasından ileri gelmektedir.

3.1. Kethüda İbrahim Paşa'nın Azli ve Uğurlanması

Evliya Çelebi, Mısır Beylerbeyi Kethüda İbrahim Paşa'nın azledilmesine ve uğurlanmasına tanık olmuştur. Zaten kendisinin İbrahim Paşa'nın maiyetinde bulunduğu yukarıda belirtilmişti.

İbrahim Paşa'ya, merkezden, kendisinin Mısır Beylerbeyiliği'nden azledilip yerine Canpoladzade Hüseyin Paşa'nın tayin edildiği haberi gelmiştir. İbrahim Paşa, altı ay daha Mısır'a mutasarrıf olup, gelir ve giderleri dengeleyerek tüm defterleri mühürleyip iç kalede saklamıştır. Ayrıca Mısır'daki eminlerin ve kâşiflerin zimmetinde borç kalmadığına dair temessük almıştır⁴⁵¹.

23 Ağustos 1673'te Canpoladzade Hüseyin Paşa'nın ağalarından Tursun Mehmed Ağa, müsellim olarak Mısır'a gelmiş divanda büyük bir toplantı gerçekleşmiştir. Sabık Mısır Defterdarı İvaz Bey beylerbeyi kaymakamı olmuş ve hilatlenip kaymakam sarayına gitmiştir⁴⁵². Beylerbeyinin azledilmesi üzerine yeni beylerbeyi gelene kadar beylerbeyi kaymakamının görevde bulunması teâmüldü.

Canpoladzade Hüseyin Paşa, İbrahim Paşa'dan kendisinin Mısır'a varmadan önce 1672 yılının irsaliye hazinesini çıkartmasını istemiştir. Beylerbeyi kaymakamının görevlerinden biri sabık beylerbeyinin muhasebesini görmek ve kalan hesapların tamamlanmasını sağlamaktır. Bunun üzerine İbrahim Paşa, 28 Ağustos 1673 yılında hazineyi alay ile Âdiliyye'ye çıkarmıştır. İbrahim Paşa'nın irsaliye hazinesini çıkarmasından on gün sonra hesabı görülmüştür⁴⁵³. Çünkü Hüseyin Paşa, İbrahim Paşa'nın borcunu üstlenmemiştir. Ancak kendi malını tahsil edebileceğini söylemiştir⁴⁵⁴.

⁴⁵⁰ Evliyâ Çelebi, X, s. 514.

⁴⁵¹ Evliyâ Çelebi, X, s. 508.

⁴⁵² Evliyâ Çelebi, X, s. 508; Ö. Tok, *a.g.t.*, s. 223.

⁴⁵³ Ö. Tok, *a.g.t.*, s. 52, 223.

⁴⁵⁴ Evliyâ Çelebi, X, s. 240.

Sabık beylerbeyinin hesabının görülmesi ya da muhasebesinin yapılması bir zorunluluktur. Mazul beylerbeyi Kal'atü'l-cebel'den indikten sonra yeni beylerbeyi gelene kadar başka bir köşkte beklerdi. Çünkü yeni beylerbeyinin sabık beylerbeyinin muhasebesini görmesi şarttı. Bu süre zarfında sabık beylerbeyi Mısır'da kalmak zorundaydı. Muhasebesinin görülmesi işlemi Mısır divanında gerçekleştirilirdi. Divan'da ruznameci, mazul beylerbeyinin görev süresince üzerinde gözüken hazine gelirlerini ve giderlerini açıklardı. Bunlardan ödenenlerin ve üstünde kalanların tespitini yapardı. Ayrıca eski beylerbeyi ve yeni beylerbeyi arasındaki muhasebe görüşmelerinde merkezden atanan mübaşir de bulunurdu. Mazul beylerbeyinin muhasebesi neticesinde üzerinde çıkan zimmetin ödenmesi istenirdi. Sabık beylerbeyi eğer borcunu ödemekten kaçınırsa malları satılarak borcu tahsil edilirdi. Mallarının bedeli borcunu ödemeye yetmezse gereken meblağ kethüdasından, divan efendisinden veya muhasebecisinden tahsil edilirdi. Sabık beylerbeyi bazen de bir senet ile borcunu İstanbul'da ödeyeceğini beyan ederdi. Divan ruzname defterleri incelenip sonuçları mufassal defterleriyle beraber merkeze arz edilirdi. Mısır hazinesinin gelir ve giderleri yeni beylerbeyi tarafından görülmedikçe mazul beylerbeyinin Mısır'dan ayrılmasına izin verilmezdi⁴⁵⁵.

Gavri Divanhanesi'nin önemli bütün defterleri Kayıtbay Divanhanesi hazinesinde saklanmaktaydı. Özellikle beylerbeyilerin hesapları açısından büyük önem ifade eden ruznamçe defterleri ve aylık olarak verilecek maaşlar da burada bulunmaktaydı. Bu sebeple beylerbeyi azledilip saraydan çıktığında yeniçeri ocağının alay çavuşu gece gündüz beş yüz altı yüz asker ile birlikte bu hazineyi beklerlerdi⁴⁵⁶. Bu defterlerin korunması çok önemliydi. Çünkü beylerbeyilerin hesapları ruznamçe defterlerinde kayırlı idi. Yukarıda da bahsedildiği gibi beylerbeyilerin muhasebesinin doğru bir şekilde görülmesi büyük önem arz etmekteydi.

Evliya Çelebi, İbrahim Paşa'nın büyük bir alay ile Kahire'den aziz ve saygın olarak çıktığını belirtmektedir. Âdiliyye'de otağına konan İbrahim Paşa, alaya çıkan Mısır yedi bölük askerlerine on yedi kese ihsanda bulunmuştur. İbrahim Paşa Âdiliyye'de yetmiş yedi gün beklemiş ve bütün ağalarına yemekler ve tatlılar yedirerek yüzlerce at ihsan etmiştir⁴⁵⁷. Evliya Çelebi'nin, İbrahim Paşa için aziz ve saygın bir şekilde Mısır'dan çıktığını ifade etmesi dikkat çekicidir. Zira gerçekten de

⁴⁵⁵ Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, s. 108, 116, 126-130; Ö. Tok, *a.g.t.*, ss. 43-46.

⁴⁵⁶ Evliyâ Çelebi, X, s. 101.

⁴⁵⁷ Evliyâ Çelebi, X, s. 508.

beylerbeyinin azledilme sebebi ve Mısır'dan nasıl ayrıldığı onun Mısır'dan nasıl uğurlanacağına da etki etmekteydi.

İbrahim Paşa azledildiğinde Mısır ayanlarından o kadar çok hediye gelmiştir ki Evliya Çelebi bu kadar çok hediyein görevde iken gelmediğini belirtmektedir⁴⁵⁸. Bu ifade gerçek ya da abartılmış olsa da buradan hareketle İbrahim Paşa'nın Mısırlılar ile iyi geçindiği, azledilmesinin güzel bir sebepten olduğu anlamı çıkarabilir. Nitekim İbrahim Paşa'ya Şam Eyaleti tevcih edilmiş ve azli, herhangi bir kusur veya başarısızlıktan kaynaklanmamıştır. Bu sebeple İbrahim Paşa'nın Mısırlılar tarafından uğurlanması da güzel bir şekilde gerçekleşmiştir.

2 Ekim 1673 Pazartesi günü Canpoladzade Hüseyin Paşa, büyük bir alay ile Mısır'a girmiştir. Canpoladzade Hüseyin Paşa'nın Mısır'a girdiği dönemde İbrahim Paşa daha Mısır'dadır. Çünkü İbrahim Paşa, zimmetinde bir şey kaldıysa onu vermesi gerekiyordu. Hüseyin Paşa'nın düzenlediği divan toplantısında İbrahim Paşa'nın zimmetinde altı yüz otuz kese kul mevaciblerinin kaldığı görülmüştür. Bu meblağ İbrahim Paşa'dan tahsil edilmiş ve kullara mevacibleri ödenmiştir. Ayrıca ambar tahılından da altı yüz otuz kese kaldığı görülmüş ve bu da İbrahim Paşa'dan tahsil edilmiştir. Evliya, İbrahim Paşa'nın, önceden muhasebesini gördürüp bir borcunun kalmadığına dair temessüklerini aldığını belirterek bu kadar çok borcun nasıl çıktığına anlam veremediğini aktarmaktadır⁴⁵⁹.

Daha sonra İbrahim Paşa, Hüseyin Paşa ile vedalaşarak Âdiliyye'ye gitmiş ve Hüseyin Paşa'yı ziyafete davet etmiştir. Lakin Hüseyin Paşa ziyafete kendisi gitmeyerek kethüdasını göndermiştir. İbrahim Paşa, Hüseyin Paşa'ya hediyeler göndermiştir⁴⁶⁰.

⁴⁵⁸ Evliya Çelebi gelen hediyeleri şu şekilde aktarır: “ *Ve a'yân-ı Mısır'dan bu hîn-i azilde bin altmış re's Havvâre atlar ve iki yüz katar cemâller ve Habeşi gulâmlar ve gayri hedâyaları geldi kim mansıba mutasarrıf iken bu mertebe gelmemiş idi*” (Bkz. Evliyâ Çelebi, X, s. 508).

⁴⁵⁹ Evliya Çelebi, İbrahim Paşa'nın bu olay üzerine “*Ey ümmet-i Muhammed! Mukaddemâ vâli iken mâh-be-mâh sizinle muhâsebem görüp elime bu temessükâtı alırdım ki vakt-i hâcetde def'-i ihtiyâc edem ederim deyü şimdi aslâ fâ'ide etmedi. Benim zimmetimde bu kadar bakâyâ neden kaldı?*” dediğini ve bunun üzerine Mısırlıların, “*Bu Mısır bizim karımızdır ve buna Ümmü Dünyâ derler, gâhîce böyle mâlli evlâd doğurur*” dediklerini aktarmıştır (Bkz. Evliyâ Çelebi, X, s. 508-509).

⁴⁶⁰ Evliyâ Çelebi, X, s. 509.

İbrahim Paşa, Şam Beylerbeyliği'ne atandığı için Şam'a doğru hareket etmiştir. Evliya Çelebi ise İbrahim Paşa'nın gidişini müteakip Hüseyin Paşa'nın maiyetine girmiştir⁴⁶¹.

Evliya Çelebi, İbrahim Paşa'nın Boşnak asıllı olup, tedbirli, halim selim bir karaktere sahip olduğundan bahsetmektedir. Ayrıca bilgili bir kişi olup ve mizah anlayışına sahip olduğundan da söz etmektedir⁴⁶².

İbrahim Paşa, beylerbeyliği döneminde Mısır'da birtakım düzenlemelere gitmiştir. Divana nizam vermiş ve hazine defterlerinin düzenlenmesini sağlamıştır. Bunlara ek olarak Ambar-ı Âmire'nin hesabını görüp düzenlemesini yapmıştır. Ambar-ı Âmire'nin teftişi tamamlandıktan sonra hazinede önemli ölçüde bir artış sağlanmıştır. İbrahim Paşa'nın idari ve mali alanlardaki bu düzenlemeleri Mısır beyleri tarafından hoş karşılanmasa da merkez, İbrahim Paşa'nın faaliyetlerinden memnun kalmıştır⁴⁶³.

İdari ve mali alanlardaki düzenlemeleri, başarılı bir beylerbeyi olması ve Şam gibi önemli bir eyaletin tevcihi İbrahim Paşa'nın güzel bir şekilde uğurlanmasını sağlamıştır. Saygın bir şekilde azledilen Mısır beylerbeyi, güzelce karşılandığı gibi güzel ve görkemli bir şekilde uğurlanırdı.

3.2. Canpoladzade Hüseyin Paşa'nın Azli ve Uğurlanması

Mısır Beylerbeyliği 11 Kasım 1673'te Defterdar Ahmed Paşa'ya ihsan olunmuştur. Ahmed Paşa'nın müsellimi Hazinedar Mustafa Ağa, Mısır'a gelip Canpoladzade Hüseyin Paşa'dan hilat giymiş, beylerbeyliği kaymakamlığına Mısır ümerasından Kansu Bey getirilmiştir⁴⁶⁴.

Defterdar Ahmed Paşa, Mısır'a girmiş ve mutat üzere divanı toplamıştır. Divanda sabık beylerbeyi Canpoladzade Hüseyin Paşa'nın muhasebesi görülmüştür. Hüseyin Paşa, Ahmed Paşa ile vedalaşmak için bir ağasını vekil tayin etmiştir⁴⁶⁵.

Hüseyin Paşa, alay ile Âdiliyye'ye getirilmiştir. Ancak paşa, Mısırlıların uğurlama alayına itibar etmeyip kendi maiyetiyle Âdiliyye'ye gelmiştir. Bu durum üzerine Mısır alayı sukût-ı hayale uğramıştır. Canpoladzade Hüseyin Paşa henüz

⁴⁶¹ Evliya Çelebi, X, s. 239, 509 ; Ö. Tok, *a.g.t.*, s. 223.

⁴⁶² Evliyâ Çelebi, X, s. 515.

⁴⁶³ Ö. Tok, *a.g.t.*, s. 221.

⁴⁶⁴ Evliyâ Çelebi, X, s. 510.

⁴⁶⁵ Evliyâ Çelebi, X, s. 510.

Âdiliyye’de iken Defterdar Ahmed Paşa’ya karşı isyan başlamıştır. Haberi alan Hüseyin Paşa, bu olayın kendisinin başına gelmemesi sebebiyle memnuniyet duymuş ve bu karışıklıktan uzaklaşmak için İstanbul’a doğru yola koyulmuştur⁴⁶⁶.

Canpoladzade Hüseyin Paşa, beylerbeyiliğinde adaletle muamele ettiği için halkın memnuniyetini kazanmıştır⁴⁶⁷. Bu sebeple Hüseyin Paşa, Mısır’a girerken güzel karşılandığı gibi Mısır’dan ayrılırken de güzel bir şekilde uğurlanmıştır. Uğurlanırken yine Mısır ahalişi ona eşlik etmiştir. Evliya Çelebi, bu tarz uğurlamaların paşanın saygın bir şekilde Mısır’dan çıktığında gerçekleştiğini söylemektedir.

Evliya Çelebi, Canpoladzade Hüseyin Paşa’nın annesi tarafından hanedana akraba olup kendisinin tedbirli, görgülü, ileri görüşlü ve sert mizaçlı olduğunu söylemektedir⁴⁶⁸.

3.3. Defterdar Ahmed Paşa’nın Azli ve Uğurlanması

Yukarıda belirtildiği üzere Canpoladzade Hüseyin Paşa henüz Mısır’da iken Defterdar Ahmed Paşa’ya karşı bir ayaklanma başlamıştır.

Ahmed Paşa, beylerbeyiliği süresince Mısır’daki icraatlarında yakınlarının usulsüzlükleri ve kendisine olan fazlaca güveni nedeniyle Mısır ahalişi ile pek geçinememiş ve Ahmed Paşa’nın sert tavrı Mısır’da endişeye neden olmuştur. Mısırlıların yaşadıkları bu endişe, bir isyan ile sonuçlanmıştır⁴⁶⁹.

Bu isyanın temel sebebi, Ahmed Paşa’nın muhasebeden iyi anlıyor olduğu için duyulan korkudur. Ayrıca Ahmed Paşa’nın Mısır’da yeni tahrir yaptırması da bu korkuların artmasına neden olmuştur⁴⁷⁰. Mısırlılar, ulufelerine veya mallarına hatta canlarına dahi zarar gelebileceğini düşünmüşlerdir. Bu sebeple Ahmed Paşa’nın huzuruna çıkıp ona güvenmediklerini belirtmişlerdir. Ahmed Paşa, huzurundakilere,

⁴⁶⁶ Evliyâ Çelebi, X, s. 510.

⁴⁶⁷ Ö. Tok, *a.g.t.*, s. 223.

⁴⁶⁸ Evliyâ Çelebi, X, s. 515.

⁴⁶⁹ Ö. Tok, *a.g.t.*, ss. 223- 224.

⁴⁷⁰ Mısırlıların, Ahmed Paşa’dan neden rahatsızlık duyduklarını Evliya Çelebi şöyle anlatmıştır: “*Cânpülâdzâde Âdiliyye’de iken Mısır içinde bir azîm velvele ve gulgule ve debdebe kopdu kim gûyâ meydân-ı haşır neşirden bir gün oldu. Meğer ahâlî-i Mısır Defterdâr Ahmed Paşa’yı gördüler kim bir iskemle hâkimi âdil ve sâlih dîndâr ve sözünde sâdiku'l-kavl ve ilm-i hisâbda ve muhâsebede fînûn-ı şettâya mâlik akl-ı Arasto ve müdebbir ehl-i ırz ve sâhib-vakâr ve her şeyde perhîzkâr âdem idiğın bildiler ve anladılar kim bu Mısır’ı tas[h]îh edüp ve arzî-i Mısır’ı mesâha edüp iki Mısır hazînesi dahi hâsıl eder ve erzâklarımız bu hâl üzere kat’ eder, deyü bir hayli âdem cem’ olup...*” (Bkz. Evliyâ Çelebi, X, s. 510).

kendisinden bir zarar gelmeyeceği yönünde garanti verse de onlar buna kani olmamışlardır⁴⁷¹.

Bunun üzerine kale kapıları kapatılmış ve toplanan kalabalığın dağılması için toplar atılmıştır. Ancak bu bir fayda etmemiş ve ahali daha fazla toplanmıştır. Ahmed Paşa'yı indirmekte karar kılmışlardır. Bu sebeple silahlı askerler kaleye girmişler ve şehir havalesi de Ahmed Paşa'ya aşağı inmesi gerektiğini ve bu sayede isyanın yatışacağını söylemiştir. Şehir havalesi ve birkaç kişinin daha sözleri neticesinde Ahmed Paşa kaleden aşağı inmiş ve askerler onu götürmüşlerdir⁴⁷².

Defterdar Ahmed Paşa'yı, eski Hacı Paşa sarayına hapsedmişlerdir. Böylece Ahmed Paşa sadece 57 gün beylerbeyilik yapmış oldu. Ahmed Paşa'nın askerler tarafından azledilmesi üzerine Ramazan Bey kaymakam olmuştur⁴⁷³.

Beylerbeyilerin Mısırlılar tarafından azledilmesi ile yerine kaymakam olacak kişinin seçilmesi bazen sorun olmuş, bazı kişiler kaymakamlığı kabul etmek istememişlerdir. Çünkü bu durum, beylerbeyi kaymakamı olacak kişi için sorun yaratmaktaydı. Padişahın tayin ettiği bir beylerbeyinin azledilmesine neden olan Mısırlılarla beraber hareket etmesi kaymakam için bir sorun oluşturmaktaydı. Bu nedenle Ramazan Bey de hazine serdarı olarak İstanbul'a irsaliye götürdüğünde Defterdar Ahmed Paşa'nın azledilmesinde parmağı olan kişiler ile birlikte hareket ederek kaymakamlığı kabul ettiği için hapsedilmiştir. Sonra Limni'ye sürgün edilmiş ve tüm malı müsadere edilmiştir⁴⁷⁴.

Defterdar Ahmed Paşa'nın azledilmesinin bir nedeni de Ahmed Paşa'nın kibirli tavırlarıdır. Hatırlanabileceği üzere Ahmed Paşa Mısır'a geldiğinde, takdim edilen hediyeleri almamış, anka kuşunun leşe tenezzül etmeyeceğini söyleyerek Mısırlılar nezdinde kötü bir intıba oluşturmuştur. Bu sözleri ile onları küçümsediğini belirtmiş ve daha ilk karşılaşmada Mısırlılar ile arasında bir soğukluk oluşmasına sebebiyet vermiştir.

⁴⁷¹ Evliya Çelebi, Mısırlıların Ahmed Paşa'nın huzuruna çıkarak "*Sultânım senden emîn değîlüz. Bize bir yemîn et kim ulûfelerimize ve mâlımıza ve cânımıza ve kurâlarımıza vaz'-ı yed edüp bizi rencîde-hâtur etmeğeçeğine yemîn eyle*" dediklerini, buna mukabil Ahmed Paşa'nın da "*Estağfirullâh hâsâ ümmet-i Muhammed, ben zâlim değîlim kim zulm edüp nâ-hak kan döküp cebr [ü] kahr ile bir kimesnenin mâlın alup ırzın yıkam*" dediğini aktarmıştır (Bkz. Evliya Çelebi, X, s. 510).

⁴⁷² Evliyâ Çelebi, X, ss. 510-511.

⁴⁷³ Evliyâ Çelebi, X, s. 511; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, Ahmed Paşa'nın 62 gün Mısır Beylerbeyiliği yaptığını belirtmektedir (Bkz. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *a.g.e.* s, 71).

⁴⁷⁴ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *a.g.e.*, s. 87; Ö. Tok, *a.g.t.*, s. 51.

Askerlerin Ahmed Paşa'ya karşı isyan ederek onu azlettiklerini haber alan Canpoladzade Hüseyin Paşa, bu isyanın kendisinin başına gelmediği için memnuniyet duymuş ve İstanbul'a doğru yol almıştır⁴⁷⁵.

Evliya Çelebi, isyanın ardından Mısırlıların pişman olup padişahın gazabından korktuklarını belirtmiştir. Daha sonra Defterdar Ahmed Paşa'nın azledilmesi üzerine Mısır Eyaleti Abdurrahman Paşa'ya tevcih olunmuştur. Bunun üzerine Abdurrahman Paşa'nın müsellimi Sarı Mehmed Ağa Mısır'a gelerek Ahmed Paşa ile görüşmüştür. Düzenlediği divan toplantısında Ahmed Paşa'nın hapisten çıkarılarak uygun bir saraya nakledilmesini istemiştir. Ancak isyancıların Ahmed Paşa'dan alacaklı olduklarını söylemeleri üzerine Mehmed Ağa, isteklerinin kendisinden talep edilmesini söylemiştir. Böylece Defterdar Ahmed Paşa, Hacı Paşa sarayından Kenan Bey sarayına nakledilmiş ve hapis hayatından kurtulmuştur⁴⁷⁶.

Mehmed Ağa, beylerbeyi kaymakamı olarak, isteklerin kendisinden talep edilmesini istemişti. Çünkü sabık beylerbeyinin muhasebesinin görülmesi için hazırlıklar yapılması kaymakamın vazifesi idi⁴⁷⁷.

Abdurrahman Paşa, Mısır'a geldikten sonra merkez tarafından gelen emirde Ahmed Paşa'nın bir senelik muhasebesinin görülmesi istenmiştir. Bu sebeple Abdurrahman Paşa, Ahmed Paşa'nın azledildiği günden sene sonuna kadar olan bir senelik dönemi baz alarak muhasebesini görmüştür. Ardından Ahmed Paşa, Abdurrahman Paşa'dan samur hilat giyip vedalaşıp sarayına gitmiştir⁴⁷⁸.

Ahmed Paşa'nın, 28 Kasım 1676'da Mısır'dan ayrılarak İstanbul'a gideceğini yedi bölük askerleri haber almış ve askerlere sabahleyin Ahmed Paşa'yı uğurlamaları tembihlenmiştir. Lakin Ahmed Paşa, kimseden habersiz, şafak vaktinden bir saat önce kendi askerleriyle birlikte yola çıkmaya hazırlanmıştır. Ahmed Paşa ve maiyeti, mehterleri çalınıp alay çavuşları bağırarak Kahire'den çıkmaya başlamıştır. O, Kahire'den ayrılırken binlerce meşale ile sokaklar aydınlatılmıştır. Azeb Kapısı ve Yeniçeri Ocağı Kapısı'na geldiklerinde Ahmed Paşa'nın askerleri köslerini çalmışlardır. Bu gelenek aslında Mısır askerlerine aitti. Ahmed Paşa ve maiyeti Âdiliyye'ye varınca

⁴⁷⁵ Evliya Çelebi, bu durum üzerine Hüseyin Paşa'nın "*Hamd-i Hudâ bu taraka-i âsumânîye ben uğramadım ve şimdi bu mahalde bunda bulunmak bed şeydir*" dediğini anlatmıştır (Bkz. Evliyâ Çelebi, X, s. 511).

⁴⁷⁶ Evliyâ Çelebi, X, ss. 511-512.

⁴⁷⁷ Ö. Tok, *a.g.t.*, s. 51.

⁴⁷⁸ Evliyâ Çelebi, X, s. 512.

Mısırlılar sayısız hediye getirmişlerdir. Ahmed Paşa daha sonra İstanbul'a gitmek üzere yola koyulmuştur⁴⁷⁹.

Ahmed Paşa'nın, kimseye haber vermeden kendi maiyetiyle beraber gece yola çıkması Mısırlılara kırgın olduğunun bir kanıtı olarak gösterilebilir. Hâlbuki Mısır'a girdiğinde büyük alaylarla, görkemli şenlikler ile karşılanmıştı. Ancak onun 57 gün sonra askerler tarafından azledilerek hapis edilmesi, her şeyi değiştirmiştir. Ahmed Paşa, Abdurrahman Paşa'nın gelişiyle beraber hapisten kurtulmuş olsa da bu durum, onun hoş olamayan şeyler yaşamadığı anlamına gelmiyordu. Bu sebeple Mısır'dan yalnızca kendi maiyetiyle ayrılması ve kanun olmadığı halde Azeb ve Yeniçeri Ocağı kapılarında köslerini vurdurması, onun Mısırlılara olan kırgınlığını ve öfkesini gösterir niteliktedir. Nitekim Ahmed Paşa, Mısır'a saygın bir şekilde girmiş ancak Mısır'dan saygın bir şekilde ayrılamamıştır.

3.4. Abdurrahman Abdi Paşa'nın Azli ve Uğurlanması

Abdurrahman Paşa, Ağustos 1680'de azledilince yerine bostancılıktan çıkıp Şam ve Anadolu Beylerbeyliği yapmış olan Osman Paşa tayin edilmiştir⁴⁸⁰.

Evliya Çelebi, bir gün bir şeyhin yanına gittiklerini ve şeyhin onlara Ahmed Paşanın azledilip yerine Bağdat'tan Abdurrahman Paşa'nın getirileceği hususunda sözler söylediğini, yani durumun şeyhe malum olduğunu belirtmiştir⁴⁸¹.

Mısır beylerbeyi kaymakamı Kaytas Bey olunca Abdurrahman Paşa büyük bir alay ile Mehmed Bey sarayına geçmiştir. Osman Paşa, 24 Eylül 1680'de Kahire'ye gelmiştir⁴⁸².

Abdurrahman Paşa, ertesi gün Osman Paşa'nın yanına gitmiştir. Sonra Abdurrahman Paşa'nın muhasebesi görülmeye başlanmıştır. Muhasebesinin görülmesi sırasında Osman Paşa, Abdurrahman Paşa'ya müsamaha göstermiş ve onu zora sokacak şekilde davranmamıştır. Ancak Abdurrahman Paşa'nın ambar tarafından üzerinde zimmet kaldığı için bu borç tahsil edilmiştir. Abdurrahman Paşa böylece borcundan kurtulmuştur⁴⁸³.

⁴⁷⁹ Evliyâ Çelebi, X, s. 512.

⁴⁸⁰ Evliyâ Çelebi, X, s. 524; Ö. Tok. *a.g.t.*, s. 226; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *a.g.e.*, s. 114.

⁴⁸¹ Evliyâ Çelebi, X, s. 273.

⁴⁸² Evliyâ Çelebi, X, s. 524.

⁴⁸³ Evliyâ Çelebi, X, s. 524.

Abdurrahman Paşa, muhasebesinin görülmesinin ardından Osman Paşa ile vedalaşarak 3 Kasım 1680'de büyük bir alay ile Âdiliyye'ye gidip otağında konaklamıştır. Abdurrahman Paşa, Osman Paşa ile veda ziyafeti gerçekleştirmiştir. Daha sonra Abdurrahman Paşa, İstanbul'a doğru yola çıkmıştır⁴⁸⁴.

Abdurrahman Paşa da İbrahim Paşa ve Hüseyin Paşa gibi güzel ve görkemli bir şekilde uğurlanmıştır. Çünkü bu üç paşa da Mısır'a saygın bir şekilde girmiş ve saygın bir şekilde azledilmişlerdir. Ancak Defterdar Ahmed Paşa, bu üç paşa gibi Mısır'a görkemli bir şekilde girse de Mısırlılar ile yaşadığı problemler neticesinde askerler tarafından azledilmişti. Beylerbeyliği yalnızca 57 gün sürmüştü. Ancak İbrahim, Hüseyin ve Abdurrahman paşalar, Mısır'da ufak tefek sorunlar yaşasalar da beylerbeylik görevlerini güzel bir şekilde ifa etmişlerdir. Nitekim Evliya Çelebi'nin anlatımlarından İbrahim, Hüseyin ve Abdurrahman paşaların başarılı ve iyi birer idareci oldukları anlaşılmaktadır.

Evliya Çelebi, beylerbeyileri için tavsiyelerde bulunmuş, onların yapması ve kaçınması gereken davranışlar hakkında fikirlerini belirtmiştir.

Ona göre bir beylerbeyi, itibarını kaybetmiş olarak Mısır'dan ayrılan bir beylerbeyinin durumundan ibret almalıdır. Bu bakımdan kendisini korumalıdır. Evliya'ya göre, beylerbeyinin Mısır'a geldiğinde yapması gereken ilk şey selefi döneminde hapsedilmiş olan eminleri, mültezimleri ve kâşifleri bir yol bularak hapisten çıkarmasıdır. Evliya, bununla beraber tahıl konusunda zalimlerden, mazlumların haklarının alınarak zorbaların bertaraf edilmesi gerektiğini söylemiştir. Hakkı olana hakkının, haksız olana cezasının verilmesinin bir gereklilik olduğunu savunmuştur. Rüşvetin asla alınmamasını, aksi halde Mısırlıların azil sırasında bunu tahsil edeceklerini belirtmiştir. Olayların gerçek yüzünü görmeden fitneye sebep olabilecek sözlere itimat edilmemesinin doğru olacağını söylemiştir. Ayrıca her ay ruznameci ve divan üyeleri ile toplantı yaparak bekaya malın tahsil edilmesinin bir gereklilik olduğunu belirtmiştir. Bu sebeple ruznamecinin dürüst ve güvenilir bir kişi olmasının ne kadar önemli olduğunu, aksi halde ruznamecinin azil sırasında türlü oyunlarla beylerbeyini zarara uğratabileceğini ifade etmiştir. Zira İbrahim Paşa'nın azlinden sonra muhasebesi görülürken ruznamecinin paşayı borçlu gösterdiğini anlatmıştır.

---

⁴⁸⁴ Evliyâ Çelebi, X, s. 524.

Canpoladzade Hüseyin Paşa'nın ise ihaneti nedeniyle ruznameciyi katlettiğini belirtmiştir⁴⁸⁵.

Evliya Çelebi'nin söylediklerine bakılacak olursa onun düşüncelerinde haklı olduğu görülmektedir. Evliya Çelebi, Mısır'da on yıl kadar yaşadığı ve beylerbeyilerinin maiyetinde olduğu için olayları ve durumları yakından gözlemleyebilmiş, Mısır'daki sorunları ve bu sorunlara karşı beylerbeyilerin nasıl bir politika izlemesi gerektiğini belirtmiştir.

Evliya, beylerbeyilerin alayların gösterişine ve törenlerin görkemine aldanarak Mısır'da mağrur ve zalim bir şekilde hüküm sürdüklerini ifade etmektedir. Hatta beylerbeyilerin bu kibirli ve mağrur tavırlarını, Nil suyuna bağlar. Nil suyundan içenlerin cebbar ve mütekebbir olduklarını, zamanında Mısır'da hüküm süren firavunların da böyle olduğunu belirterek Mısır yöneticilerinin zalimliği konusunda ortak bir nokta bulur⁴⁸⁶. Nitekim Evliya'dan bir asır önce Mısır'a giden Gelibolulu Mustafa Âli de bu benzetmeyi yapmıştır. Âli de Mısır yöneticilerinin genelde "firavun" olduklarından söz eder. Onların Nil suyu içtikleri için firavunlaşarak kindar ve kibirli bir yapıya büründüklerini belirtir. Mısır Beylerbeyilerinin de bu şekilde olduklarını anlatır⁴⁸⁷. Evliya Çelebi'nin Seyahatname'yi yazarken kullandığı tarih kaynaklarından birisinin de Gelibolulu Mustafa Âli'nin eserleri olduğu bilinmektedir. Evliya, Âli'nin benzetmelerinden bir şekilde etkilenmiş olsa da ikisinin de Mısır yöneticilerinin kibirliliği hakkındaki görüşleri dikkat çekicidir.

Evliya, beylerbeyilerinin zalimce ve kibirli davranmak yerine yumuşak davranarak Müslümanların işini şeriata uygun olarak halletmeleri gerektiğini söylemiştir. Ayrıca beylerbeyinin, hazinenin tahsiline gayret etmesinin gerekliliğinden bahsetmiştir. Evliya, mahlûlâtın satılmaması gerektiğini, bunun ile terakkilerin verilmesini, zira yıllık yedi bin akçe terakkinin verildiğini belirtmektedir. Evliya Çelebi, Mısır Beylerbeyi'nin vakıflara özen göstermesinin ve haksız yere kimsenin öldürülmemesinin önemine dikkat çekmiştir. Bunlardan başka Fikariyye ve Kasımiyye taifelerine yardımcı olunmamasın, padişahın ve veziriazamın tarafında hareket edilmesinin önemini vurgulamaktadır⁴⁸⁸.

⁴⁸⁵ Evliyâ Çelebi, X, s. 214, 238.

⁴⁸⁶ Evliyâ Çelebi, X, s. 214.

⁴⁸⁷ Gelibolulu Mustafa Âli, *a.g.e.*, 54-55.

⁴⁸⁸ Evliyâ Çelebi, X, s. 214.

Ayrıca beylerbeyinin Mısır'a fazla askerle gelmesinin doğru olmadığını, otuz ağanın ve üç yüz kullukçunun beylerbeyi için yeterli olacağını belirtmiştir. Evliya, beylerbeyinin çok fazla asker getirmesi durumunda Mısırlıların buna karşı çıkıp onları şehre almayacaklarını belirtmiş, zira Mısır'daki bütün köylerin miri mal olduğunu ve Mısır'daki bütün görevlilerin beylerbeyinin hizmetinde olup onlardan istifade etmesi gerektiğini söylemiştir⁴⁸⁹.

Evliya, yukarıda belirtilenlerden başka Mısır Beylerbeyi'nin mansıp sahiplerine giydireceği hilatlerde de dikkatli olması gerektiğini söylemektedir. Bu hilatler padişah tarafından sağlanmaktadır. Ancak bu konuda olması gerekenden cömert davranılırsa bu bedel beylerbeyi tarafından ödenirdi. Bu hilatlerin bedelinin yüklü olduğunu ve azil sırasında beylerbeyine zarar vereceğini de belirtmiştir. Evliya'ya göre en önemli şeylerden biri de beylerbeyinin, mazul beylerbeyinin muhasebesini görmesidir. Mazul beylerbeyinin üzerinde kalan malın tespitini yapmanın çok önemli olduğunu söylemiştir⁴⁹⁰.

Mısır Beylerbeyi, mazul beylerbeyinin borcunu üstüne alırsa Mısır ileri gelenleri bu borcun miktarını kaydedip azil sırasında muhasebesinin yapılması isterlerdi. Ancak beylerbeyi, mazul beylerbeyinin borcunu üstlenmez ise durumu merkeze arz ederdi. Beylerbeyi, selefi olan beylerbeyinin zimmetinde kalan bakayanın miktarını ve hazinede ne kadar eksiklik olduğunu bildirirdi. Merkeze bildirilen bu durum üzerine merkezden iki türlü cevap gelebilirdi. Zimmette kalan malın tahsili üzerine bir emir gelir ise mazul paşanın ve onun döneminde görevde bulunanların Yusuf Kulesi'ne hapsedilerek ne kadar malı mülkü varsa satılıp borcun ödenmesi sağlanırdı. Bu durum bir yıla yakın sürede gerçekleşip, borç tahsil edilene kadar mazul paşa ve görevlilerinin hapiste kalması devam ederdi. Lakin merkezden gelen emirde mazul beylerbeyinin izzet ve ikramla İstanbul'a ulaştırılması istenirse mazul paşayı bir iki ay Mısır'da ağırlandardı. Çünkü mazul beylerbeyinin veziriazam olabileceği ihtimali göz önünde bulundurulurdu. Bu sebeple ne Mısır Beylerbeyi ne de Mısır'dakiler beylerbeyinin zimmetinde kalanlar hakkında bir şey söyleyemezlerdi. Bu nedenle veziriazam olma ihtimali bulunan mazul beylerbeyilerine azilleri sırasında çokça hediye getirirlerdi. Nitekim İbrahim Paşa'ya

---

⁴⁸⁹ Evliyâ Çelebi, X, s. 215.

⁴⁹⁰ Evliyâ Çelebi, X, s. 213.

birçok hediye gelmiş ve İbrahim Paşa İstanbul'a giderken kendisine Şam Eyaleti'nin tevcih olunduğu haberi ulaşmıştır⁴⁹¹.

Görüldüğü gibi, mazul beylerbeyinin merkeze arz edilmesi durumunda merkezden gelen yanıt, beylerbeyine azil ve uğurlama sırasında nasıl davranılacağı üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olmuştur. Çünkü devletin azil sırasında mazul beylerbeyinin arkasında durması, onun veziriazam olabileceği ihtimalini gündeme getirmektedir. Veziriazam olabilecek bir vezirin azli ve uğurlanması sırasında ona izzet ve ikramla muamele edilmesinin istenmesi devletin mazul beylerbeyine verdiği kıymet nedeniyledir. Nitekim güzel bir şekilde muamele edilmesi isteği padişahın emriydi.

Kısacası, mazul bir beylerbeyine ne şekilde muamele edileceği ve uğurlama törenlerinin ne şekilde gerçekleşeceği birçok nedene bağlıydı. Beylerbeyinin görevini güzel bir şekilde yerine getirerek görev süresince adaletli davranması azil sırasında karşılaşacağı durumu belirlemektedir. Bununla birlikte irsaliye hazinesinin eksiksiz gönderilmesi konusunda başarısız olmak, Mısır Beylerbeyi'nin azledilme nedenlerinden biriydi. Ayrıca beylerbeyi, Mısır'daki görevlilerle iyi anlaşmak durumundaydı. Özellikle ruznameci konusunda beylerbeyinin dikkatli davranması elzem bir durumdu. Çünkü azil sırasında beylerbeyinin borçlu çıkarılmasına neden olabilirdi. Bu durum da beylerbeyinin itibarını etkileyip gelecekteki durumunu belirlemektedir.

Mısırlılar ile arasında bir sorun olduğunda devlet, beylerbeyinin yanında olmazsa bu sefer beylerbeyi Mısırlılar tarafından azledilmekteydi. Zaten, 17. yüzyılda Mısır'daki askerler ve yerel unsurlar gittikçe güçlenmiş ve beylerbeyinin azline, katline karar verir duruma gelmişlerdi. Bir beylerbeyinden memnun değiller ise onu azledip yerine başka bir beylerbeyinin gelmesini isteyebiliyorlardı. Bu sebeple Mısır Beylerbeyi'nin akıllıca hareket edip hem mali hem de siyasi olarak dikkatli davranması gerekmektedir. Öte yandan devletin isteklerini yerine getirerek padişahı ve sadrazamı arkasına almalıydı. Bu sayede gözden düşüp itibarını kaybetmek durumunda kalmazdı. Bu sebeple beylerbeyinin bilgili ve tedbirli olması şarttı. Mısır'a vezir rütbesinde beylerbeyilerin gönderilmesi Mısır'daki karmaşık siyaset nedeniyledi. Çünkü vezir rütbesinde bir beylerbeyi, sıradan beylerbeyilerden daha geniş yetkilere sahipti.

---

⁴⁹¹ Evliyâ Çelebi, X, ss. 213-214.

SONUÇ

Mısır Beylerbeyi'nin Mısır'a girince karşılanması ve Mısır'dan ayrılırken uğurlanması konusu arşiv belgelerinde yer almaz. Arşiv vesikalarında bulunmayan birçok konu hakkında Evliya Çelebi sayesinde haberdar olabilmekteyiz. Bu sebeple çalışmamızın ana kaynağı olarak Evliya Çelebi'nin eserinden istifade ettik.

Evliya Çelebi, ömrünün büyük bir bölümünü seyahat ederek geçirmiştir. Seyahat ederken Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgeleri hakkında izlenimlerini eserine aktarmıştır. Detaylı gözlemciliği, pek çok konuda bilgi sahibi olmamızı sağlamıştır. Evliya Çelebi, eserinde tarihi kaynaklardan yararlanmış olsa da eseri olan "Seyahatname" kendine özgü bir kaynaktır. Kroniklerin sistemli bir şekilde olayları özetleyen anlatımı yerine Evliya, olayları yorumlayan, değerlendiren bir anlatım sergilemektedir.

Osmanlı eyalet valileri, eyalet merkezine girerken ve ayrılırken törenler düzenlenmektedir. Evliya Çelebi bunlardan bazılarını şahit olmuştur. Evliya, Erzurum Beylerbeyi Defterdârzâde Mehmed Paşa ile anne tarafından akrabası olan Van Beylerbeyi Melek Ahmed Paşa'nın eyalet merkezine girişlerini anlatmıştır. Ayrıca Evliya Çelebi, Osmanlı eyalet protokolünde mühim bir yere sahip olan Mısır Beylerbeyi'nin karşılanma ve uğurlanma törenlerini ise mutaktan üslubuyla teferruatlı bir şekilde anlatmıştır. Biz de bu çalışmada Mısır beylerbeyilerinin nasıl ve ne şekilde karşılanıp uğurlandığını değerlendirerek anlattık. Evliya Çelebi'nin Mısır'da bulunduğu dönemde beylerbeyilere karşı Mısırlıların nasıl bir tavır içerisinde olduklarını ifade etmeye çalıştık.

Mısır Beylerbeyi'ne düzenlenen törenlerin Mısır halkı için özel bir yere sahip olduğunun farkına vardık. Çünkü Mısır Beylerbeyi adeta Memlûk sultanlarının varisi gibi görülmekteydi. Bu sebeple Mısır Beylerbeyi'ne muazzam törenler tertip edildiği görülmektedir. Çalışmamızda Defterdârzâde Mehmed Paşa ile Melek Ahmed Paşa'nın karşılanma ve uğurlanma törenleri ile Mısır Beylerbeyi için yapılan törenleri mukayese ederek anlattık. Mısır beylerbeyilerine düzenlenen törenler ile Erzurum ve Van beylerbeyilerine düzenlenen törenler arasındaki benzerlikleri ve farklı noktaları vurgulamaya çalıştık. Böyle bir mukayese bize Mısır Eyaleti'nde düzenlenen törenlerin daha büyük ve daha gösterişli olduğu sonucunu gösterdi. Ayrıca karşılama törenlerine gösterilen önem ve törenlerin büyüklüğü eyaletlere göre değişse de bu durum tek

belirleyici unsur değildi. Törenlere verilen önem ve törenlerin niteliğini belirleyen bir başka unsur ise beylerbeyilerin şahsiyetleri ve unvanları idi.

Beylerbeyilerin hepsi Mısır'a girerken ve Mısır'dan ayrılırken törenlerle karşılanıp uğurlanmış ve hediyeler takdim edilmiştir. Ancak siyasi pozisyonlarına ve Mısır ümerasının tavrına göre törenler arasında farklılıklar bulunmaktadır.

Çalışmada vardığımız bir başka sonuç ise beylerbeyilerin azillerinin onların uğurlanma törenlerine nasıl etki ettiği idi. Defterdar Ahmed Paşa'nın karşılanmasında olduğu gibi Mısır âdetlerini kaale almayan, Mısır ümerasını küçümseyen ve kibirli davranan beylerbeyileri gerektiğinde tutuklanabilmektedir. Azl edilen ve padişahın gazabına uğradığı anlaşılan beylerbeyilerin uğurlanma törenleri ile Mısır'dan terfi ederek ayrılan beylerbeyileri için yapılan törenler arasında büyük farkların olduğu sonucuna vardık. Terfi ederek ayrılan veya sadrazam olacağı tahmin edilen beylerbeyileri için daha muazzam törenler yapıldığına dikkat çekmeye çalıştık.

Mısır Beylerbeyi'nin saygın bir şekilde azledilip azledilmediği onun Mısır'dan uğurlanırken gördüğü muameleyi büyük oranda etkilemekteydi. Ayrıca Mısır Beylerbeyi'nin devlet tarafından desteklenip desteklenmemesi de beylerbeyinin uğurlanma törenlerinin büyüklüğüne etki etmekteydi. Mısır Beylerbeyi, saygın bir şekilde azledilirse Mısır'a girdiği gibi alaylarla uğurlanırdı. Ancak kötü bir şekilde azledilirse Mısır'dan maiyetiyle birlikte törensiz bir şekilde ayrılmak zorunda kalırdı. Nitekim Defterdar Ahmed Paşa, Mısırlı askerler tarafından azledilmiş ve hapsedilmiştir. Sonrasında kendi maiyetiyle birlikte bir sabaha karşı Mısır'dan ayrılmak zorunda kalmıştır.

Sonuç olarak çalışmamızda Evliya Çelebi'nin Mısır beylerbeyileri hakkında verdiği bilgiler çerçevesinde Mısır Beylerbeyi'nin büyük alaylarla ve muhteşem törenlerle karşılandığını göstermeye çalıştık. Saygın bir şekilde azledildiğinde ise Mısır'a girdiği gibi büyük alaylarla ve görkemli törenlerle Mısır'dan uğurlandığı sonucuna vardık.

KAYNAKÇA

ARŞİV KAYNAKLARI

TSMA. E. 0528/81.

TSMA. E. 0794/104.

TSMA. E. 0796/81.

TSMA. E. 0796/87.

TSMA. E. 0815/15.

KAYNAK ESERLER

Abdurrahmân Abdî Paşa (2012). *Abdurrahmân Abdî Paşa Kanunnâmesi*, haz. Ahmet Arslantürk, Okur Kitaplığı Metamorfoz Yayıncılık, İstanbul.

Ayn Ali Efendi, *Risale-i Kavanin-i Al-i Osman*, KZ- 334, T.B.M.M Kütüphanesi.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa (1995). *Zübde-i Vekayiât*, (haz. Abdülkadir Özcan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Evliyâ Çelebi (1998). *Seyahatnâme*, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini (haz. Zekeriya Kurşun-Seyit Ali Kahraman -Yücel Dağlı), II. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Evliyâ Çelebi (2000). *Seyahatnâme*, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 305 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini (haz. Yücel Dağlı- Seyit Ali Kahraman), IV. Kitap, İstanbul.

Evliyâ Çelebi (2007). *Seyahatnâme*, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 306 Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa 462 Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Beşir Ağa 452 Numaralı Yazmalarının Mukayeseli Transkripsiyonu – Dizini (haz. Seyit Ali Kahraman -Yücel Dağlı- Robert Dankoff, (Edt. M. Sabri Koz) X. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Gelibolulu Mustafa Âli (1984). *Hâlâtü'l- Kahire Mine'l- Âdâti'z- Zâhire*, (sad. Orhan Şaik Gökyay), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Hezarfen Hüseyin Efendi (1998). *Telhîsü'l- Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, (haz. Sevim İlgürel), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

İbn İyas (2018). *Bedâyi'ü'z-Zühûr Fî Vekayi'i'd-Duhûr (Yavuz'un Mısır'ı Fethi ve Mısır'da Osmanlı İdaresi)*, (çev. Ramazan Şeşen) , Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

İdrîs-i Bidlîsî (2016). *Selim Şah- Nâme*, (haz. Hicabi Kırılancıç), Hece Yayınları, Ankara.

Joseph von Hammer (1991). *Osmanlı Tarihi*, Cilt 1, (çev. Mehmet Ata), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

Mehmed Neşrî (1983). *Neşrî Tarihi I*, (haz. Mehmet Altay Köymen), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

- Mehmed Süreyya (1996). *Sicill-i Osmanî*, Cilt 1, (yay.- haz. Nuri Akbayan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Mehmed Süreyya (1996). *Sicill-i Osmanî*, Cilt 3, (yay.- haz. Nuri Akbayan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Mehmed Süreyya (1996). *Sicill-i Osmanî*, Cilt 5, (yay.- haz. Nuri Akbayan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Solakzâde Mehmed Hemdemî Çelebi (2016). *Solakzâde Tarihi*,(sad. Vahid Çubuk), İstanbul Büyükşehir Belediyesi (Kültür A.Ş.) Yayınları, İstanbul.

ARAŞTIRMA ESERLER

- Afyoncu, Erhan (2010). “Süleyman Paşa, Hadım”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 38, İstanbul.
- Ağırakça, Ahmet (2000). “İhşîdiler”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 21, İstanbul.
- Akgündüz, Ahmed (1993). *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, 6. Kitap, II. Kısım Eyâlet Kanunnâmeleri, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Apak, Adem (2001). “ ‘ Mısır’ ın Müslümanlar Tarafından Fethi ve Fetih Sonrası Ülkede Sosyal ve Dini Alanda Meydana Gelen Değişimler Üzerine Değerlendirmeler’”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 10, Sayı:2, ss. 145-159.
- Aslan, Engin (2017). *Mısır’dan Osmanlı Sarayı’na Zahire Sevkiyatı (1650-1700)*, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Beyazıt, Yasemin (2011). “Evliya Çelebi’nin Sunduğu Önemli Bir Portre: Bitlis Hanı Abdal Han” *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 10, ss. 67-82.
- Bostan, İdris (2009). “Sâlyâne”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul.
- Ceylan, Ayhan (2014). *Osmanlı Taşra İdarî Tarzı Olarak Eyâlet-i Mümtâze ve Mısır Uygulaması*, Kitabevi, İstanbul.
- Çetin, Firdevs (2015). “Evliya Çelebi İle Nil Boyunca Seyahat”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 10, Sayı:1, ss. 1-29.
- Dankoff, Robert (2002). “Evliya Çelebi Seyahatnamesi Işığında Osmanlı Toplum Hayatı”, *Türkler*, Cilt 10, (ed. Hasan Celal Güzel vd.), ss. 490-531, Ankara.
- Dankoff, Robert (2004). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü*, (çev. Semih Tezcan), Türk Dilleri Araştırmaları, İstanbul.
- Derin, Fahri Çetin (1993). *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi’nâmes’i*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Develi, Hayati (2013). “Evliya Çelebi Kronolojisi”, *Evliya Çelebi’nin Şehirleri*, (ed. Zekeriya Kurşun- Coşkun Yılmaz), Mahya Yayıncılık, İstanbul, ss. 19-29.
- Duman, Musa (2012). “Evliya Çelebi Seyahatnamesi”, *Evliya Çelebi Atlası*, (ed. Coşkun Yılmaz), Mahya Yayıncılık, İstanbul, ss. 166-170.

- Elçibey, Ebülfez (1997). *Tolunoğulları Devleti(868- 905)*, (çev. Selçuk Alkın), Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Emecen, Feridun (2000). “İbrahim Paşa, Makbul”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 21, İstanbul.
- Emecen, Feridun (2004). “Mercidâbık Muharebesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 29, Ankara.
- Emecen, Feridun (2008). “Ridâniye Savaşı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 35, İstanbul.
- Emecen, Feridun (2009). “Selim I”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 36, İstanbul.
- Emecen, Feridun M. (2011). *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları-I*, İSAM Yayınları, İstanbul.
- Emecen, Feridun M. (2011). *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Emecen, Feridun (2012). “XVII. Yüzyıl: Evliya Çelebi’nin Yaşadığı Osmanlı Asrı”, *Evliya Çelebi Atlası*, (ed. Coşkun Yılmaz), Mahya Yayıncılık, İstanbul, ss. 82-85.
- Emecen, Feridun (2013). “Yûnus Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 43, İstanbul.
- Emecen, Feridun M. (2019). *Yavuz Sultan Selim*, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Emecen, Feridun M. (2020). *Osmanlı Klasik Çağında Hilafet ve Saltanat*, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Es Seyyid Muhammed Seyyid (1988). “Hayır Bey”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 17, İstanbul.
- Eymen, Fuâd Seyyid (1995). “Fâtımîler”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 12, İstanbul.
- Faroqhi, Suraiya (1995). *Hacılar ve Sultanlar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Fayda, Mustafa (2007). “Ömer” , *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 34, İstanbul.
- Genç, Mehmet (2017). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Görgün, Halil (2004). “Mısır, Başlangıçtan Bizans Dönemine Kadar”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 29, Ankara.
- Gül, Muammer (2002). “Önasya’da Bir Türk Devleti: Eyyûbîler (1175-1250)”, *Türkler*, Cilt5, Ankara, ss. 129-145.
- Harman, Ömer Faruk (1991). “Âsaf b. Berahyâ”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 3, İstanbul.
- Hathaway, Jane (2002). *Osmanlı Mısırında Hane Politikaları Kazdağlıların Yükselişi*, (çev. Nalan Özsoy), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Hizmetli, Sabri (1991). *İslam Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.
- İlgürel, Mücteba (2001). “İstimâlet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 23, İstanbul.
- İnalcık, Halil. *Osmanlı Fetih Yöntemleri*.
- İnalcık, Halil (1995). “Eyalet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 11, İstanbul.

- İnalcık, Halil (2012). “Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Bir Musahibin Anıları ve Seyahat Notları”, *Evliya Çelebi Atlası*, (ed. Coşkun Yılmaz), Mahya Yayıncılık, İstanbul, ss. 34-41.
- İnalcık, Halil (2018). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi- I*, (çev. Halil Berktaş), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- İnalcık, Halil (2020). *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- İnalcık, Halil (2020). *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar III*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- İplikçioğlu, Bülent (1990). *Eskiçağ Tarihinin Ana Hatları I*, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- İpşirli, Mehmet (1992). “Beylerbeyi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 6, İstanbul.
- Kanat, Cüneyt (2012). “Tomanbay”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 41, İstanbul.
- Kavas, Ahmet (2013). “Evliya Çelebi'nin Afrika'sı: Kıtanın Yarısı”, *Evliya Çelebi'nin Şehirleri*, (ed. Zekeriya Kurşun- Coşkun Yılmaz), Mahya Yayıncılık, İstanbul, ss. 177-183.
- Kılıç, Orhan (1997). *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Van (1548-1648)*, Van Belediye Başkanlığı Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayın No: 6, Van.
- Kılıç, Orhan (2007). “Ocaklık”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 33, İstanbul.
- Koprıman, Kâzım Yaşar (1992). “Barsbay”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 5, İstanbul.
- Kurşun, Zekeriya (2012). “Seyyâh-ı Âlem Evliya Çelebi”, *Evliya Çelebi Atlası*, (ed. Coşkun Yılmaz), Mahya Yayıncılık, İstanbul, ss. 31-40.
- Küçük, Cevdet (1995). “Erzurum” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 11, İstanbul.
- Maksudoğlu, Mehmet (1994). “Dayı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 9, İstanbul.
- Önalp, Ertuğrul (2010). *Osmanlı'nın Güney Seferleri*, Berikan Yayınevi, Ankara.
- Önkâl, Ahmet (1991). “Amr b. Âs” , *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 3, İstanbul.
- Özbaran, Salih (2013). *Umman'da Kapışan İmparatorluklar Osmanlı ve Portekiz*, Tarihçi Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Özcan, Abdülkadir (1988). “Abdurrahman Abdi Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 1, İstanbul.
- Özcan, Abdülkadir (1989). “Ahmed Paşa, Hain”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 2, İstanbul.
- Özkuyumcu, Nadir (2002). “İhşîdiler”, *Türkler*, Cilt 5, ss. 60-101, Ankara.
- Özkuyumcu, Nadir (2002). “Tolunoğulları” , *Türkler*, Cilt 5, Ankara, ss. 10-59.
- Özkuyumcu, Nadir (2007). Mısır ve Kuzey Afrika'nın Müslümanlar Tarafından Fethi, Manisa.
- Özkuyumcu, Nadir (2012). “Tolunoğulları”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 41, İstanbul.
- Öztuna, Yılmaz (2019). *Yavuz Sultan Selim*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

- Pakalın, Mehmet Zeki (1971). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1972). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Parlatır, İsmail (2011). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara.
- Raymond, André (2016). *Yeniçerilerin Kahiresi*, çev. Alp Tümertekin, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Sarıcaoğlu, Fikret (2004). “Melek Ahmed Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 29, Ankara.
- Sarıcaoğlu, Fikret (2012). “Seyâhatname’nin Tarih Kaynakları”, *Evliya Çelebi Atlası*, (ed. Coşkun Yılmaz), Mahya Yayıncılık, İstanbul, ss. 173-174.
- Seyyid Muhammed es-Seyyid Mahmud (1990). *XVI. Asırda Mısır Eyaleti*, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Seyyid Muhammed es-Seyyid (2001). “Kansu Gavri”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 24, İstanbul.
- Seyyid Muhammed Es- Seyyid (2013). “Evliya Çelebi’nin Çağında Kahire”, *Evliya Çelebi’nin Şehirleri*, (ed. Zekeriya Kurşun- Coşkun Yılmaz), Mahya Yayıncılık, İstanbul, ss. 185-191.
- Seyyid Muhammed es-Seyyid (2020). “İrsâliye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 22, Ankara.
- Solak, İbrahim, vd. (2017). *Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı*, (ed. Tufan Gündüz), Grafiker Yayınları, Ankara.
- Sümer, Faruk (2001). “Kasım Paşa, Güzelce”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 24, İstanbul.
- Şemseddin Sami (2014). *Kâmûs- ı Türki (Latin Harfleriyle)*, (haz. Raşit Gündoğdu vd.), İstanbul.
- Şeşen, Ramazan (1995). “Eyyübîler”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.12, İstanbul.
- Tansel, Selahattin (1969). *Yavuz Sultan Selim*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- Taştan, Yahya Kemal (2011). “Evliya Çelebi’de Mısır: 16. ve 17. Yüzyıllarda Meşruiyet ve Muhalefet”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. XI/2, ss. 13-68.
- Tekindağ, M.C. Şehabeddin (1971). “Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, *Tarih Dergisi*, Sayı: 25, ss. 1-38.
- Tok, Özen (2002). *XVII. Yüzyılda Mısır Eyaleti* (Basılmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Tok, Özen (2009). ” XVII. Yüzyılda Mısır Eyaletinin Malî Yükümlülükleri Bağlamında İrsaliye Hazinesi”, 38. *ICANAS*, Ankara, ss. 291-303.
- Tomar, Cengiz (2004). “Mısır (Fethinden Osmanlı Dönemine Kadar)”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 29, Ankara.
- Tozduman Terzi, Arzu (?). *Osmanlı Teşkilat ve Kültür Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- Turan, Şerafettin (1992). “Bayezid II”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 5, İstanbul.

- Uğur, Ahmet (1992). *Yavuz Sultan Selim*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü Yayınları, Kayseri.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (?). *Osmanlı Tarihi*, Cilt II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1988). *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ünal, Mehmet Ali (1999). “Osmanlı Devleti’nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilâtı”, *Osmanlı*, Cilt 6, (ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, ss. 111-122.
- Ünal, Mehmet Ali (2011). *Osmanlı Tarihi Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul.
- Ünal, Mehmet Ali (2013). *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta.
- Ünal, Mehmet Ali (2014). “Evliya Çelebi’ye Göre Beylerbeyinin Maiyyeti (Kapıhalkı)”, *XVII. Türk Tarih Kongresi*, C.IV, I. Kısım, Ankara, ss. 143-197.
- Ünal, Mehmet Ali (2014). *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta.
- Vercoutter, Jean (2005). *Eski Mısır*, (çev. Emine Çaykara), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yetişgin, Mehmet (2014). *Modern Avrupa Tarihi*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Yıldız, Hakkı Dursun (1988). “ Abbasiler ”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 1, İstanbul.
- Yınanç, Refet (1994). “Dulkadiroğulları”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 9, İstanbul.
- Yiğit, İsmail (2002). “Kayıtbay”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 25, Ankara.
- Yiğit, İsmail (2004). “Memlükler”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 29, Ankara.

EKLER

Ek- 1

هو

کونیز مکاروز
یوز سابر احواله
تقدیر ایست
پادشاهم

مقتدای مص
عرض بند بقیه بود که عظمه و شوکت
بکلیسی وزیر مصطفی پاشا قولدردن رکاب هایتلرنیه
تخص کلشیدی حالا کلون آرماری مصر کیده یور لر
مدور قولدرنیه رعایا ویرایا احوالیه مقید و خرنیه تحصیله
سوی تیمک اوزره خطهایون سعادت مقرولری ارسال
یورلسی مناسب در اولیایک امروزای و فرمان سعادتو پادشاهم

TSMA-E 796/81

TSMA.E.0796

Ek- 3

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARŞIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA) ©

ی

پادشاه

۱۰۰

عرض بنده بيمدار بود که عظمت او و شوکت او
 حالاً مصر بکبرکسی اولان
 وزیر مصطفی پاشا اولدندن رکاب هایونلرینه تلخیص و کتوفیه خزینہ سی
 ایچون حجت شریفه کلوب حضور هایونلرینه کوند رلشد رکالون حجت
 اوزرینه خط هایون سعادت مقرونلرین رجا المئذرفط علیہ لری
 تعلق ایلرکن اولبایدن امروزه ان عظمت او پادشاه کدر

TSM A-E 794/104

TSM A.E.0794

Ek- 4

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞIVI DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

معلوم هایتی
اولمتر

پادشاهم

عرض بند ببقدر بود که عظماء و شوکتلو محروسته

مردن هر سینه دکاب هایتی کلسی معتاد اولان

طفا نری مصر کلسی قولری ارسال ایتشدر

معلوم هایتی اولق اوزره دکاب شرفیار سینه

عرض اولمتر اولیایدن امر فرمان پادشاهم

TSMIA-E 796/87

TSMIA.E.0796

Ek- 5

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA) ©

کلدی واصل اولدی
ی

عرض بند ببقدر بودر که ساداتند و عظمند و شرکلو
بادشاهم

مصر کبر کبسی عبدالرحمن باشادان رکاب همایونه اون اغا

ویش اوغلو و درت چاربه کوندر مکله عنبه ء

عنبه درینه کوندر لندر معلوم هایتندی

اولدقن امر و فرمان دوستو و عظمندو بادشاهکده

TSMA-E 528/81

TSMA.E.0528